

Leto V.

1915

1. štev.

VEDA

DVOMESEČNIK
ZA ZNANOST IN
KULTURO

USTANOVILI:

IVAN PRIJATELJ

BOGUMIL VOŠNJAK

ALBERT KRAMER

UREJAJO:

IVAN PRIJATELJ

(slovstvo, jezikoslovje, umetnost, kulturna zgodovina)

BOGUMIL VOŠNJAK

(pravna in državna znanost, politika)

KAREL OZVALD

(filozofija, psihologija, pedagogika,)
osrednje uredništvo

BORIS ZARNIK

(prirodoslovje)

Leto V.

|| Lastnina založbe „Vede“.

|| Gorica, Gosposka ulica 7.

Vsebina prve številke:

I. Članki in razprave.

	Str.
1. DR. FRAN ČADEŽ:	Naravoslovje, tehnika in vojna 1
2. VIKTOR BEŽEK:	Resnicoljubnost, močatost, delavnost — v domači vzgoji 4
3. BOGUMIL VOŠNJAK:	Knjiga o ogrskem narodnem vprašanju . . . 11
4. KAREL OZVALD:	„Praktični psiholog“ — nov poklic 19
5. DR. DRAGOTIN LONČAR:	Iz življenjske filozofije Carlylove 27
6. BORIS ZARNIK:	In memoriam A. Weismann 34

II. Pregledi in referati.

Kulturna zgodovina, slovstvo, jezikoslovje. — Dr. Ivan Prijatelj: V zatišju. Dr. Ivan Mohorič: Še nekaj k Prešernovi kritiki „Luna sije“. Ivan Koštiál: Začetna poglavja iz slovenske srednješolske slovnice. Filozofija, psihologija, pedagogika. — A. Ivančič: Problem sreče v Cankarjevem delu „Potepuh Marko in kralj Matjaž.“ Karel Ozvald: † Theodor Lipps. Karel Ozvald: Veda o nečem, česar ni vredno vedeti. Karel Ozvald: „Šolska občina — v ljudski šoli. Narodoznanstvo. — Ivan Koštiál: „Zeitschrift für österreichische Volkskunde“ in slovansko narodoznanstvo. Bogumil Vošnjak: Otomanska Azija in armensko vprašanje. — Iz uredništva. Jos. Stritar: Za poštenje.

Naročnina znaša: Za Avstro-Ogrsko letno 8 K, polletno 4 K.
Za dijake samo celoletno 5 K.
Za inozemstvo letno 10 K, polletno 5 K.

Gorica, dne 15. februarja 1915.

DR. FRAN ČADEŽ:

Naravoslovje, tehnika in vojna.

V sedanji svetovni in največji vojski vseh časov bosta zopet odločevala železo in smodnik usodo držav in narodov. Železo in smodnik sta v širšem pomenu besede še dandanes edino orožje, s katerim se borijo milijonske armade. Kljub velikanskemu napredku v spoznavanju naravnih sil in kljub dovršeni tehniki se do danes še ni posrečilo, izumiti takega orožja ali takih sil, ki bi v kratkem času zlomile odporno silo nasprotnika.

Vendar pa je bilo mogoče, v zadnjih desetletjih ustvariti s pomočjo naravoslovnih ved razne vrste silnega orožja in razstrelnih snovi, ki v svojem učinkovanju daleč prekašajo vse, kar se je uporabljalo v prejšnjih vojskah. Omenim le 42 centimeterske možnarje, ki so se izdelali v Kruppovih tovarnah, dalje strahovite učinke modernih šrapnelov, granat, bomb, torpedov i. dr. Tu je bilo treba silnega duševnega dela na vseh popriščih naravoslovnih ved, da so se dosegli zaželjeni uspehi. V prvi vrsti se tukaj odlikuje kemija, ki je v različnih spojinah našla najmočnejša razstrelna sredstva. Sem spadajo n. pr. brezdimni smodnik, nitroglicerín, dinamit, trinitrotoluol, pokalno živo srebro, pikrinova kislina i. dr. Pa tudi tehnika orožja je mogla doseči svojo veliko stopinjo popolnosti le na podlagi popolnega poznanja vseh lastnosti najrazličnejših kovin in njihovih zlitin.

Kakor znano, so se v prejšnjih časih izdelovali topovi iz broná; sedaj pa služi za material edinole železo najboljše kakovosti. Topovske krogle so izpremenile svojo obliko, težo in vsebino, a silno je narastel njihov učinek. Bojne ladje, podmorski čolni, torpedovke, vodilni zrakoplov in zračna letala rabijo v vseh svojih nešteti delih le prvovrstni in vsem zahtevam odgovarjajoči material.

Čim bolj zasledujemo napredek na različnih poljih moderne tehnike, tem bolj se moramo čuditi, kako težke in navidezno ne-

mogoče probleme so rešile moderne naravoslovne vede. Tako je nastala v vojnem znanstvu nova samostojna disciplina, ki proučuje edinole kemične sestavine pa lastnosti kovin in zlitin, ki služijo vojaškim svrham. V javnost seveda mnoge pridobitve s tega poprišča niso prišle, ker vsaka država v svojem lastnem interesu čuva taka izkustva kot dragoceno skrivnost. Če pa tudi nimamo natančnega pogleda v vsako najmanjšo podrobnost, vendar si lahko vobče ustvarimo primerno sliko o velikanskem aparatu sodobnega orožja in vseh eksplozivnih snovi, ki se uporabljajo v sedanji velikanski vojni.

Ker bi utegnulo marsikoga zanimati, kako je znal človek v svojo obrambo uporabljati naravne sile in v zemeljskih plasteh ležečo mrtvo snov, hočem v naslednjem podati kolikor mogoče jasno sliko o velikem napredku vojne tehnike.

Predvsem se hočem baviti z vojaškimi eksplozivnimi in razstrelnimi snovmi. Tu se nam naenkrat odpre cel svet najrazličnejših snovi, ki čuvajo v svoji notranjosti neizmerne množine kemične energije. To latentno energijo lahko, ako znaš, poljubno vzbudiš k življenju. Tukaj se še le pokaže, kako strahovite učinke povzročajo nebrzdane naravne sile, učinke, katerim se ne more ustavljati nobena stvar.

Ko je vladal še trden mir, trudila sta se znanstvo in tehnika, izboljšati smodnik in ustvariti snovi, ki bi ga nadomeščale ali pa celo prekašale. Tu je bilo treba velikega kapitala, duševnega dela in mnogovrstnega orodja. Kemiki so poskušali že skoraj sto let, sestaviti iz malo prvotnih snovi ali elementov nova, komplcirana telesa. Do danes se jim je posrečilo sestaviti že nad 150.000 kemičnih snovi. Vsako novo telo se preizkuša potem v vseh njegovih lastnostih. Tako so dobili v zadnjih desetletjih mnogo teles, ki takoj ob udaru, sunku ali pa segrevanju razpadejo v svoje prvotne sestavine. Tako je dobil že l. 1846 Schönbein, ki je namočil bombaž v salpetrovi kislini, sila močno eksplozivno snov, ki jo je imenoval *strelni bombaž*. Italijan Sobrero je odkril še močnejše eksplozivno telo, takozvani *nitroglicerini*, katerega je l. 1863 začel tovarniško izdelovati po svojih plemenitih ustanovah znani Nobel.

V zadnjih desetletjih je pa zagledala luč sveta še cela vrsta novih eksplozivnih teles, izmed katerih se posebno odlikujejo takozvane *aromatične nitrove sestavine*. Vsa ta telesa so popolnoma izpodrinila stari, črni smodnik.

Sedaj pa preidimo k učinkovanju teh teles! Če segrejemo kako telo te vrste do te in te temperature, se na telesu ne pokaže niti najmanjša izprememba. Ko pa doseže toplina svoj maksimum, takrat nastopi eksplozija. Celo telo se naenkrat svitlo zabliska, sliši se močan pok in zrak se daleč naokoli močno strese. Poleg tega se pokažejo še različni mehanični učinki. Če je eksplozivna snov v nabasani puški, tedaj vrže kroglo iz cevi z največjo naglico; če je neprodušno zaprta v granati, tedaj jo namah raztrga in razprši. V kameniti zemlji se pa javlja eksplozivna moč v razdrobitvi močnih in velikih skal. Vsi ti pojavi nastanejo vsled trenutnega razpada eksplozivnih teles, ki smo ga povzročili s pomočjo segrevanja ali užiganja. Pri eksploziranju se takoj silno dvigne temperatura, obenem pa se razvijejo velike množine plina, ki na mah odrine obdajajoči zrak ter povzroči vsled tega pok in potresek zraka. Med tem, ko se je vsled eksplozije dvignila temperatura, narastel je hkratu pritisk, ki tvori vir energije za nastale eksplozivne sile. Pritisk razvijajočih se plinov je silno velik in znaša samo na 1 cm² do 10.000 kg.

Znano je, da se kemični procesi vrše tem hitreje, čim večja je temperatura razpadajočega telesa. Ta moment je pa ravno pri eksploziji največjega pomena, kajti v trenutku, ko začne razpadati eksplozivna snov, nastajajo velike množine toplote, katere zopet pospešujejo nadaljni proces razpadanja. Čim pa telo dalje razpada, razvija se zopet nova toplota, ki vsled tega povzroči v najkrajšem času popoln razpad eksplozivnega telesa.

Drug važen faktor, ki pride pri eksploziji v poštev, je množina nastalih plinov, kajti od nje zavisi tudi učinek eksplozije. Množina plinov je pri različnih eksplozivnih telesih zelo različna, prostornina pa je vselej mnogo tisočkrat večja od prostora, ki ga zavzema telo samo. Čim večja je pa množina nastalih plinov, tem večji je tudi pritisk. Da se pa ta pritisk popolnoma izrabí, zato je treba imeti eksplozivno snov dobro zaprto. Pri puškah in topovih je shranjena v zadnjem delu cevi, pri granatah pa v notranjosti močnega jeklenega plašča. Pri puškah in topovih vržejo razvijajoči se plini kroglo iz cevi, pri granatah pa razdrobe in razstrele vse železno ogrodje.

Važno je dalje dejstvo, da ne razpadajo vse eksplozivne snovi enako hitro. Spričo različnih snovi je čas razpadanja zelo različen. Nekatere eksplodirajo tako hitro, da ni mogoče niti določiti časa, ki ga rabijo za svoj razkroj. Druge zopet razpadajo bolj po-

lagoma, vendar pa ne traja ves razpad nikdar čez desetinko sekunde. Tako je nastal nov pojem: *brizantna*. Trenutkoma razpadajoča telesa se imenujejo *brizantna* ali *razstreljevalna*, ostala pa malo ali pa nič *brizantna*. Razloček med obema vrstama je zelo velik. Če položiš *brizantno* telo v skalovje, se pri vžigu takoj izpremeni v prah, *nebrizantna* telesa pa ga razdrobe v večje ali manjše drobce.

Za vojne svrhe je to razlikovanje največjega pomena. Jasno je, da se smejo za puške in topove rabiti le *nebrizantna* telesa, kajti *brizantne* snovi bi razdrobile takoj vse orožje. Nasprotno pa nudijo granatam in pa razstreljevalni tehniki naravnost idealno snov.

Kakor sem že omenil, razpadajo ali detonirajo razstrelne snovi hipno, vsled tega tudi velikanski njihov učinek. Vse, kar je v njihovi bližini, se namah izpremeni v prah. Zato so kakor ustvarjene za bombe in granate.

Zanimivo je vedeti, kako naglo se širi razkroj v razstrelnem telesu samem. Ako si mislimo *brizantno* telo dolgo 8000 m, tedaj razpade celo telo v 1 sekundi, če ga prižgeš le na enem koncu.
(Dalje pride.)

VIKTOR BEŽEK:

Resnicoljubnost, možatost, delavnost — v domači vzgoji.

1. Vzgojitev resnicoljubnosti.

Deca je sama po sebi resnicoljubna, ker je iz prva naravski prepričana, da je govoru pač edini namen, da z njim razodeva svoja čustva, svoje misli in želje. Otroci s svojimi odkritosrčnimi odgovori spravljajo dorastlece često v mučno zadrego.¹ *Lagati* se navadijo — čudno, pa je res — od svojih vzgojiteljev. Današnji družabni ustroj namreč sloni ne le na dopustnosti, ampak celo na potrebi in neizogibnosti *konvencionalne* laži, t. j.

¹ Take otroke imenujejo Francozi „*enfants terribles*“ (t. j. grozne otroke).

² Pravyzprav: dogovorne, domenjene, t. j. po dogovoru dopustne laži.

one rahle laži, ki jo rabimo v vsakdanjem življenju, ki jo smatramo celo za prepotreben nameček dobre vzgoje, za »bon ton« in jo lahko tudi nazivljemo u d v o r l j i v o s t n o laž. Nje bistvo je v tem, da ne povemo bližnjiku istine v obraz ali vsaj ne cele istine, nego vsaj nekoliko ublaženo in prikrito, ne hoteč ga užaliti ali osramotiti. Dokler se drži konvencionalna laž teh mej, se ji ravno ne more očitati nemoralnost, saj često izvira celo iz sočustvovanja — prim. laži zdravnikove napram bolniku! — in iz obzirnosti, ne pa iz d o b i č k a ž e l j n o s t i, ki je glavni znak prave laži. Seveda jo izobražen dozorel človek smatra za to, kar je: za »bakreni drobiž v vsakdanjem občevanju«, kakor jo je imenoval filozof Kant. Toda slabo za onega naivneža, ki bi ta drobiž smatral in sprejemal za pristno zlato.

Otroci seveda globljega pomena konvencionalnih laži ne umejo in šele, ko so priče laskavosti, ki jih rabijo njih roditelji napram posetnikom in ki se tako malo ujemajo z mnenjem, ki je sicer o njih izražajo, se strmeč zavedo, da je možno tudi drugače govoriti nego misliti. In sedaj začno tudi oni sami lagati in vsi vemo, kako v tem poslu brzo napredujejo in lažejo, da se kar kadi, ne poznajoč mej med konvencionalno in pravo lažjo.

Kako je tu vzgojitelju postopati? Ker ni na to misliti, da bi konvencionalna laž kdaj izginila iz družbe, tedaj treba otroku kolikor moči zgodaj pojasniti veliko razloček med ono in navadno lažjo, ki ne izvira iz sočustvovanja ali vsaj iz obzirnosti in udvorljivosti, ampak zgolj iz sebičnosti, ko si hoče lažnik ali neopravičen dobiček nakloniti ali pa se upravičeni kazni izogniti. Navdahni otroka s prepričanjem, da nam resnicoljubnost veleva pred vsem seveda osma božja zapoved, a da je resnica tudi neizogibna podlaga družabnega ustroja, ki bi brez nje razpadel, in da je resnicoljubnost najlepša socialna lastnost in se baš zategadelj tako visoko ceni, dočim se laž iz istega vzroka zaničuje kot največja podlost. Celu najhujši lažnik je sam ogorčen, ako ga kdo drug nalaže.

Otroci, ki so že lažnjivi, naj se v slučajih, kadar se zasačijo na laži, brezobzirno o s r a m o t e ter naj pridejo takisto do zavedi, da hipni mali dobiček, ki si ga pridobe z lažjo, ni v nobeni primeri z veliko sramoto, ki zadene razkrinkanega lažnjivca, niti s škodo, ki jo ima le-ta od tod, da ne uživa več zaupanja; kajti »kdor se je enkrat zlagal, temu ne verjamemo več« in smo celo prepričani, da, »kdor laže, tudi krade«. In na konkretnih slučajih

iz navadnega življenja naj vzgojitelj ponazoruje resnico, da »ima laž kratke noge«.

Veliko nemoralnejše nego udvorljivostne pa so »laži v sili«, s katerimi si često roditelji sami pomagajo napram otrokom v kaki hipni zadregi. To so slabi zgledi, a zgledi so, bodi si v dobrem, bodi si v hudem, najvplivnejša vzgojna sredstva; takisto se povzroči lahko veliko zlo, ki se morda ne da nikoli več popraviti. Kajti lažnjivosti se otroci brzo privadijo in to razvado je potem silno težko odpraviti, tem težje, ako gojenec vzgojitelju lahko zabrusi v obraz očitek, da se je ta tudi sam že kdaj zlagal.

Najboljše sredstvo za izpreobrnitev lažnjivca je, da se mu odtegne vsaka prilika, da bi se sploh mogel zlagati, n. pr. s skrbnim nadzorstvom. Pretirana nezaupljivost napram lažnjivcu pa ni umestna, ker mu otežuje izpokornost, češ, ako mi že tako in tako ne verjamejo, čemu pa bi potem še resnico govoril!

Upoštevaloč dušeslovni nauk o nenatančnosti zlasti otroških zaznatkov in predstav, drage volje pritegnemo onim vzgojeslovcem, ki trdijo, da so tudi laži, zlasti otroške, ki niso laži in ki jih zategadelj Angleži, dobri vzgojitelji, imenujejo »pravljice«, večeč otroku ne: »lažeš!«, nego »pripoveduješ pravljice«.³ Dušeslovni poizkusi so dognali, kako nenatančne so izpovedbe prič, celo odrastlih, kaj šele otroških, in moderna sodna praksa upravičeno računa z nezanesljivostjo zlasti detečjega pričevanja, povzročeno ne le po netočnosti in površnosti zaznavanja, nego posebno tudi po bojazljivosti mnogih otrok, tako da lahko uprav govorimo o bojazljivostni laži. Vzgojitelj mora seveda pobijati tudi to »laž iz strahu«, kakor veli moralka, kajti sicer se razvije v »laž iz navede«.

Z lažnjivostjo pa niti ni zamenjati bahavosti, ki je zlasti doraščajočemu zarodu, rekel bi, naravski potrebna, ker čuti svojo malovažnost in nezmožnost, da bi se kako uveljavila napram odrastleccem; in zategadelj je mladini toli priljubljeno bombastno pretiravanje svojih činov in zaslug ter napihovanje dogodkov, katerim je bila priča, in pa prepogostna raba prekreptkih, često robatih izrazov in kletvic. Znana povest o Matičku, ki je videl na tujem psa, ki je bil veliko večji nego največji vol, je pravi psiho-

³ V angleščini: „You tell stories“.

loški biser in istotako je vrlo dobro zdravilo, ki ga je ondod porabil Matičkov oče proti sinovemu »bramarbaziranju«. V obče se priporoča kot sredstvo proti mladinskemu velikačenju, da se poišče primerna prilika, kjer širokoustnež obsedi. V tem pogledu naj bi bili vzgojiteljem vzor Špartanci, ki so zahtevali in dosegli od svoje mladine skromno vzdržljivost in molčečnost. Kot geslo pa naj bi priporočali mladini uvaževanje pregovora, da »srebrn je golok, a zlat je molk« in pa »kdor veliko govori, ali veliko ve ali pa veliko — laže«, ter naj bi ji vcepili prepričanje in zavest, da sta prava ponižnost in samozatajevanje najboljši temelj prave možatosti, o kateri izpregovorimo še posebe v nastopnem poglavju.

2. Vzgojitev možatosti.

Možatost ves svet visoko ceni, razumevajoč pod tem imenom približno isto, kar je učenim vzgojeslovcem »nравни знаčaj«, ki ga vzpostavljajo uprav kot vrhovni smoter vzgoje. Koliko velja in kaj doseže narod z moško resnostjo, vidimo na Špartancih in pa na Atencih in Rimljanih v najboljši dobi njih zgodovine ter še na drugih narodih. Zgodovina nas uči, da je vsem tem narodom pomagala do moči in slave zmernost, vzdržljivost, vztrajnost, neustrašljivost in podobne kreposti, a upropastile so jih tem nasprotne nevrline in grehote: razkošnost, mehkužnost, malodušnost, omahljivost, nezvestoba. Pesniki in misleci vseh časov in narodov so proslavljali moško značajnost, ki »ne klone, če se tudi pogreza svet«,⁴ in ki ne krene s poti poštenosti kakor solnce ne s svoje drage, kakor je dejal kralj Pir o poštenjaku Fabriciju.

Blagor narodu, katerega sinove in hčere navdaja duh takega poštenja!

Našemu pretežno kmetškemu narodu treba priznati, da je v veliki večini nравно zdrav, v svojem jedru nepokvarjen, skromen, zmeren, resnoben in možat. Deloma se te lepe lastnosti v novejšem času gube, zlasti ondod, kjer delujejo na naše ljudi velikomestni vplivi. Svetovni promet, ki prehaja tudi skozi naše pokrajine, in pa bližina velikih mest sta že precej izpremenila pr-

⁴ „Si fractus illabatur orbis, impavidum ferient ruinae“, pravi latinski pesnik Horacij o takem možu.

votni krepostni značaj našega naroda. Temu zločestemu vplivu se morajo zavedni vzgojitelji na vso moč upirati ter ga odvracati od svojega zaroda.

Najiminitnejše sredstvo za tako značajnostno vzgojo je pač zgled vzgojitelja samega. Če je le-ta sam nestalen, vetrnast, izpremenljiv, sedaj dobrikav in popustljiv napram otroku, potem pa zopet oduren, trd in jezljiv, v obče nedosleden v dovoljevanju in prepovedovanju ter nezmožen, da bi krotil sam svoje strasti, tedaj pač ni drugače možno, nego da so uspehi take vzgoje slabi.

Vzgojitev možatosti podpira tudi smotrno, dosledno telesno in duševno utrjevanje. Le tega ni treba toliko priporočati našim kmetским in delavskim siojem, ki v obče mehkužnosti in razvajenosti ne poznajo in katerih naraščaj že zgodaj okuša življenja grenkobo in resnobo, kolikor imovitejšim našim meščanskim krogom; le-ti prečesto otrokom spričo krive ljubezni, ki se pozneje na teh samih bridko maščuje, vse vprek dovoljujejo, nimajo srca, da bi jim kaj odrekli, ter jih razvajajo v jedi, pijači in v obleki in jim takisto privzgajajo nevzdržljivost in gízdavost, najhujši sovražnici ljudske blaginje, katerih strup izkuša že tudi naš narod. Tudi je treba žal priznati, da se celo naših gora hčere in sinovi, prišedši v mesto, čudno hitro navzamejo mestnih razpašnosti.

Sicer pa je res, da je vzgoja možatosti tudi mnogo zavisna od prirojene nra v i in ču d i gojenčeve. Od narave mehkobnemu, nežnemu detetu je gotovo težko vdihniti možato odločnost.

Vzgoji moške neustrašljivosti izvestno tudi nasprotuje nes pametna v e r a v s t r a h o v e, ki je tudi med našim narodom še deloma razširjena ter prehaja od roda do roda. Višji krogi, ki se radi pobahajo s svojo večjo izobrazbo, češ, da so se otręsli babjevernih kmetских predsodkov, pa se vdajajo š p i r i t i s t n i m i n t e l e p a t s k i m v r a ž a m, ki niso za las boljše od vere v strahove ter razodevajo nižino njih dušeslovnega znanja. Pameten vzgojitelj se upiraj in pobijaj oboje kot ničvredno vražo.

Z vzgojo možatosti se doseže naposled »p r i s o t n o s t d u h a«, ki se javlja v nagli zavednosti in okretnosti v vsakem položaju in ki v vsaki situaciji porabi najprimernejše sredstvo, bodi si prikladno besedo, ki »drži«, ali pa tudi, če je treba, krepko dejanje. Stari Špartanci s svojim rezkim »lakonizmom« so nam tudi v tem pogledu vzorniki.

3. Vzgoja k delavnosti.

Poleg privzgojitve možate značajnosti je pač najvažnejša vzgoja k delavnosti. Plodonosno delo, ročno in duševno, je človeštvu največja blaginja; zatira nezdrave, nizkotne nagone, utesnjuje odvisne moči v pravo strujo ter ustvarja vrednote, ki dohajajo v prid še prihodnjim rodovom. V znamenju dela se razločki med raznimi stanovi najbolj zabrišejo in razpori med njimi najlažje umilijo. Uspešna vzgoja k delavnosti najbolje rešuje socialne probleme.

Res je, da je prva otroška doba zlasti čas igre, ki spričo svoje neprisiljenosti in čarobne mnogoličnosti še veliko bolj ustreza najraznovrstnejšim vršilnim potrebam nego li resno, enakomerno stanovsko delo in baš radi igranja blagrujemo in proslavljamo leta zorne mladosti ter zdihujemo po njih. In vendar mora vzgojitelj že v tej dobi misliti, kako bi gojenca rahlo, skoro neopaženo izprevedel od igre do dela; dalje ko se ta prehod odlaša, težji je in slabo uslugo bi storil gojencu samemu vzgojitelj, ki bi ta važni trenotek odložil do vstopa v šolo.

In vendar se omenjena vzgojiteljska umetnost brez posebne težave posreči pod kmetskim krovom in v obrtniških hišah, iz preprostega razloga, ker tu deluje najimunitnejše vzgojno sredstvo — z g l e d. Kmetiska in obrtniška deca iz prva zgolj igraje posnema marljive svoje roditelje in druge odrastle rodbinske člane v njih navadnih domačih opravkih in strokovnih poslih ter se jim takisto igraje privadi. Njih na ta način pridobljene spretnosti pa potem odrastleci iz potrebe kmalu uporabljajo ter se okoriščajo z njih delom. Kolikega pomena pa je ponosna zavest, ki navda otroka, ko vidi, da na njegovo pomoč računajo že odrastleci, in iz te zavesti izvirajoča privada k delavnosti za vse poznejše življenje, ni treba dokazovati. Seveda naj bi se poraba dece pri delu vršila v dopustnih mejah in se mladina nikakor ne izkoriščala ter takisto zamorjevala. Žal, da se to prečesto godi zlasti v nižjih velikomestnih slojih in da mora skrbstvena oblast celo zakonodajskim potem nastopati proti izkoriščanju nedorastle mladine po tovarnah, kamor jih roditelji sami priganjajo.

Veliko na slabšem ra je glede vzgoje k delavnosti dela vska rodbina, katere gospodar opravlja svoje vsakdanje posle iz-

ven hiše, tako da se njegova delavnost odteguje očem njegovih otrok. Trudoljubivost skrbne matere, ki nikoli ne miruje, nego si daje ves dan opraviti, bodi si po sobah, bodi si v kuhinji, vsaj deloma nadomešča nedostatek gospodarjevega zgleda, zlasti napram hčeram, ki se posnemaje in igraje privadijo vsem njim pozneje pritikajočim opraviлом. Toda hudo je, ako mora celo mati, ker ne zadostuje možev zaslužek, zapuščati dom ter kakor delavka hoditi za zaslužkom, zadovoljna, ako je deca med tem časom vsaj telesno obvarovana. Tu pač nastopa zlasti v velikih delavskih središčih potreba primernih zavodov, ki naj bi poleg telesnega negovanja in varovanja izročene jim dece iz navedenih vzgojnih razlogov skrbeli tudi za primerno nje z a p o s l e n o s t, prav kakor domača hiša, ter jo polagoma privadili delu.

Še na slabšem pa je ona g o s p o s k a deca, katere oče — uradnik ali trgovec — je tudi ves dan iz hiše, kamor se vrača le za malo časa, utrujen in malo voljan, da bi skopo odmerjeni prosti čas posvetil otrokom; a materi, morda modni dami, se tudi ne ljubi, da bi se ukvarjala z negovanjem in vzgajanjem otrok, nego raje ubija čas s toaleto in pa s poseti, a deco prepušča v otroški sobi in pa v kuhinji poslom, katerim je naposled vse bolj udana, nego roditeljem. Tako so izpodbita tla vsake prave vzgoje: neposredni stik med roditelji in otroki, a na nje mestu se ščeperi — p o s e l s k a v z g o j a z vsemi usodnimi posledicami. Sicer je res, da se tudi med družino najdejo zlate duše, ki se z iskreno ljubeznijo oklenejo poverjene jim dece ter ji nadomeščajo mater tudi kot vzor delavnosti, a pri današnjih poselskih razmerah so to vendar le izjeme; kajti kako je pričakovati, da bi plačana krščenica in pestunja bolje vršila vzgojiteljski posel, nego pa rodna mati? Svarilen zgled poselske vzgoje pa naj nam bodo Rimljani, katerih končni propad je gotovo dobršen del pripisovati prepuščanju otroške vzgoje učnim — s u ž n j e m. — A še dandanes je baš v najvišjih in najimovitejših slojih narodov, ki korakajo na čelu novodobne kulture, razširjena navada poselske vzgoje, če so tudi ti »posli« strokovno izobraženi vzgojitelji in vzgojiteljice: »bone« in »guvernante«, »hofmajstri« ali kakor koli se že imenujejo. Tej navadi ali bolje razvadi so pač vzrok posebne socialne razmere omenjenih slojev — da li tem slojem in njih naraščaju v korist, je veliko vprašanje.

BOGUMIL VOŠNJAK:

Knjiga o ogrskem narodnostnem vprašanju.¹

Ena najusodepolnejših napak slovenskega javnega življenja je bila od nekdaj ta, da nam je naš dozdevno malenkostni miljč, da so nam vsakdanje politične borbe jemale smisel za svet, ki nas obdaja. Da smo bili tako nevešči in tuji velikim vprašanjem zunanje politike, to ni nič specifično slovenskega, saj nam je to skupno z vsemi avstrijskimi narodi. Ves ustavni ustroj monarhije je tak, da ne vzgaja niti javnega mnenja, niti odločilnih politikov in pisateljev za umevanje problemov zunanje politike. Preveč se zdi zahtevano, da bi imela inteligenca avstrijskih narodov pravega pogleda v zunanjo politiko. Da, onstran Litve počenja že povsem nov svet, tuj in nerazumljiv. Slovenci so živeli v prvih stoletjih svojega bivanja v naši domovini v najožjih stikih z Madžari. Bila bi naloga temeljitega proučevanja naše pravne, gospodarske in kulturnozgodovinske prošlosti, točno dokazati, da so temelji madžarskega ustavnega in tudi kulturnega življenja slovenski. Jezikoslovje je že mnogo storilo v tem oziru, kje so ostale še mnogo važnejše stroke? Slovenci se v dobi po preporodu skoraj niso zavedali, da imajo poleg Nemcev in Italijanov še tretjega nič manj nevarnega sovražnika, Madžara, katerega bi se ravnatko moralo upoštevati v slovenski narodni politiki. Slovenci so mirno l. 1867 glasovali za avstrijsko - ogrsko nagodbo; deklamirali so morebiti, da je nagodba grob Slovincem, njih politikom se pa niti ni zdelo vredno, niti potrebno, se temeljito pečati z javnim pravom ogrske krone, s socialnimi prilikami ter narodnim vprašanjem Ogrske. Pa ne bodimo prestrogi s Slovenci! Hrvatje so v tem oziru še mnogo bolj grešili. Dasi je njih ustavno življenje tako tesno spojeno z ogrskim in dasi jih je gospodarstvo tako silno priklenilo na Ogrsko, se niso Hrvatje nikdar posvečali proučevanju ogrskih razmer. Nočemo preiskovati, ali jim ni bilo to bolj v škodo nego v korist. Vendar pa se mora reči, da je v po-

¹ J á s z í O s z k á r: A nemzetí államok kialakulása es a nemzetiségí Kézdés. (Ustvarjanje narodnih držav in narodnostno vprašanje.) Budapest 1912. Obseg: 544. str.

litiki vedno oni v ugodnem položaju, ki je vseskozi informiran in temeljito pozna nasprotnika. Posebno sodobna politika sloni povsem na poznavanju konkretnih dejstev.

Jászijeva knjiga o narodnostnem vprašanju imenitno uvaja v bistvo ogrskega problema. Bil je pogumen čin mladega madžarskega sociologa, prikazati Ogrsko, kakoršna je. Samo demokrat, ki vidi v vladi ogrskega plemstva veliko nesrečo za Ogrsko, je mogel to storiti. V dva tabora je razdeljena sedanja Ogrska, v konzervativce in demokrate. Prvi imajo vso oblast v svojih rokah in njih geslo je, izpremeniti Ogrsko v narodno enotno državo, kjer bo ogrski »nemzet« govornil samo eden jezik. Drugi, demokrati, so danes še maloštevilni sredi te »Herrennation«, to so krogi inteligence, ki smatrajo vladajoči režim ne samo naperjen proti narodnostim, ampak tudi proti delavskim slojem lastnega naroda. Njih mnenje je isto, kot Jászijevo: nasilnim potom ni mogoče izpremeniti mnogojezične države v enojezično.

Nas zanimajo v prvi vrsti Jászijeva izvajanja o postanku ogrske narodne države in pa o ogrskem narodnostnem vprašanju. Poglavja, ki se tičejo narodne države vobče in narodnostnega vprašanja v raznih državah, niso za nas posebnega pomena.

Simpatična črta Jászija je, da zavrača šovinistične nazore nekaterih ogrskih zgodovinarjev o postanku ogrske države. Dvajset do petindvajsettisoč bojevnikov, to je bila ona etnografska skupina, ki je zavzela zemljo (honfoglalás). Tako maloštevilni so bili ti Madžari turškega pokolenja, ki so prišli v svojo novo, doslej od Slovencev in drugih plemen naseljeno domovino. Madžari so bili od nekdanj narod bojevnikov, kasneje pastirjev in poljedelcev, življenje v mestih je bilo za njih tuje in neznosno. Od nekdanj so imela mesta na Ogrskem nemadžarsko prebivalstvo. Bil je to pravi kaleidoskop narodov in plemen. Najstarejša mesta nosijo slovenska imena: Debrecen, Csongrad, Szolnok, Kalocsa, Kanizsa, Pécs. Skoraj po vseh mestih je v poznejših stoletjih najpestrejša krynja mešanica: v Ostrogonu so Nemci, Italijani, Armenci, v Pečuhu Nemci in Srbi, v Pešti Bulgari, Nemci, Francozi, Italijani, Turki, Cigari, v Budimu Saksonci, Italijani in Židi. Itd. Madžarski živelj ni ustvarjen za mesta. Še le kasno v novodobni ustavni dobi so se ogrska mesta pomadžarila v toliko, da se je vladajoči semitski meščanski element brezpogojno podvrigel ogrski državni ideji.

Ne enoličnost v narodnostnem oziru, ampak največja raznolikost je vladala v stari Ogrski. Že sv. Štefan je rekel svojemu sinu, da naj dobro ravna s pripadniki drugih narodov: »Propterea jubeo te, fili mi, ut bona voluntate illos nutrias et honeste teneas, ut tecum libentius degant quam alibi habitent.«

Povsem napačno je, pravi Jászi, presojati strogo Ogrsko po sodobni časnikarski terminologiji, kakor da je ona bila narodna država. Ob času Arpadovem je bilo pač čustvo plemenske pripadnosti neznano, še manj pa pojem naroda v našem pomenu besede. »Problem madžarizacije istotako ni v onem času eksistiral, kakor ne pojem socializma ob času reformacije.« (Str. 253). Ogrska fevdalna država ni bila narodna država. Vladajoči krogi so imeli druge skrbi, nego da bi skušali napraviti iz Ogrske enotno narodno državo. Razredni interesi so zmagali nad slehernim plemenskim partikularizmom. To dejstvo ugotavlja Jászi v ogrski srednjeveški zgodovini. Socialni in verski moment je silen in ne dopušča, da bi prišel narodni do veljave. Razredni interesi fevdalizma in kasneje interesi plemstva uničujejo vsak pojem narodne solidarnosti. Otročje bi bilo, presojati ono dobo s stališča narodne ideje. Ob času renesanse ni bil nikjer tako silno razširjen latinski jezik, kot na Ogrskem. Italijan Galeotti pravi: »Nemci, Čehi in Poljaki pišejo tudi v materinem jeziku, več pa v latinskem; v celem krščanstvu je pa samo Ogrska, ki piše izključno le latinski.« (Citirano v: Vámbérg, A magyarság Keletkesése es gyarapodasa, str. 342). Jászi pravi: »Brez kulture ni misliti narodne misli in kje je bila v onem času madžarska kultura?«

Vlada Habsburžanov gotovo ni pospeševala vznika madžarske narodne misli, saj je bil njih glavni smoter, ukoreniniti na Ogrskem tujo birokracijo in s tujim vojaštvom zadušiti stremljenje po neodvisnosti. Pa niti borba ogrske iredente proti Avstriji ni imela narodnega značaja, temveč staleški in verski. Da, kralji so bili zagovorniki socialne pravičnosti v borbi med plemstvom in zatiranimi kmeti, so branili kmetijski stan pred okrutnostmi neusmiljene ogrske žlahte.

Šele v drugi polovici XVIII. veka se oglašča na požunskem saboru vedno bolj madžarska narodna samozavest in malo plemstvo postaja vedno bolj navdušen nosilec madžarske narodne misli. Glavna mesta so pa bila v onih letih pred francosko revolucijo skoraj povsem nemška. Vodstvo v borbi za nacionaliziranje Ogrske v madžarskem smislu je pripadlo malemu plemstvu, dočim

je bilo veliko plemstvo s presilnimi vezmi prikovano na dunajski dvor.

O narodni madžarski državi pred l. 1848 ni govora. Narodna država, pravi Jászi, je država velikih mest; a takih ni bilo na Ogrskem; tista, ki so bila, so bila nemadžarska. V tedanji patriarhalni Ogrski od 61 županij okrog 26 vobče ni imelo cest, še le Bahov režim je v tem oziru napravil red. Pismo je potrebovalo iz županije Ugocsa 23 dni v Pešto. L. 1780 je izšel prvi madžarski časnik, prvi dnevnik pa šele l. 1848.

Ko so začeli Madžari l. 1848 svojo borbo z Dunajem, bili so socialno še jako nerazviti, saj jim je manjkalo srednjega stanu. Košutov program je bil, spajati plemenitaške javnopravne tradicije z modernimi ljudskimi pravicami. Bil je isti kompromis, kakoršnega so poskusili Čehi, seve s povsem neznatnim uspehom. Zmaga ogrskega državnega prava daje politično moč plemstvu v roko in ta vodilna vloga plemstva se je ohranila na Ogrskem do današnjega dne. Bahov režim je sicer pretrgal to vlado žlahte in tedaj se je moralo plemstvo pokoriti za svoje politične pogoške. Zelo umestno pravi Jászi: »Usoda madžarske revolucije (1848/9) je bila v tem trenutku zapečatená, ko je bilo plemstvo, čegar trenutni razredni interesi so zmagali, nesposobno, obuzdati svoj plemenski ponos in si pridobiti podporo narodnosti za madžarsko stvar.« (Str. 320). Madžarsko plemstvo je pa v letu revolucije forsiralo šovinistično narodno politiko in z zakoni uprav prisililo Hrvatsko, da je smatrala za prelomljeno svoje razmerje k deželi-posestrimi. Za sedanjost veljajo Jaszijeve besede: »Narodnostno vprašanje je ostalo do konca Ahilova peta madžarske revolucije.« (Str. 335).

S sredstvi revolucije ni Ogrska dosegla svoje samostojnosti, še le skrajno ugodni politični položaj in zmerna Deákova politika je ustvarila temelje današnji Ogrski. Generacija, ki je z nagodbo ustvarila predpogoje razvoju madžarstva, je bila v početku strpljiva nasproti narodnostim. Jožef Eötvös želi, da se naj zagotovi narodnostim svobodni razvoj in enakopravnost pred zakonom. To pa se mora zgoditi pod pogojem, da se s tem ne razbije enotni ogrski teritorij. Deák je odločen nasprotnik nasilne madžarizacije. Tako je rekel l. 1868 v ogrskem parlamentu: »Ako hočemo narodnosti pridobiti za se, se to ne more zgoditi na ta način, da jih madžariziramo, nego s tem, da jim postanejo mad-

žarske razmere domače. Da bi bilo brezpogojno potrebno, se tam pred sodnijo posluževati madžarskega jezika, kjer je prebivalstvo nemadžarsko, smatram za neizvedljivo in neprimerno in ne za potrebno v interesu madžarskega naroda.« Kar se tiče narodnostnega vprašanja, je treba poudarjati, da se je Košut v prognanstvu prav pošteno streznil. Hrvaška bodi povsem samostojna. Rumuni naj imajo občno volilno pravico, enakopravnost, samoupravo v občini in županiji in v državnem zboru primerno zastopstvo.

Ogrski narodnostni zakon ni zadovoljil ogrskih narodnosti. Zdrav instinkt jim je rekel, da narodnostni zakon ni bil zato ustvarjen, da bi pospeševal njih težnje. Med narodnostmi je nastal odpor proti novemu madžarskemu režimu. Zakon je ostal mrtva črka tudi glede onih predpisov, ki bi utegnili koristiti narodnostim. Nastal je režim brezobzirnih narodnostnih persekucij. Voditelji narodnosti so se z vso energijo začeli boriti proti režimu in vladi. Plemstvo je po nagodbi dobilo vlado in oblast v svoje roke. Koloman Tisza je na stežaj odprl gmotno propadlemu plemstvu vrata državnih uradov. Državni uradi so bili odslej izključna domena plemstva. In to plemstvo, polno štreberskih nagonov, začelja s preganjanjem narodnosti. Tradicije mirne in zmerne Deákove narodnostne politike so pozabljene. Novi časi so prinesli nove metode narodnostnega boja. Zanimivo pa je, da začelja ta preobrat v ogrski narodnostni politiki še le tedaj, ko se je vsled sklepanja nagodbe tako silno dvignila madžarska samozavest.

Nad vse zanimive so činjenice nekake zgodovinske statistike, kakor nam jih podaja Jászi. To so ljudska štetja Ogrske v raznih razdobjih. Ogrska je imela l. 1720 z Erdeljem 2,583.000 prebivalcev, l. 1787 pa že 8,002.000. Ta močni prirastek je pripisati v prvi vrsti vseljevanju nemadžarskih elementov. L. 1720 je bilo od vsega prebivalstva 1,161.000 Madžarov in 1,421.000 Nemadžarov ali v odstotkih 45% in 55%; l. 1787 se je pa to razmerje že silno izpremenilo v škodo Madžarom, bilo je namreč tega leta 2,322.000, to je 29% Madžarov in 5,681.000, to je 71% Nemadžarov. Ker so te številke izredno zanimive, prinašam statistične podatke za 19. stoletje do najnovejšega časa.

	1850		1869	
Celotno prebivalstvo	11,364.000	%	13,579.000	%
Madžari	5,000.000	44	6,027.000	44.4
Nemadžari	6,364.000	56	7,552.000	55.6
	1880		1890	
Celotno prebivalstvo	13,750.000	%	15,163.000	%
Madžari	6,404.000	46.6	7,358.000	48.5
Nemadžari	7,346.000	53.4	7,805.000	51.5
	1900		1910	
Celotno prebivalstvo	16,722.000	%	18,265.000	%
Madžari	8,589.000	51.4	9,698.000	53.1
Nemadžari	8,133.000	48.6	8,567.000	46.5

To je zanimiva slika, ki kaže razmerje med Madžari in Nemadžari do najnovejšega časa na osnovi oficialnega ljudskega štetja. Obžalovati je, da nam Jászai ni podal narodnostnega zemljevida Ogrske. Spominjamo se izborne »Neueste Völkerkarte des Kaisertums Österreich« iz dobe absolutizma; tam so ogrske narodnosti prav lepo zaznamovane in čisto madžarski teritorij jako stisnjen. Pogrešamo v Jászajevi knjigi točnih poslednjih številk o pripadnikih posameznih narodnosti, kakor tudi razmerja med posameznimi narodnostmi v odstotkih. Pod črto je samo prirastek narodnosti v razdobju 1901—1905. Dočim so narastli Madžari za 11.5%, znaša prirastek Nemcev 10.5, Slovakov 12.2, Rumunov 8.1, Rusinov 13.9, Hrvatov 11.9, Srbov 7.6%. Povprečni prirastek je pa 10.8%.

Dočim je bil Budim l. 1740 čisto nemški in je v osemnajstem stoletju bilo v Subotici in Temešvaru deloma »ilirsko« mestno zastopstvo v Segedu srbsko in nemško, v Kečkemetu l. 1782 nemška škola, se je v drugi polovici preteklega stoletja mestno življenje na Ogrskem pomadžarilo in posemitilo. Mesta so postala žarišča madžarizacije. Vsa velika mesta so madžarska. Na Ogrskem je samo eno nemško mesto s 30—40.000 prebivalcev, dve slovaški (pa to sta dve veliki vasi. Kdo pozna Békés-Csaba in Tot-Komlász?). Rumuni imajo dve mesti z 10—20.000 dušami, Srbi pa štiri z 20—30.000 dušami. A vsi ti kraji imajo povsem vaški značaj, izvzemši morebiti srbske. Čisto brez večjih naselbin so Rusini, ki so v vsakem oziru najbolj zaostali.

Zanimivo je, kako so zastopane narodnosti v javni upravi. Madžarskih državnih uradnikov je 94%, nemških 2.3%, slovaških 0.5%, rumunskih 1.6%, hrvatskih 0.5% (Hrvatska seve pri tej statistiki nikjer ne prihaja v poštev), srbskih 0.6%. Od županijskih uradnikov je Madžarov 92%, Nemcev 3.2%, Slovakov 0.6%, Rumunov 3.1%, Srbov 0.7%. Rusini v državni službi vobče nimajo ne enega uradnika, v županijski službi pa — enega.

Jászi pravi, da narodnosti ne zaostajajo edino le radi tega, ker jih zatira država in društvo, ampak radi tega, ker nimajo svoje inteligence. To pa ne odgovarja povsem istini, ker ves državni red sam onemogoča, da bi si narodnosti sploh mogle v svoji sredi ustvarjati mnogoštevilno inteligenco.

Inteligence ni brez šol. Na Ogrskem je 12.784 madžarskih in 3.712 nemadžarskih ljudskih šol. Od poslednjih je 451 nemških, 467 slovaških, 2.439 rumunskih, 66 rusinskih in 269 srbohrvatskih ljudskih šol. Po uradni statistiki je okoli 10 milijonov Madžarov in ti imajo 12.000, a skoraj deset milijonov Nemadžarov ima pa komaj 3.000 šol.

Od 100 ogrskih srednješolcev je 79.9% Madžarov, 8.8% Nemcev, 2.6% Slovakov, 6.2% Rumunov, 0.1% Rusinov in 1.9% Hrvatov. Od visokošolcev je pa 86.31% Madžarov, 6.61% Nemcev, 1.32% Slovakov, 3.97% Rumunov, 0.17% Rusinov in 8.61% Hrvatov. Čim višje na lestvici izobrazbe, tem slabše za narodnosti. Pogreša se pa v Jászijevi knjigi natančnejša razvrstitev šolstva narodnosti.

Povsodi zaostajajo narodnosti, ni se torej čuditi, da tudi na polju časnikarstva. Madžari imajo 248 političnih časnikov, Nemci 50, Slovaki 5, Rumuni 17, Rusini pa nobenega. Nemci imajo 4 leposlovnih časopise, Rumuni 5, Slovaki 2, Rusini nobenega. Rusini imajo samo eden in sicer strokovni list.

Kjer ni kulture, tudi ni denarja. Jászi računa, da je v 247 denarnih zavodih narodnosti 217 milijonov K premoženja, od teh pa pride 100 milijonov na saksonske zavode; a v srbskih denarnih zavodih je 250 milijonov. Madžari pa imajo v provinciji 1100 denarnih zavodov s 4056 milijoni K in v Budimpešti 1166 zavodov z 9243 milijoni. Te številke govorijo jasno.

Narodnosti imajo svojo skromno inteligenco, ki nosi strašni jarem političnega preganjanja. Madžarska gentry jo zaničuje,

družabno bojkotira in dosledno izključuje od vseh javnih služb. Nemadžarski inteligent nosi na čelu znamenje, ki kakor bi dajalo vladajočemu razredu pravo, ga preganjati in zaničevati.

Toda Jászi je pravičen. Nemadžarsko ljudstvo vzdihuje istotako pod jarmom agrarnega fevdalizma, kakor madžarsko: »aziatska uprava, nepravično obdačevanje, slaba šola in gospodarsko izkoriščanje vsake vrste. Pa nemadžarsko ljudstvo nosi ta jarem težje od madžarskega. Zaslepljen od narodnega srda, vidi madžarski junker v nemadžarskem kmetu v mnogo manji meri človeka, nego v madžarskem...«

Kak uspeh ima nasilna madžarizacija? Na to daja avtor sledeči odgovor: Ona krepi narodnostni čut zatiranih in jim daja moralnih sil. Nasilje pa demoralizira vladajoči nered. Vedno silnejša postaja solidarnost med zatiranimi. Šola ne izpolnjuje svoje naloge, ker je v službi madžarizacije in posledica je občni duševni upadek. Jászi celo zaključuje, da nasilna asimilacija ne zadržuje samo gospodarskega in kulturnega napredka narodnosti, nego tudi napredek vse države. Ona onemogočuje mirno jezikovno in čustveno asimilacijo. Zaključek: 52 milijonov Nemcev ne more ponemčiti 3 milijone Poljakov, 210.000 Francozov in 160.000 Dancev. Kako naj mnogo manj kulturna Ogrska pomadžari drugo polovico svoje lastne države? Ogrska potrebuje nekaj čisto drugega, kot nasilno madžarizacijo. Potrebuje demokratičen ljudski parlament, liberalen društveni zakon, potrebuje pošteno agrarno reformo. To pa so vidiki, povsem nasprotni onim današnjih madžarskih mogotcev!

Ne bi pripisovali tej knjigi o narodnostih takega pomena, ako bi jo bil napisal Nemadžar. Pa napisal jo je polnokrven Madžar, eden najodličnejših pisateljev Ogrske, individualnost, ki združuje v sebi toplo ljubezen do domovine pa točno poznavanje njenih prednosti in temnih strani. Knjiga ni napisana, da bi škodovala Ogrski, ampak da bi ji koristila in da bi pripravljala boljše pogoje za socialno življenje vseh slojev. Ona pa tudi kaže, čegavo stremljenje je v popolnem soglasju z napredkom in zahtevami sodobne demokratske kulture.

KAREL OZVALD:

„Praktični psiholog“ — nov poklic.

Če veš, kako, nobena reč ni težka; če je težka.
ne veš, kako!

Kitajski pregovor.

Pridevnik »praktičen« ima celo vrsto med seboj različnih pomenov. V danem slučaju govorimo: o praktičnem, t. j. prakso (poklic) izvršujočem zdravniku; o praktičnem, t. j. porabljivem človeku; o praktičnih vedah, kakor so: zdravilstvo, stavbarstvo, trgovinske vede . . ., ki jim je — v nasprotju z matematiko, zgodovino, astronomijo, fiziko, zoologijo . . . — v prvi vrsti do tega, kako bi se njih izsledki dali dejansko upotrebiti; o praktični filozofiji, ki obsega etiko, filozofijo prava, družbe, zgodovine. Itd.

Praktični psiholog, ki hočem tukaj govoriti o njem, je, ali rajši recimo, bo v bodočnosti še najbližje praktičnemu zdravniku. Pa čemu neki naj bi se v kulturni družbi pojavil nov poklic: praktični psiholog? In kaj bodi njegov delokrog?

Kdor ni slep in gluha za socialne pojave, ta je pač že opazil na kulturološki obnebu čudna znamenja, ki brez dvoma izpričujejo prihod novega činitelja v našem kulturnem razvoju, bližajoči se nastop — praktičnega, t. j. prakso izvršujočega psihologa. Izmed množice takih znamenj bodi tukaj omenjenih samo dvoje, troje!

1. Tisto vedno bolj naraščajoče idejno gibanje, ki se je dobro pred 30 leti kot *m o r a l n i p o u k* (instruction morale) uvedlo v francosko državno šolo in ki povdarja, da je pred vsem treba v človeku razvijati človeka, gibanje, ki deloma že je in še bo nositelj onega pokreta, ki se mu vedno več pažnje od naroda do naroda posveča pod imenom *d r ž a v l j a n s k a v z g o j a* (staatsbürgerliche Erziehung).

2. Pedagogika postaja, kakor pravi Hentig, od dne do dne bolj — pedagogična; poleg drugega se je od psihologije in socialnih ved dala poučiti o silni sugestibelnosti otroka, kaka sugestivna velemoč da so za otroka: socialna atmosfera, rodbina, ulica, časniki itd. In začel se je »pokret v prid drugačnemu prav-

nemu ravnanju z mladino«, stremljenje, ustvariti kar se da dovršen mladinski zakon.¹

3. Vzgojna vprašanja postajajo bolj in bolj vprašanja prve vrste. Vsem tistim, ki imajo »voditi« (v najširjem pomenu besede) druge ljudi, ne bi mogel v razmišljanje dovolj priporočiti Foersterjeve knjige o državljanski vzgoji, t. j. o temeljnih vprašanjih politične etike in politične pedagogike.² Dobro znani pisatelj nam ob bogatih in bujnopestrih virih tozadevne literature očitvidno ilustrira, da vzgoja nimalo ni morda le zadevica danes še vse premalo vpoštevanega šolnika, temveč silno resna stvar, življenjsko vprašanje, ki bi ga moral — in ga je deloma že tudi začel — nad vse uvaževati državnik, politik, vojskovodja, vsak delodajalec... Še posebej zanimivo pa je povdarjanje, česa vsega bi se mi lahko učili od angleškega in ameriškega socialnega dela (social work); osobite pozornosti naše bi zlasti zaslužil »Settlement«, neke vrste »Dom«, kjer so izobraženi možje in ženske v vsakdanjem stiku s sosednjimi delavci in jim nadomeščajo manjkajoče ali pa ne funkcionirajoče sile družine in domačega ognjišča.³

Bodi dovolj naštevanja teh »znamenj«, ki, kdo bi še dvomil o tem, »izražajo vseobčno težnjo naše dobe, se vrniti od vnanjih vprašanj kulture k notranjim, od sociološkega motrenja k psihološkemu, od abstraktne družbe k živemu človeku!«⁴

Vedno bolj potemtakem prodira naziranje, da bo ob današnjih življenjskih pogojih, t. j. ob načinu pridobivanja, ki je danes ves drugačen, nego je bil še v polpreteklih časih, treba temeljito revidirati način, kako ti je mogoče v danih razmerah najuspešneje »voditi« tvojemu vodstvu izročene ljudi. A kdo naj tukaj človeku, kadar treba, kot zanesljiv Mentor, z orientirajočo severnico stopi ob stran, zlasti vselej takrat, ko valovi življenja resneje zapljuskajo v ladjo njegove osode? Pesni kujoči »trop« svoje dobe je

¹ Gl. v zbirki „Säemann-Schriften für Erziehung und Unterricht“ 4. zv., 1912, zanimivi sestavek: Ein modernes Jugendgesetz. Das belgische Jugendgesetz vom 15. Mai 1912. Übersetzt und eingeleitet von Dr. Hans v. Hentig.

² Staatsbürgerliche Erziehung. Grundfragen politischer Ethik und politischer Pädagogik. Von Fr. W. Foerster. o. ö. Professor der Pädagogik an der Universität Wien (sedaj v Münchenu). Zweite, vermehrte und umgearbeitete Auflage. Leipzig, Berlin 1914.

³ Gl. Foerster, l. c., str. 159, 167.

⁴ Foerster, l. c., str., 1.

Horacij fino zavrnil z besedami: »Ladijo krmariti se boji, kdor ni več brodarstvu; ne upa se dati bolniku zdravila, kdor se tega ni učil; zdravniki proizvajajo, kar tiče v njih delokrog; kovači se pečajo s kovačijo; pesmi pa kujemo vsi, kar nas je učenih in neučeni.«⁵ To se pravi, vsako, zlasti važnejše opravilo zahteva svojega moža, s primernim izkustvom, ako se naj v redu opravi.

In tako tudi — p r e s o j a n j e i n v o d s t v o t u j e d u š e v n o s t i ! Res, da se lahko marsikdo pokaže, rekel bi, s prirojenim darom, da v tem oziru, ako je treba, nekam »instinktivno«⁶ pogodi, kar je prav; osobito zasluži tukaj marsikatera mati pravega občudovanja. Kjer pa je treba na te vrste vprašanja bolj zanesljivega, kakor pravimo strokovnega, t. j. nad popularno mnenje in diletantizem se dvigajočega odgovora, tam bo pač moral vedno bolj prihajati do odločilne besede — s t r o k o v n o i z o b r a ž e n i p s i h o l o g , t. j. človek, ki se je izuril, na strogo znanstveni način motriti duševno življenje in razbirati njegove skrivnosti.

Ne rečem, da bi psihologija že danes lahko postala v negovanju duševnega življenja to, kar je medicina v negovanju telesa; saj smo pravzaprav še vedno na periferiji dušeslovnega izsledovališča, čeravno psihologična literatura pri vseh kulturnih narodih čudovito raste ter dan na dan prinaša zanimivih, čestokrat tudi praktično važnih izsledkov. Ali vedno bolj se utrjuje upanje, najti tudi ključ do zakladnice globljega, pravega duševnega življenja. In takrat bo se tudi o psihologiji dalo vzklikniti, da odpira vidikov do neskončnosti!

Kdor se danes po poklicu znanstveno bavi s psihologijo, ta je v prvi vrsti t e o r e t i k , to se pravi, on proučuje svoj predmet (občutenje, zaznavanje, predstavljanje, mišljenje, čustvovanje, stremljenje ...) ne glede na to, ali in kako bi se izsledki tega proučevanja dali praktično upotrebiti; njegov smoter je v prvi vrsti, m n o ž i t i z n a n s t v o . Toda prej ali slej bo tudi na tem poprišču princip delitve dela zahteval uvaževanja. Prej ali slej stopi teoretičnemu dušeslovcu ob stran praktični psiholog, ki mu bo naloga, znanstvo, t. j. psihologične izsledke — v praktičnem življenju u p o r a b l j a t i . Praktični psiholog torej ne bo v prvi vrsti izsledovatelj, čeprav bo tudi on moral imeti ta-le temeljna svojstva

⁵ V poslanici »Ad Augustum«. — In kaj neki je mislil Capuletov sluga, rekši: „Zapisano je, da se brigaj krojač za svoje kopito, čevljar za svoj vatel, ribič za svoj čopič in slikar za svoje r.reže. ?“

psihologičnega — in slehernega — teoretika: »brezpogojno resnicoljubnost, marljivost opazovanja, vpoštovanje slehernega dejstva, zanimanje za uvidevanje in razvidevanje, ki sledita iz novih dejstev.«

Da je razvoj psihologičnega prizadevanja že krenil v to smer, o tem pač danes ni več resno dvomiti. Omenil bi samo par književnih pojavov kot zgovornih prič za svojo trditev. Tako je n. pr. psihologični zbornik, ki ga izdaje vratislavski psiholog W. Stern pod imenom »Zeitschrift für angewandte Psychologie«, doživel že več letnikov; in lani je začel izhajati zbornik »Fort-schritte der Psychologie und ihrer Anwendungen«, ki ga urejuje prof. Marbe v Würzburgu. Dalje so Amerikanci že začeli »vse industrijsko delo in pa ves plačilni sistem uravnjavati s psihologičnimi vidiki«;⁶ o tem stremljenju te najbolj pouči knjiga »Psihologija in gospodarsko življenje«,⁷ ki jo je spisal H. Münsterberg, profesor na Harvardovem vseučilišču v Cambridgu in ki ji je namen, »vzbuditi zanimanje tistih, ki jim je življenjsko delo promet in industrija, trgovina in obrt, gospodarska politika in socialna reforma in ki so vajeni, razmišljati o delu svojih dni.«

In ljub mi znanec, münchenski psiholog in pedagog A. Fischer je v junijevi številki »Kunstwarta« l. 1913 objavil zanimiv essay pod naslovom: »Praktični psiholog« — nov poklic. Ker sem tega mnenja, da ustrezem čitatelju, naj tukaj sledi jedro Fischerjevih izvajanj:

Silno važen delokrog bo praktični psiholog danes ali jutri imel v vzgoji otrok. Na tem poprišču se je danes že zelo uveljavil zdravnik, »v rodbinah imovitejših stanov kot domači zdravnik, ki varuje in odvrča, svetuje in pomaga, v javnem šolstvu kot šolski zdravnik, pri mladinskem sodišču in v skrbstvu za mladino kot ob sebi umeven izvedenec za telesna svojstva gojencev.« Toda je li morda duševna stran gojenca manj vredna od telesne? Bi li ne imel, kadar gre za vprašanja vzgoje, zdravniškemu še dušeslovni veččak kot svetovalec stopiti ob stran?

F. navaja dvoje razlogov, zakaj se to še vedno ni zgodilo. Vsak oče, vsak učitelj, skratka vsakdo, ki so mu poverjene

⁶ Gl. »Veda« IV. (1914), 5—6. št., str. 470.

⁷ Psychologie und Wirtschaftsleben. Ein Beitrag zur angewandten Experimental-Psychologie. Von Hugo Münsterberg. Zweite unveränderte Auflage, Leipzig 1913.

vzgojne dolžnosti, namreč kaj rad veruje, da je sam dovolj dušeslovnega veščaka. Kakor bi ne bilo treba pomisliti, da, brez potrebnega znanja posegajoč v tujo duševnost, prav tako lahko učiniš pogrešek, kot neuki bolnik, ki bi se sam skušal lečiti! »In dalje poklic praktičnega psihologa ni mogel zato nastati, ker se je že obstoječemu zdravniku svetovalcu dodalo še psihologično presojevanje ali pa si ga je prisvojil sam.« Res, da šolski ali domači zdravnik lahko tudi v psihologičnem oziru ukrene marsikaj dobrega, toda, le priznajmo si to, ne kot zdravnik, temveč kot — psiholog, t. j. kot svetovalec, ki ni le medicinski, ampak tudi dušeslovni veščak. Kajti tudi tukaj velja trditev, da nikdo ne more dati tega, česar sam nima. Enačba: praktični zdravnik = praktični psiholog — pa bi le tedaj bila občeveljavna, ako bi medicinski študij zahteval od svojih kandidatov tudi temeljito psihologično izobrazbo; a danes za časa svojih študij psihologijo vpoštevata le bodoči specialist: psihiater, zdravnik za živce.

Kdor ve, koliko vprašanj zahteva tu točnega odgovora v interesu gojenca, starišev, države (psihologično presojanje nadarjenosti otrok, šolskih tipov, učnih pripomočkov, šolskega urnika, izbiranje otrokovi individualnosti odgovarjajoče šole itd.), ta bo rad pritrčil Fischerju, da: »Spričo vzgojevanja otrok doma in v šoli najdemo prvo skupino nalog, ki pričajo o potrebi novega poklica, ki bi se, gospodarski rečeno, tudi izplačal. Praktični psiholog mora zato natančno poznati sedanje stanje psihologičnega proučevanja mladine, veljavne metode izsledovanja zanesljivo obvladati, mora znati svoje izsledke tolmačiti; izkustvo mora imeti ali pa si ga nabrati. Kajpada bo v mnogih slučajih moral skupaj delovati s praktičnim otroškim ali šolskim zdravnikom — to pa ni dokaz njegove nepotrebnosti, saj pač tudi okolnost, da mora občni zdravnik čestokrat poklicati še tovariša strokovnjaka za uho in oko, ne dokazuje nepotrebnosti občnih zdravnikov.«

Drugo poprišče praktičnega psihologa bi bilo izbiranje poklica, ki mu danes večinoma kumuje slučaj ali pa oziri na korist. Kam vodi tako izhodišče, o tem na ves glas vpije vedno večji trop onih, »ki so izgrešili svoj poklic«, tisto blodenje od poklica do poklica in še cela vrsta socialnih neprilik. »Vse mogoče okolnosti lahko igrajo vlogo pri izbiranju poklica: denar ali uboštvo, želje starišev, osebna častihlepnost; v ozadju pa na-

vadno ostanejo t i s t i, od katerih v prvi vrsti zavisi uspeh v poklicu in bi zato imelo zaviseti tudi izbiranje poklica.«⁸

A kaj še le, ako se naj izbere eden izmed višjih, znanstvenih poklicev! »Izbira poklica, osobito če gre za višje, znanstvene poklice, se mora izvršiti zelo zgodaj, ker višje šole, ki so priprava, gredo kmalu vsaksebi; izbiranje poklica je težko, ker ti želje zastirajo in otežujejo spoznanje samega sebe, ker mnogo mladih ljudi vsled posnemanja in mimikrije za celo vrsto let sprejme samemu sebi pravzaprav tuje bistvo, ker še ne poznamo vsega pregibanja in vseh medsebojnosti na duševnem poprišču, ker nam je človeka proučevati v njegovem r a z v o j u in si potemtakem moraš na temelju tega in tega stanja ustvariti sodbo o dozdevnem nadaljevanju tega stanja v bodočnosti, kar pa ni tako enostavno, kakor recimo nadaljevanje te ali one matematične krivulje iz tistih določujočih koscev, ki jih vsebuje njeno izhodišče.« Tudi zdravnik ne more tukaj nadomestiti praktičnega psihologa. »Ravno tisti za izbiranje poklica potrební pogled v pristno in prevzeto ali pa privzgojeno zanimanje, v smer hotenja in čustvovanja mladega človeka se zapira tudi njemu ali pa se mu posreči le na temelju praktičnega poznavanja ljudi, oziroma skrbne psihologične izobrazbe.« Ako bi tukaj s svojim nasvetom posegel vmes praktični psiholog, »bi utegnilo izginiti veliko število neumnosti, pre nagljenja, nesreče in kar je še s tem v zvezi.«

Nadaljno poprišče, ki ga F. reklamira za praktičnega psihologa, je tista postaja v našem bitju in žitju, ki, rekel bi, tvori »duri in vrata« v samostojno življenje — i z b i r a n j e z a k o n s k e g a d r u g a. Ta ali oni utegne z nasmehom ugovarjati, češ: odkod svetovalcu tujcu pravica, posezati v to najbolj osebno zadevo posameznika, »toli sveto in zaupno, kakor njegova vera«? Takim ugovorom odgovarja F.: »Vsi ugovori te vrste imajo prav, kolikor gre za samostojne ljudi, ki dobro vedo, kaj hočejo, ki so v stanu, si v naprej razbistriti dobe še ne življenega življenja, si ustvariti sodbo o drugi osebi, ki se čutijo odgovorne in so, ako je treba, pripravljeni, storjeno napako na vsak način popraviti ali pa odločno nositi njene posledice. Toda za koliko ljudi veljajo ti predpogoji?«

⁸ Koliko čisto psihologičnih vprašanj sili n. pr. pri izbiranju „rokodelskih“ poklicev na površje, to zanimivo izpričuje prej omenjena Münsterbergova knjiga „Psihologija in gospodarsko življenje“, zlasti 8. poglavje: „Znanstveni nasveti pri izbiranju poklica.“

In slednjič je treba priznati, da na tem poprišču že danes deluje praktični psiholog, »kajpada v oblikah, ki nimajo nič opravka z znanstvenimi nasveti«: kolikokrat izreče interesentu svoj »primerno« ali »neprimerno« o v poštev prihajajoči »partiji« grafolog na temelju pisave, fiziognomik s pomočjo fotografije in zakonska posredovalnica na podlagi blagajniških knjig.

Sicer pa tudi tukaj tvori prehodno obliko poslovanje zdravnika. »Ne samo premišljeni egoizem, ki se skuša obvarovati posledic neznanih hib in skritih bolezni, marveč tudi plemensko-biološki oziri so dali povod, da se marsikdo ne pomišlja več, vprašati zdravnika za svet glede možnosti zakona«.

Največ in to silno važnega posla pa se bo praktičnemu psihologu kedaj odkazalo v vzgoji in v odstvu odrastlih. Tudi spričo te trditve bi utegnil kak neverni Tomaž zmajati z glavo. »Marsikdo misli, da vzgojevanje vzgoji odrastlega človeka ni mogoče, in marsikdo, da ni več potrebno. Toda koliko neki je odrastlih ljudi, ki bi sami, brez posvetovanja z drugimi, vedeli, kako jim je ravnati v tem ali onem položaju življenja, od najenostavnejšega družabnega zapletka do težkih nravnih konfliktov?« Tak svetovalc je odrastlemu verniku do danes dušni pastir, izpovednik. »Duhovnik je tip praktičnega psihologa, kajpada ne znanstveno izšolan in se ne omejuje na zgolj psihološke stvari, temveč se podreja etičnim in verskim smotrom.«

Zlasti pa bi praktični psiholog bil pravi svetovalc vsem tistim, ki jim pravimo »čudaki« ali ki se sami imajo za »nerazumljene«, »nervozne« ter so se do sedaj v svojih revah in težavah obračali do zdravnika (psihopatologa,⁹ psihoanalitika,¹⁰ živčnega

⁹ Psihopatologija je tista panoga vede o človeških boleznih (patologija), ki opisuje in razlaga duševne znake telesnih bolezni ter stoji v službi diagnoze in zdravljenja.

¹⁰ Psihoanaliza se imenuje poskus (psihiatra S. Freuda in njegove šole), iskati vzroke boleznim duše ne v možganih, temveč v duševnem življenju in sicer v prejšnjih, osobito mučnih dožitkih, željah, spominih, ki jih je kdo iz tega ali onega razloga v svoji duševnosti »potisnil nazaj« in ki si potem v nenormalnih pojavih iščejo izraza; smotreno prikrojeni razgovor bolnika z duševnim svetovalcem (psihoanalitikom) o takem odrinjenem „kompleksu“ (dožitku, želji...) da lahko izbruh nenormalnega pojava ublaži, ker mu da duška. — Vedno bolj se oglašajoči nasprotniki tega naziranja (Dubois, Foerster, Stern...) trde, da psihoanaliza nima za se dosedanjih izsledkov znanstvene psihologije.

zdravnika). Res, da le most telesnosti vodi do poprišča duše. Toda vendar je treba vpoštevati mnenje, kakor ga zastopa F., češ: »Mislim, da si je marsikdo križe in težave, spričo katerih se obrača do zdravnika za svet, nakopal vsled tega, ker napake značaja, napačna vzgoja, pomanikanje obzirnosti in strpljivosti otežujejo sožitje ter imajo za posledico konflikte, depresije in telesnoduševno ozlovoljenost.« In ker ima mnogo »živčnih« bolezni svoj vzrok »v pomanjkanju življenja vrednih, velikih ciljev, vzgoje in samostrahovanja, sposobnosti za strogost proti samemu sebi in za odpoved«, zato zdravila zanje najbrž niso pravi lek. »Takim ljudem gre in koristi, kakor mnogo zdravnikov ve, ne medicinsko zdravljenje, temveč psihologično-etično izprašanje vesti in na to stroga vzgoja, ki kar se da popravi zamude iz mladosti.«

Tako F., ki pa ne trdi, da bi s tem bile izčrpane vse možnosti, »kjer bi strokovni nasveti psihologije mogli oblikovati našo kulturo.« Da pa njegova izvajanja niso prav nič utopija, nego vse-skozi življenja zmožni miselni zarodki, o tem priča važno kulturno poprišče, ki ga F. ni omenil in kjer je pred kratkim praktični psiholog pretrl led za svojo kulturonosno pot. Človeku se pač zazdi, kakor bi poslušal lepo pravljico, ko v 6. zv. (str. 339—374) zgoraj omenjenega zbornika »Napredki psihologije in njenih porab« (1913) bere, da je v velikem procesu, ki se je odigral pred sodiščem v Freiburgu radi ogromne železniške nesreče, igral glavno vlogo — izvedenec psiholog, prof. Marbe. In podobno poroča isti zbornik v isti št. (str. 375—396), da je predlanskim v »nравstvenem procesu« v Würzburgu, v katerem so učenke obteževalno izpovedale o svojem učitelju, imel vrednost otroškega pričevanja presoditi — psiholog veščak. Psiholog (in ne zdravnik ali psihiater), omenjeni prof. Marbe, je razblinil »dokazano krivdo« učitelja z dokazom, da so te otroške izpovedbe bile produkt otroške fantazije in sugestibelnosti, »pri-jateljske« zlobnosti in pa tega, kar imenujemo »besede«, ter tako rešil šolnika, ki bi sicer brez dvoma postal — žrtev razmer.

DR. DRAGOTIN LONČAR:

Iz življenjske filozofije Carlylove.¹

Tomaz Carlyle (1795—1881) — angleški zgodovinar in modroslovec Fichtejeve smeri, mož globoke vernosti in npravnosti, skozi in skozi idealen značaj.

Carlyle je bil zastopnik t. zv. individualističnega naziranja v zgodovini in je imel velik vpliv na mišljenje sodobnikov — Goethe je spoštoval v njem »moralno silo«. Njegovo pojmovanje sveta in življenja se zlasti jasno kaže v spisu o junakih in junah št. v u. Tu je ves in cel Carlyle. —

Verstvo je po Carlylu vsekako najvažnejši faktor v življenju posameznika iz človeške družbe. Ne gre pri tem za cerkveno vero, marveč v prvi vrsti za to, kar človek dejansko veruje v svoji notranjosti, kar določuje in vodi njegova dejanja. Nekateri razlagajo postanek verstva, kakor bi bilo samo sleparstvo, sama izmišljotina duhovnikov. To je napačno. Sicer se nahaja mnogo sleparskega zlasti v propadajočih verstvih, toda samo sleparstvo ne zadošča za življenje in smrt. Neistinit človek ne more ustvariti ničesar stalnega, priroda zahteva resničnost in človek se ji mora pokoravati, drugače razpade njegovo delo.

Nekoliko več resnice je v teoriji, da je verstvo simbol, alegorija; toda tu se zamenjava vzrok s posledico. Človek ne potrebuje simbolov, marveč hoče najprej vedeti, kaj je svet in on v njem, kako naj živi, kaj naj dela in česa se naj varuje. Človeško mišljenje, čustvovanje in hrepenenje je notranje jedro, ki je le odeto v zunanjo lupino, v simbole in alegorije, brez katerih ni nobeno verstvo in, ko se izpreminja človeško mišljenje o vsemirju, se ž njim izpreminja tudi simbolizacija. Jedno je vzrok in drugo je posledica. Podlaga simbolom so gotova dejstva, čeprav izpremenljiva — za golo alegorijo človek ne tvega življenja.

Prirodni, prvotni človek je bil podoben možu, ki o njem pripoveduje Plato, da je vzrastel v nesolnčnem kraju in je še le v svoji moški dobi prvokrat prišel na svetlo in videl vzhajajoče solnce. Kako začudenje! Prav tako je stal tudi prirodni človek nasproti pojavom obdajajoče ga prirode. Vse mu je bilo novo, ne-

¹ Ta informativni članek — ne dokumentarna razprava — je posnet po predavanju, ki sem ga imel dne 6. oktobra 1914. v idrijski podružnici „Prosvete“.

izrečno, nadnaravno. Občudoval je neznanu mu vsemirje s čudovitimi prikaznimi, klanjal se je vsemogočni narodi — to je bilo obožavanje.

Kaj delamo mi? Kljub vsemu znanstvenemu napredku moramo reči, da je vsemirje nekaj neizrečnega, božjega. Svet naj bi bil kakor stroj? Poslednji vzrok v človeškem življenju naj bi bilo samo uživanje v tej ali oni obliki? To je zmeta. Fichte pravi, da je vse, kar vidimo, zlasti mi sami, samo čutni pojav; prava podlaga vsem pojavom, njih bistvo in resničnost je »božja ideja sveta«. Vsi veliki misleci vseh časov so spoznali, da je ta svet samo fenomen ali pojav, nikakšna resničnost, da je ta gmotni svet samo vidni in čutni izraz božje moči in prisotnosti. »Iz iste snovi smo, ki se iz nje porajajo sanje!« Verstvo je življenjski princip, duša vsega praktičnega dejstvomana: zakaj človek živi od vere, a ne od argumentiranja in debatiranja — skepsa je duševna ohromelost, ki onemogoča ustvarjanje. Mi sicer ne obožavamo tako, kakor prirodni človek; toda v bistvu je to isto, tudi nam se razodeva Bog v vsaki zvezdi, v vsaki bilki, ako imamo le odprto oko in srcé.

Ako so vse vidne stvari podoba božja, potem je človek največji simbol božanstva. Sv. Krizostom je dejal o skrinji zaveze Hebrejcev: »Prava skrinja zaveze je človek!«

Kakor je prirodni človek obožaval vse stvarstvo, tako še posebno človeka, vélikega človeka, junaka. Na tem čustvu temelji vsako verstvo. Prvotni človek je stal nem pred vsemirjem, pred nerazložno uganko, dokler se ni pojavil mož, ki je skušal podati sebi in svoji okolici primerno razlago vsemirja. To je bila prva misel, to je bil prvi misleči človek, učitelj in vodnik drugih, ki so ga občudovali brez meje in mere. To je bil prvi junak, za primitivnega človeka na najnižji stopinji omike nadnaravno bitje, ki mu je odkrilo skrivnost, kaj je svet in kakšno nalogo ima človek v tem svetu, to je bilo zanj učlovečeno božanstvo, ki mu je pripisoval vsa mogoča in nemogoča dejanja.

Kakor hitro se je pa zasvetila prva iskra spoznanja, prikrojena za dotične čase in ljudi, potem ni bilo več težko zidati na dani podlagi dalje in tako je nastala ta ali ona mitologija. Za nas, ki živimo v naprednejši dobi, je seveda že premagan primitivni svetovni nazor primitivnega človeka; toda zanj je bila takrat to resničnost, dejstvenost, ki je vanjo veroval, po njej živel in v nji umiral. Naše današnje svetovno naziranje se bolj približuje

resnici, ker smo že globlje prodrli v prirodne tajnosti, ki jih je prvotni človek samo slutil — toda tudi naše pojmovanje je enostransko, nepopolno; nikdar ne pridemo vsemirju do dna, ker je predmet neizčrpen, neizrekljiv, nepojmljiv, presegačoč človeške moči...

Na primitivni stopinji je verstvo v prvi vrsti posebljanje prirodnih pojavov, ki jih prirodni človek spoznava kot nekaj čudežnega, veličastnega, božjega. Daljnji verski razvoj dovaja človeka do spoznanja nravnosti, da je zanj glavno vprašanje razloček med dobrim in slabim. To spoznanje se nahaja sicer tudi v poganstvu, vendar kot bistvo je lastno višjim verskim sistemom.

Najstarejša oblika, v kateri je častil človek svojega sočloveka, je — junak kot božanstvo. To je bilo in se ne povrne nikdar več. Velik človek se nam odslej javlja v drugih oblikah: kot prerok, pesnik, duhovnik, kralj. Različna imena za isti pojem. Po delokrogu, ki ga je imel ta ali oni veliki človek, po načinu, ki se je izražala v njem sila velikega človeka, po časovnih in krajevnih razmerah delimo junake v proroke, pesnike, kralje. Velik človek bi bil lahko vse to, a vzgoja in življenjske prilike odločujejo, v katero smer se razvije njegova velikost.

Kdo je junak? Kaj je junaštvo?

Velik človek ima prirodno zmožnost, da spozna bistvo stvari in soglasje v njih; zakaj brez notranjega soglasja ne more obstajati nobena reč. Poprečen človek vidi zunanjo lupino, zunanje pojave, to, kar je podvrženo časovni in krajevni izpremembi, vsakdanjosti. Junak prodira pojavom do njih bistva ali jedra in kaže z besedami ali dejanji to, kar je v njih resničnega, večnega, božjega. Temeljna lastnost vsakega zares velikega človeka je o d k r i t o s t. Junak se niti ne zaveda te lastnosti, a po svoji naturi ne more drugače, nego biti odkrit, t. j. iskati povsod dejstvenosti nasproti dozdevnosti. Njegov poklic je, da odgrinja zaveso videza, ki zakriva resnično jedro. Vse šege in navade, vse oblike, vsa tradicija mora obsegati nekaj, kar ji daje pomen in upravičenost — če ne, je vse prazna pena, puhlica, mamilo in slepilo, malik. In velik človek kaže človeštvu večno resnico in lepoto brez našemljenosti, zajemajoč iz globin, iz osrčja prirode, ki je pristna in resnična. Junak prinaša razodetje, razklepa misel, razvna čustvo, odpira okno v večnost.

Velik človek ali junak je bil M o h a m e d, prerok. Ni se mogel zadovoljevati z dosedanjim malikovalstvom svojih rojakov, ki

mu ni dajalo odgovora na vprašanje: kaj je vsemirje? Kaj je življenje in smrt? Topo arabsko malikovalstvo, gola navada in oblika... Tu mu je prišlo razodetje: maliki niso resnični, samo en Bog je, ki je vse ustvaril, udajmo se v njegovo voljo. Allah! Mohamed je dovedel Arabce do spoznanja dolžnosti, ki je največje duševno dejstvo, do spoznanja, da sega človeško življenje lahko visoko do neba ali pa se pogreza globoko do dna pekla. Začel se je arabski preporod, ki je iz revnega pastirskega plemena ustvaril mogočen narod, čigar kultura se je razprostirala od Granade v Španiji do Delki v Indiji.

Junak je bil Dante ali Shakespeare, pesnik. Dočim dojema junak-prorok svetovno skrivnost bolj z moralne strani kot zapoved in prepoved, nam kaže junak-pesnik njeno estetično jedro, lepoto. Sicer se oboje prepleta in je nerazdružno. Eden nam razodeva to, kar moramo storiti, drugi to, kar moramo ljubiti; toda tudi prorok pozna lepoto, ker bi drugače ne vedel, kaj naj storimo. Lepota je resničnost in resničnost je lepota. Pesnik je mislec, ki misli muzikalno. Poezija je muzikalno mišljenje. Vse, kar prihaja človeku iz globočine srca, je petje, glasba. Že vsak govor ima nekaj ritmičnega na sebi, zlasti pa postane muzikalen vsak strastni govor. Zdi se, kakor bi bila petje in glasba bistveno lastna nam in ostali prirodi. Grki so govorili o sferni harmoniji.

Dante nam je podal s spevom »Divina Commedia« simbol svoje vere o vsemirju. »Peklo, vice in nebesa« — to so zanj življenjska dejstva: dobro in zlo — nasprotujoča si tečaja, okrog katerih se suče vse, absolutno, t. j. večno ločena tečaja. Ali — ali! Večna pravica, ublažena s pokoro in večnim usmiljenjem — to je srednjeveško krščanstvo, čigar glasnik je Dante. Vse miselno delo srednjega veka, polnih deset stoletij, najde v njem svojo muzikalno obliko. Kamen in bron preideta, Dante ostane za vse čase in vse kraje, ker njegove besede prihajajo iz globočine človeškega srca, ki je isto včeraj, danes in vekomaj.

Dante je utelesil srednjeveško verstvo, notranje življenje tedanje Evrope — Shakespeare je razgrnil pred nami sliko o zunanem življenju tedanje Evrope, njeno viteštvo, njene družabne šege in navade. Njegova umetnost raste iz prirodnih tal, nezavedno kot del prirode, zato pristna in resnična. Marlborough je dejal, da ne ve o angleški zgodovini drugega nego to, česar se je bil naučil od Shakespearja.

Junak je bil L u t e r, duhovnik, reformator. Kako je prišlo do tega, da je Dantejevemu katoličanstvu moral slediti Lutrov protestantizem?

Proroki stare zaveze so bili neizprosni nasprotniki malikovalstvu, češčenju mrtvih malikov. Zakaj? Reči moramo, da so bili tudi ti maliki prav za prav v prvi vrsti le simboli, prispodobe božanstva, kakor je končno vse bogoslužje simbolično. Malikovalec, ki obožava malika, stoji nad živaljo, ki sploh ničesar ne obožava. Lahko pomilujemo malikovalca, toda ne moremo ga zato sovražiti, ako iskreno veruje v svojega malika, ki ga moli. In tu smo pri pravi besedi: i s k r e n o v e r u j e. Proroki so spoznali, da malikovalstvo že ni bilo več odkrito bogoslužje, marveč razjedeno od dvoma v pristinost malika. Telo se je še oklepalo nečesa, ko je duša že dvomila in čutila prevaro. In proti tej hinavščini so vstajali proroki s svojim svarečim in pretečim glasom.

Tudi Luter je bil nasprotnik in uničevalec malikov. Lastnost vsakega velikega človeka je, da se vrača k pristinosti, da mu gre za stvar in ne za videz, čeprav se odeva ta videz v še tako pravilne, okusne oblike.

Protestantizem se je uprl tedanji duhovni vladi. Očita se mu rado, da je s tem uničil vsako avtoriteto, dasi človeštvo ne more izhajati brez nje. Ako bi bilo to res, potem bi bilo treba obupati; zakaj posledica bi bila popolna anarhija. Protestantizem je začetek nove zgodovinske dobe v razvoju evropskega človeštva, s tem, da se je uprl n a p a č n i vladi in pripravil pot za p r a v o vlado, duhovno in posvetno, ker prva je podlaga drugi.

Svoboda lastnega preudarka je bila vedno bistveni temelj resničnosti. Nobena zunanja sila ne more pripraviti človeka, da bi veroval ali ne veroval. Kdor resnično veruje, veruje iz prepričanja, s polno razsodnostjo — nepristna je pa vera onega, ki dela zato, ker delajo drugi tako, na slepo besedo, ki vsebuje tudi preračunano prevaro, ali kjer zunanja oblika izpodriva notranje jedro. Srce in duša ostaneta prazna. Ni potreba, da bi si vsak človek moral sam odkriti resnico, ki naj vanjo veruje. Saj to je nemogoče. Ne gre za novost, marveč za iskrenost, za globokost, ki ž njo sprejemamo, kar nam nudijo drugi. V tem je izvirnost, samorastlost, kako sprejmemo vase resnico, ki so jo odkrili drugi pred nami. In le-iskreni ljudje se morejo družiti med seboj, ker imajo simpatijo za stvar, ki verujejo vanjo z vsem svojim bitjem in žitjem.

Ako pa poudarjamo pomen protestantizma, nečemo biti krivični nasproti katoličanstvu, ki je bilo pred njim. Dokler omogoči katoličanstvo ljudem pobožno življenje, dotlej ostane. Zakaj vsaka resnična misel, ki se naseli v človeško srcé, obsega košček večne resnice, ki je nikdar ne dojmemo popolnoma. Kako žalostna, neumna in neverjetna je na drugi strani misel, da so vsi ljudje pred nami, ljudje vseh krajev in časov, živeli v pogubni zmoti, le mi sami smo dospeli do pravega in končnega spoznanja! Vsi iskreni ljudje so bili in so vojaki iste armade, ki ima skupnega sovražnika: kraljestvo teme in krivice. Ali se hočemo ločiti zaradi različne uniforme? Vse, kar je pristno in resnično, je neminljiva last vseh.

Junak je bil Cromwell ali Napoleon, kralj. Kakor je po Dantejevem katoličanstvu moralo nastopiti Lutrovo protestanstvo, tako sledita Shakespearjevemu fevdalizmu angleška in francoska revolucija.

Najboljša posvetna vlada bi bila ona, ki bi ji načeloval najzmožnejši, t. j. najpravičnejši, najplemenitejši mož. Odveč bi bila potem vsaka ustava, vse volitve, vsi parlamenti. Taka idealna vlada je v življenju nemožna; toda ideaiom se je treba približevati in gorjé nam, ako jih ne upoštevamo. Matematično je nemogoče, da bi zidar postavil zid popolnoma navpično; zadošča mu, ako stoji zid navpično, kolikor se pač da. Če bi se pa zidar preveč oddaljil od navpične smeri in metal kamen na kamen, kakor se mu ravno nameri, brez ozira na težnost, potem je gotovo, da se mu vse podere. V tej primeri je obsežena zgodovina vseh revolucij. Vlado so imeli nesposobni možje, videz zmožnosti, kar je proti narodi, ki se ne da varati.

Ako kdo trdi, da vsakega poljubnega moža, ki mu položimo krono na glavo in žezlo v roko, takoj prevzame božja moč, ki mu da zmožnost in pravico, da trajno vlada nad drugimi ljudmi, potem moramo reči, da spada taka trditev v zaprašene knjižnice. Res pa je, da vodi vse človeške razmere ali božja pravica ali satanska krivica. Gorjé mu, kdor zahteva pokorščino, ako mu ne gre; gorjé mu, kdor odklanja pokorščino, komur jo je dolžan!

Oblike, forme so potrebne. Ves svet je oblikovan, ker mora biti, sicer bi ne mogli prebivati na njem. Oblike so kakor pota, ki vodijo do določenega cilja. Vsi hodimo po istem potu, da postane zelo izhojen, široka cesta, ki jo radi uporabljamo, dokler nas vodi do kake resnične točke. Ako pa po tej poti ne dosežemo več svo-

jega namena, ako izgine tista točka, potem zapustimo dosedanjo pot, ker bi bila brezuspešna, napačna, poiskati si moramo novo. Tako tudi resnična oblika raste iz vsebine in ji je primerna; toda neresnična postane oblika v tem trenutku, ko nima svoje vsebine in je samo zato tu, da pokriva nedostatek vsebine. Že v navadnem družabnem življenju ne ljubimo uljudnosti, ako so prazne oblike brez notranje resničnosti in pristnosti.

Angleški puritanizem s Cromwellom na čelu je bil odpor proti nepristnim oblikam. Luter se je bojeval za resničnost v cerkvi, Cromwell za resničnost v cerkvi in državi. Angleški puritanizem je stal na stališču: rajši ničesar, nego neresnične oblike! Kar je pristnega, si že samo najde potrebno zunanjo obliko. Upri se je zahtevi: »Ne veruj, kar si spoznal sam za pravo, marveč veruj to, kar imam jaz za pravo ali se vsaj delam, kakor bi imel za pravo!« Odgovor na to zahtevo se je glasil: »Ne! Vzemite mi moje imetje — moje vesti mi ne morete vzeti!«

Angleški puritanizem se je boril za uveljavljenje božjega zakona na zemlji, t. j. za uveljavljenje pravice in resnice tudi v vsem javnem, državnem življenju. Vsi ljudje, tudi kralji in ministri se morajo ravnati po tem zakonu. In ako ne? Ako so kralji samo po imenu, oprti na pergament in tradicijo, ki drugače mislijo in drugače govoré, ki ljudstvo slepé? Videz se mora umakniti dejstvenosti, prazna oblika resnični vsebini brez krone in žezla — Cromwell, Napoleon!

Ali pa ni bila francoska revolucija vendar le nekaj groznega? Da, bila je grozna, peklenska, ker ni mogla biti nebeška. Pravo, čeprav strašno, razodetje za vsakogar, da se resničnost ne dá trajno nadomeščati z videzom, da mora zmagati iskrenost, naj se zgodi, kar hoče. Toliko napačnih avtoritet je spoznalo ljudstvo, da je moralo izgubiti smisel za avtoriteto sploh. In vendar je bila francoska revolucija prehod od laži k resnici. Vsak pravi človek ljubi red, saj je vse človeško delo na zemlji urejanje, oblikovanje. Rojeni nasprotniki nereda smo in žalostno je, da moramo v revolucijah podirati, da moremo zidati dalje.

Vsa svetovna zgodovina je zgodovina velikih mož, ki so stvaritelji, voditelji in uzorniki človeštva. V časih zmedenosti, pobitosti, negotovosti, ko ne vemo, kaj in kako, ko hitimo v pogubo, nastopi velik človek, ki poda pravec in prevzame vodstvo, da hodimo po tem pravcu in se tako rešimo. Razruvani časi, brez orientacije in smisla za dejstvenost, so podobni nekemu gorivu,

ki čaka bliska izpod neba, da ga vžge. Tak blisk je junak. Ali moremo reči, da je gorivo ustvarilo ogenj? Nobena skepsa, nobena neresnica ne more trajno omajati vere v velike može — tudi njih lastne napake ne. Kaj so vse človeške nepopolnosti proti onemu večnemu boju med dobrim in slabim, ki ga bije v svoji notranjosti vsak resni, iskreni človek! V tem boju padamo, a zopet vstajamo in za to gre tu: ne za napake, marveč za vstajenje, za odkrito iskanje boljšega in resničnejšega življenja. To je ista misel, ki jo izraža naš Ž u p a n č i č v navidezno neznatni, a v resnici globoki pesmici »To je tako«:

Pojdi, moj sinko, na pot,
na življenja pot,
čuvaj, moj sinko, se zmot,
življenja zmot!

Glej, in sedaj sem nazaj,
ali, majka, znaj:
sinko tvoj često je pal,
ali vselej je vstal!

BORIS ZARNIK:

In memoriam A. Weismann.

V novembru¹ preteklega leta je preminil eden izmed zadnjih veteranov darwinizma, eden najodličnejših DARWINOVIH sobojevnikov, AVGUST WEISMANN. Kakor na Angleškem HUXLEY, LUBBOCK in ROMANES, tako sta se na Nemškem HAECKEL in WEISMANN v dobi preporoda biologičnih znanosti, katerega je povzročil nastop DARWINOV, s posebno vneto oprijela novega nauka ter ga s svojimi raziskavami in svojim razmišljanjem dalje poglobljala. Ako imenujem HAECKELA in WEISMANNA v isti sapi, s tem ni rečeno, da je bil njiju delokrog enak; ravno naopak stremljenja teh dveh mož kažejo velike razlike, deloma celo nasprotstva. Dočim je glavna zasluga HAECKELOVA, da je descen-

¹ Pričujoči sestavek je razširjeno besedilo mojega predavanja v prirodoslovnem društvu v Würzburgu, dne 19. novembra 1914. Namenil sem ga bil za decembrovo številko „Vede“, toda ker je bilo tedaj na Nemškem zabranjeno, dopisovati v nenemških jezikih, mi ni bilo mogoče poslati rokopisa.

denčni nauk, ki ga je DARWIN očrtal, natančneje izvajal za posamezne živalske skupine, da je pokazal, kake posledice ima dejstvo naravnega razvoja na polju morfologije in pred vsem embriologije, je posvetil WEISMANN svojo pozornost načelu naravnega izbora, ki ga je DARWIN uvedel kot razlago za filogenetski razvoj živih bitij, ter je izkušal to načelo nadalje utemeljiti in poglobiti. Te težnje so privedle WEISMANN do razmišljanja o pojavih podedovanja pa njih odnošajih z razvojem in ustrojem spolnih stanic. V tem oziru tvori WEISMANN vez med preteklostjo in prihodnostjo biologične vede. Dasi je njegovo mesto v zgodovini biologije v dobi DARWINOVI, v dobi preporoda, so vendar njegove teorije v ozki zvezi z moderno citologično in eksperimentalno strujo v biologiji. WEISMANN je nekak predhodnik moderne biologije, pred vsem modernega nauka o dednosti. Vsi delavci na tem polju so stali pod blagodejnim vplivom WEISMANNOVIH naukov. Dasi WEISMANNOVE hipoteze o dednosti dandanes nimajo več polne veljave je vendar njih jedro temelj modernim naziranjem o ploditvi, o kromatinu in njega pomenu za dednost.

AVGUST WEISMANN se je rodil 17. januarja l. 1834, torej istega leta kakor njegov vrstnik HAECKEL, v Frankobrodu ob Menu. Šolal se je najprvo v rodnem mestu ter je nato šel na bližnje vseučilišče v Göttingen, kjer se je posvetil zdravilstvu. Tedaj je posebno vplival nanj njegov frankobrodski rojak, slavni kemik WÖHLER, ki je bil profesor v Göttingenu; tudi WEISMANN se je počel podrobneje baviti s kemijo. Disertacija, s katero je bil promoviran l. 1857 doktorjem zdravilstva, se bavi z vprašanjem fiziologične kemije, ki je zanj tedaj razpisal Wöhler nagrado, ter ima naslov: „O postanku hipurne kisline v scalini z rastlinami se hranecih živali“. Po končanih izpitih je postal asistent na kliniki v Rostocku, kjer se je še nadalje baval s kemijskimi raziskavami, kakor izpričuje njegova razprava „Über den Salzgehalt der Ostsee“ (1858). Iz Rostocka je odšel za nekaj mesecev v Beč, da se na tej takrat toli slavni medicinski stolici izvežba v praktični stroki, ter se nato nastanil v Frankobrodu kot zdravnik. Toda le za pol leta l. 1859 je izbruhnila vojna med Avstrijo pa združenimi Lahi in Francozi. Pričakovali so, da se udeležijo vojne na strani Avstrije tudi južnonemške države; zato je vstopil WEISMANN kot vojaški nadzdravnik v badensko armado. Dasi ni prišlo do zveze med Avstrijo in južnonemškimi državami, je vendar šel WEISMANN po končani vojni na Laško, da deluje kot zdravnik v avstrijskih vo-

jaških bolnicah. Pot ga je nato zanesla tudi v Genovo, kjer se je seznanil z rodbino veletržca GRUBERJA. Zveze s to rodbino so ostale trajne; dve leti pozneje se je poročil s hčerjo genoveškega trgovca. Iz Genove se je namenil WEISMANN v Pariz, kjer se prvič pokaže njegovo zanimanje za zoologijo; v Jardinu des plantes je več mesecev proučeval živalstvo. Vrnivši se v domovino, je v Giessenu na tamošnjem zoologičnem zavodu pod vodstvom LEUCKARTOVIM še bolj poglobil svojo zoologično izobrazbo. L. 1861 in 1862 je bival na gradu Schaumburg ob Lani kot telesni zdravnik nadvojvode ŠTEFANA. Opravila je imel malo, tako da je mogel skoro ves svoj čas posvetiti zoologičnim raziskavam. Tu je dovršil svoje prvo delo o preobrazbi žuželk. L. 1863 se je habilitiral kot privatni docent za zoologijo na vseučilišču v Friburgu na Badenskem in temu mestu je ostal zvest. L. 1866 je bil že izredni profesor, in ko so l. 1871 ustanovili na friburškem vseučilišču redovito stolico za zoologijo, so jo podelili WEISMANNU, ki jo je kmalu dvignil do svetovnega slovesa. Do l. 1912 je deloval WEISMANN kot učitelj in mojster; še le zadnja tri leta ga je bolehnost prisilila, da je stopil v pokoj.

Kakor sem omenil početkoma, se WEISMANN in HAECKEL zelo razlikujeta glede snovi, ki sta jo obdelovala, čeprav sta oba kot sobojevnika DARWINOVA gojila in širila novi nauk; razlika pa je tudi v njiju metodi. HAECKEL je takoj, ko se je seznanil z DARWINOVIMI nazori, spoznal njih daleko segajoči pomen; že l. 1868 je nastopil s svojim temeljnim delom, v katerem je očrtan program vsega njegovega poznejšega delovanja. HAECKEL je postopal torej v svojem življenjskem delu deduktivno: najprvo občni program z najvažnejšimi občnimi pojmi in podmenami potem podrobno delo. WEISMANN je pa počel s podrobnimi raziskavami, s študijem prirodnih dejstev, in prav polagoma so se razvili pod vplivom odkritih činjenic njegovi teoretski nazori; šele v osemdesetih letih je nastopil kot teoretik na polju evolucijskega nauka. Ako sledimo v kronologičnem redu WEISMANNOVIM delom, ob enem tudi spoznamo, kako so polagoma zoreli v njegovem duhu nauki o prirodnem razvoju.

Prvo večje znanstveno delo, ki je stopil z njim WEISMANN v javnost, so študije o embrionalnem razvoju in preobrazbi žuželk in sicer dvokrilcev in muh.² Že MALPIGHI in SPALANZANI sta

² Die Entwicklung der Dipteren. Ein Beitrag zur Entwicklungsgeschichte der Insekten. 163 str. Zeitschrift für wiss. Zoologie, zv. XIII. in XIV., 1864. Die Metamorphose der Corethra plumicorais. Ibid. zv. XVI. 1866.

vedela, da se dogajajo med preobražanjem žuželk jako čudni pojavi, da buba v svoji notranjosti rekel bi razpade in da se iz razpadlih snovi na novo sesnuje odrastla žuželka, enako Fenisu, ki vznikne iz ruševin. Toda kako se ti čudoviti pojavi v podrobnem odigravajo, to je bilo še precej nejasno. WEISMANN je pokazal, da so osnove za odrastlo žuželko že v ličinki; pod staničevinami v organih ličink so nameščeni mali izrastki, sestojęči iz nerazvitih stanic. Tako najdemo n. pr. na hrbtu ličinkinega oprsja na vsaki strani po en mešiček, čegar dno tvori osnovo za poznejše krilo. Imaginalne pločice imenujemo te tvorbe. Ko se ličinka zabubi, res razpade velika množina njenih organov, ne pa imaginalne pločice, ki rasto in rasto, hraneč se od snovi razkrojenih organov, tako da kmalu izpolnijo vso bubo. Vsa mušja glava se razvije na ta način. Kakor je pokazal WEISMANN, mušje ličinke še nimajo prave glave, temveč še le v bubi se razvije debela mušja glavičica iz malih imaginalnih pločic.

Pa tudi prvotni embrionalni razvoj žuželk je WEISMANN natančneje proučeval in prav tu je odkril dejstvo, ki je bilo velikega pomena za njegove poznejše teorije. Že takoj pri prvih delitvah jajca neke mušice je opazil, da se pojavita na zadnjem koncu plodu dve večji stanici, ki se po vsem svojem ustroju razlikujeta na prvi pogled od drugih stanic, ki so na tej stopnji še vse enake med seboj. Iz teh posebnih stanic se razvije osnova za spolne organe, zato jim pravimo spolne prastanice. Torej že takoj po prvih delitvah jajca se pokaže, da igrajo spolni organi zelo samostojno vlogo, da so stanice, iz katerih se pozneje razvijejo jajca oziroma semenska telesa, že takoj v početku razvoja za to določene in opremljene s posebnimi znaki.

L. 1868, v svojem nastopnem predavanju kot izredni profesor³, se izreče WEISMANN prvič za DARWINOVO teorijo ter se zavzame z vso odločnostjo za nauk o prirodnem izboru kot glavnem činitelju filogenetskega razvoja. Od tedaj najdemo v vsaki njegovi podrobni razpravi tudi poglavje, ki se bavi s teoretskimi razmišljanji o filogenetskem postanku tam popisanih živalskih oblik.

Naslednja leta se bavi WEISMANN z dvema vrstama daljših raziskavanj; toda šele v drugi polovici sedemdesetih let je obelodanil plod tega opazovanja. Življenje in ustroj povodnih račičev pa

³ Über die Berechtigung der Darwin'sehen Theorie. Ein akadem. Vortrag. Leipzig 1868. 29 str.

barva gosenic je v tej dobi predmet njegovega zanimanja. Pri proučevanju slednjih so mu merodajni že zgolj filogenetski vidiki.

Ko se je nekega poletja mudil na Bodenskem jezeru, so vzbudili njegovo pozornost račiči, ki žive v velikih množinah v vrhnjih plasteh jezera. Radi njih oblike, ki spominja malo na bolho, in radi njih skakajočega gibanja, imenujemo te živalice *povodne bolhe*. Te neznatne živalice so silno zanimive zavrlo svojega čudnega življenjskega cikla.

Povodne bolhe, kakor jih navadno najdemo, so namreč vse samice. Jajca, ki jih ležejo v posebno telesno duplino, se razvijajo tu, ne da bi bila oplojena, torej *partenogenetski*, zopet v nove samice in tako si sledi generacija za generacijo, vse brez samcev, vse samo partenogenetski — torej pravi triumf ženske emancipacije! Šele jeseni se pokažejo samice, proizvajajoče jajca, ki se iz njih razvijejo samci. Poleg tega se pa jeseni pojavijo še druge vrste jajca, mnogo večja od navadnih. Ta, večja jajca se pa le tedaj začno razvijati, ako so jih samci oplodili s semenom. Toda razvijajo se šele prihodnjo pomlad. Ta, zimska jajca, kakor jih zovemo, dobe namreč posebno, trajno lupino, tako da morejo prezimiti in pretrpeti tudi najhujši mraz. Kmalu potem, ko so zležena zimska jajca, izumre vsa generacija. Spomladi, ko se otaja led, se pa razvijejo iz zimskih jajc zopet le samice, ki se plode do jeseni samo partenogenetski. Tak je tok življenja pri najnavadnejših vrstah povodnih bolh. So pa nekatere vrste, ki imajo dvojni ciklus: generacije samic nastopajo le spomladi in jeseni; poleti in pozimi se pa ohranijo samo oplojena jajca. Take vrste povodne bolhe najdemo v lužah in jezerih, ki se poleti posuše. So pa tudi vrste, ki imajo po več ciklov na leto; te živé v lužah, ki se večkrat na leto posuše. Kadar se bliža suša, se pokažejo večja jajca in nastopijo samci, tako da je obstanek vrste vedno zasiguran. Kaj neki povzročča, da kar nakrat nastopijo samci in se pojavijo večja jajca? Pred WEISMANNOM so že SPENCER, KURZ in ŠMANKEVIČ skušali razložiti vzroke teh pojavov. SPENCER je mislil, da je vzrok nastopu zimskih jajc pomanjkanje hrane, KURZ je navedel kot vzrok sušo, kemično izpremembo vode in prenizko ali previsoko temperaturo, ŠMANKEVIČ zopet množino soli v vodi (pri račičih, ki žive v salinah). Mislili so torej, da navedeni vplivi delujejo kot dražljaj, ki nanj reagirajo račiči s proizvajanjem zimskih jajc in samcev. Na prvi pogled stvar res izgleda tako, kajti brž ko

nastopijo neugodni pogoji, se takoj pokažejo kot deus ex machina samci in zimska jajca. Pa je vendar drugače!

WEISMANN⁴ je to dokazal z raznimi poizkusi. Da temperatura ne more igrati domnevane vloge, to izpričuje že dejstvo, da je spomladi voda večkrat mrzlejša nego jeseni, kadar se pokažejo prvi samci; in vendar pri oblikah z enoletnim ciklom ne nastopijo spomladi nikdar samci. WEISMANN je del poleti v vodo s povodnimi bolhami ledu; ali kljub temu so se plodile samo partenogenetski. Tudi pomanjkanje hrane in prememba vode v drugem času, kot nastopita v naravi, nista vplivala na račiče. Iz vsega tega je sklepal WEISMANN, da je menjavanje partenogenetskih in spolnih generacij popolnoma neodvisno od vnanjih činiteljev, da so vzroki marveč notranji, utemeljeni v organizaciji teh račičev. Da se krijejo periodične menjave partenogenetskih in spolnih generacij s tekom letnih časov, ta pojav razlaga WEISMANN s pomočjo prirodnega izbora. (Konec prih.)

⁴ Beiträge zur Naturgeschichte der Daphniden, I — VII. 486 str. Zeitschrift für wissensch. Zoologie, zv. XXVII — XXXIII, 1876 — 79.

Pregledi in referati.

Kulturna zgodovina, slovstvo, jezikoslovje.

V zatišju.

Polemični pomenki kulturnega zgodovinarja.

I.

Velik, strašen in usodepoln čas se je dopolnil: zgodovina se sama dela pred našimi očmi. Sama se dela in obenem tudi sama piše z bajoneti v živa telesa narodov. Zgodovinar je umolknil, stopil v ozadje in s široko odprtimi očmi pobesil pero. Vsi čutimo, da je minil neki čas, o katerem se je dalo tako mirno govoriti, razpravljati, ki se je dal lagodno obravnavati, kritizirati, hvaliti in grajati. In vsi slutimo, da prihaja nekaj velikega, novega, brezprimer-

no važnejšega, nego vse dosedanje. Jaz mislim, da ta čas ni ustvarjen za malenkostno prepiranje, za drobno iztikanje po tem in onem pezdiju, ampak za veliko zbiranje v duhu. Obenem z našo širšo domovino Avstrijo gre tudi naš mali slovenski narod novim, večjim časom naproti.

In za ta napovedujoči se trenotek nam je treba širših potez duha in jasnejših računov o naši preteklosti, kakor kdaj poprej.

Zakaj povzemam besedo v tem vprašanju ravno jaz? Sedemnajsto leto teče, odkar živim oddaljen od domovine. Ločitev veča hrepenenje. Telesno ločeni hoče biti duševno združen. V takem razpoloženju je vzkliknil naš

Stritar: »Na tujem je domoljubje doma!« Po končanih visokošolskih študijah sem na dveletnih popotovanjih študiral Evropo in njeno kulturo. V Petrogradu sem proučeval rusko literaturo in iz ust sivolasega Pypina sprejemal navodila in naravnost program, kako naj na dunajski stolici razlagam vedoželjnemu avstrijskemu svetu tudi one ruske pisatelje, ki zaradi svoje težko dostopne, a zato tembolj zanimive ruske posebnosti in samorastlosti še niso prodrli v inozemstvo. Živeč v Varšavi sem izkušal pronikniti v skrivnosti poljskega duha pod vodstvom tajinstveno lepega trozvezdja Mickiewicza - Slowacke - Krasinskih, ki je v zadnjih letih dobilo okrog sebe kar celo rimsko cesto poljske »moderne«, najbujnejše in najbogatejše med vsemi slovanskimi. Z Dunaja sem že prej zasledoval češko literaturo in po osebnih zvezah vedno tudi južnoslovanske. V Nemčiji sem študiral metodiko in teorijo literarne zgodovine, ono bližino do virov, ki ne trdi nikdar ničesar brez dokazov. A nič manj hvaležen nisem Parizu za nekaj, kar naše lesene epigone nemške točne filologije morebiti res bode v oči: ob francoskem espritu se je vzbudil moj temperament. V nekdanjih dneh, ko sem se še na Dunaju brezupešno bavil s klasično filologijo, ste mi ga docela odrekli. Cankar, Župančič in Kraigher? ...

Po teh letih romanja in učenja so pričakovali moji profesorji, da se prislonim k univerzi. Mene pa je žežalo po domovini. Kadarkoli sem se na svojih potih komu predstavil, vselej in vsakemu sem moral predstaviti obenem tudi svojo domovino: kje leži, kaj hoče, kaj dela in na kakšna dejanja svojih sinov opira svojo zahtevo po majhnem prostorčku na solncu? In v tistih časih sem pisal skice naše

domovine; napisal sem jih za Madžare, za Nemce, za Srbe in Ruse, pripovedoval jih od ust do ust celo daljnim Fincem. Vsakdo je zahteval samo »sliko« brez razglabljanj, brez postajanj, brez preiskovanj. A jaz sem ob vsaki besedi, ki sem jo zapisal, čutil vedno bolj praznoto in gluho to vraga tega, kar sem od svojih učiteljev in iz naših knjig vedel o naši preteklosti. Strastno se mi je zahotelo, stopiti v intimnejšo zvezo, v podrobnejši, neposrednejši dotik z njimi, ki so snovali tenko nitko slovenskega kulturnega življenja iz dobe v dobo. In vzel sem v roko knjigo za knjigo, od Trubarjevega katekizma do tega, kar je včeraj izšlo. Proučil sem protestantizem, da bi v njem našel prvi zasnutek one nitke, ki se imenuje ideja slovenskega naroda. Zasledoval sem, kako se je trgala ta v katoliški reakciji, se krepčala v prosvetljenosti Zoisovega kroga, se ovijala v francoskem interesu že okrog administracije, akademično se napela v Čopovem krogu, liki zlata struna zavzvenela v geniju naroda, v Prešernu, in se potem nadrobno razpletla najprej v politične, potem tudi kulturne, literarne in sploh socialne svrhe.

In sedaj mi je to ostalo. Za to nitko: idejo slovenskega naroda hodim kakor platoničen zaljubljenec. In za drugo rabo nisem. Svoje profesorje tolažim, da se habilitiram za rusko in poljsko literaturo, ki ju seveda še vedno spremljam — drugo leto, a vedno bolj se mi zdi, da ne bo nič iz tega. Jaz bom sedel pri svoji zaljubljenki, za katero ni vseučiliške stolice na svetu.

In uspeh? Dosedaj imam samo enega: So tako-le jesenski in zimski večeri, ob katerih se zbere tu bivajoča dijaška mladina naša v kakšni zatohli odborovi ali gostilniški sobici, da malo popajdaši, pomožuje in popeva. In tu smem

tudi jaz včasih reči katero. In brajče, ako temu ali onemu mladcu v teh pogovorih zaiskri oko pri skupnem dotiku z globokim in davnim nervom naše domovine, ki mu ga nikoli ni odkril srednješolski naš profesor, jaz sem bogato poplačan. Verjemite mi!

S tem je stvar razložena, zakaj mislim, da imam pravico govoriti o naši davni preteklosti in da nisem tujec v nji. A rekel sem gori, da gre v sedanjih velikih in usodepolnih časih tudi sedanjost ali recimo polpreteklost naša h koncu. Še enkrat pravim, da prihaja čas, ko bomo morali nastopiti pred svetom kot narod in bo čisto vse eno, ali sem jaz prijatelj, ti lenart in on to ali ono. Odložiti bo treba nekatero malenkostno lastnost, ki se je bila razbohotala v času pred svetovno vojno. Sicer pa: saj se jim bomo itak kmalu smejali tistim našim običajem izpred vojne. In ne bilo bi slabo, ako bi jih že sedaj vzeli pod lupo in postavili na ogled in v svarilo vsem onim, ki bodo dočakali nove dobe.

Tudi do tega opravila menim, da imam jaz troho pravice. Dokončal sem namreč lani 900 strani obsežno knjigo, ki se peča sicer z vsakovrstnimi stvarmi, a v prvi vrsti in v glavnem vendarle z našo polpreteklostjo in z večino tistih faktorjev, ki so nam dali našo sedanjost.

V takih pomenkih — pod mojim peresom vedno zelo osebnih¹)

¹ Dosedaj največji slovenski polemik, obenem najtemperamentnejši, ker najnačelnější in najpreverjenejši, dr. Anton Mahnič pravi: „Dovoljeno je v mnogih slučajih javno osvečati nepoštenost i podlost škodljivega neprijatelja, smešiti njegovo urav, sramotiti njegovo ime i priimek. Da, in posluževati se smemo k temu i proze i stihov, i resnobe i šale, karikature i vseh umetelnosti in sredstev. Paziti pa moramo, da ne vpotrebimo nikdar laži v obrambo resnice.“ Rimski katolik, I. str. 482.

— govorim jaz zmerom od sebe in pogosto tudi o sebi. S tem jim dajem lehak znak lirične relativnosti in jemljem drugim odgovornost zanje. Vendar eno bi rad poudaril: ako se bom na naslednjih straneh malo pobavil z mojo zadnjo knjigo, se ne bo godilo to samo iz liričnih čustev duševnega očetovstva, ki se samovšečno ogleduje v zrcalu svojega dela, ampak tudi iz tihe želje, ki jo izrekam že tu: da bi mogel iz okolnosti moje osebne zadeve in iz norčij naše pretekle javnosti izluščiti kako dobro zrnce za duševno lačni celokupni narod, ki se je dolgo trafil, a ki se mu bliža čas v teh težkih dneh...

Čemu ta čustveno indiskretni izliv, ki se mi je za uvod razlil pod peresom? Prišel je iz srca in nje govega veselja, ko se je prvič vzdignil proti meni oni kamen iz pristno slovenske ropotarnice naše zapečkarije, da sem »očividno že izgubil stik z našim živim ljudstvom«. Dolgo sem čakal na to odlikovanje. Sedaj vem, da se smem kot tovariš z vama baviti, Levstik in Stritar!

II.

Ker sem se odločil, da vzamem za podlago tehle pomenkov svojo poslednjo knjigo²) in nje kritike, se mi zdi potrebno, da sedaj, ko so drugi govorili, povem tudi jaz kaj o njej. Toda ker sem imel vedno navado, da sem preko posebnosti vsikdar iskal splošnosti, naj tudi sedaj ostane pri tem. Splošna resnica je, da kritika naše avtorje vse preveč vznemirja. Morebiti pride to od tega, ker je institucija kritike sploh pri nas še premlada, a objektivna kritika vobče še nenorojena. Bleiweis je v svoji dolgi dobi odganjal kritiko od praga kakor hudega vraga,

² „Janko Kersnik, njega delo in doba“. V Ljubljani, L. Schwentner, 1914

češ, da je naša kultura zanjo še prešibka. Kolikor sta njegovi dobi vdahnila kritičnega duha Levstik in Stritar, sta ga morala spravljeni s silo takorekoč skozi špranje zaplankane domovine.^{a)} — Za Bleiweisom so prišli in zavladali na Slovenskem Mladoslavenci brez Levstika in z izpremenjenim Stritarjem. Etablirali so »mir in spravo«, ali kakor jima pravim jaz: »kaos«. Tla naše kulture so postala bohoten zeljnik. Mnogo lepega je zrastle v njem, a tudi mnogo manjvrednega. »Ljubljanski Zvon« je popel kvečjemu kakšen osat, a v podrobnejšo označbo ostale setve se ni spuščal. — Za mladoslavensko je prišla doba tihega in naposled odkritega strankarstva. In od takrat do danes imamo Slovenci najslabšo kritiko, namreč strankarsko. Kar je zrastle na gnoju naše stranke, to je lepo, je sijajno in je divno. Duševnemu produktu neso-mišljenika ne priznamo niti cepera dobrega. En sam človek je morebiti na Slovenskem, ki pravi nad vse plemenito: ako neprijatelja ne morem grajati, ga tudi ne hvalim. Vsi drugi pravijo: samo grajaj! Spravi se na kolena, raztegni roke in grabi, brskaj, drgni vsak še tako malenkostni prašek, dokler ga ni celo prgišče. Potem pa všk! v oči premilim čitateljem. Žalibog, da so pri nas ti premili čitatelji nerazsodna čreda brez

^{a)} Čitaj o tem jako instruktivno in s plemenitim temperamentom napisano razpravo dr. Žigona: „Donesek o razmerju med Janežičem in Levstikom“. Časopis za zgod. in narodosl. je, 1907. Zraven prosim, da si zapomniš za poznejša moja izvajanja zlatavredni konec, ki vanj izzveni ta Žigonova razprava: „Združbe treba...“ glasila, ki mu bodi geslo — brezobzirna poštenost! Kakor se je pa zasnovalo vse, kar se je doslej kulturnega pri nas obneslo, izven domovine ali vsaj ob nje periferiji, tako bi se in se bo moralo začeti ter zasnovati tudi to sedaj“.

lastne sodbe. A naravno: saj jih nikdar nihče ni učil, da bi gledali s svojimi očmi, poslušali s svojimi ušesi.

Premilim čitateljem torej ni zameriti, da si dajo servirati strankarsko kritiko in si puste od najslabše iz vseh kritik sploh kaj natvezovati — saj naši avtorji sami niso veliko boljši! Francozi so imeli pisatelje in pesnike, ki svojih umotvorov niti izdajati niso hoteli. Ustvarjanje, oblikovanje samo jih je povsem zadovoljevalo. Pri nas pazi avtor na zadnjega posetnika na galeriji, ali bo plosnil ali siknil. Razlagati se dá to s tem, ker gledamo drug drugemu takorekoč v skledo. Najbolj pa zadržuje naše pisatelje, da ne pljunejo na strankarsko kritiko. — psihologija mase. V spomin pride nedelja, deseta maša in moževanje pred cerkvijo. Župnik stopi iz župnišča, se mi približa in mi s priznanjem stisne roko (včeraj je dobil katoliški mesečnik!). In mi prihaja naslednji slučaj: Eden izmed naših od vsake stranke svobodnih pisateljev se mi je nekoč pobahal, da ga je pohvalil »Dom in Svet«. Jaz sem ga začudeno pogledal. On nato v odgovor: Ti veš, da sem doma v lepem Šentflorjanu v tolminskih hribih in da grem včasih domov. In vsi možakarji moje žlahte se ponosno ozro po ostalih kinetih, ki, sami ponosni na takega rojaka, priznavalno pokimujejo. Ko je izšel moj roman »Križ nad prepado« in ga je »Dom in Svet« raztrgal, nisem šel pred cerkev stat, samo skozi vas sem šel. Pa me je že vjel stacunar, ki je naročen na »Dom in Svet«. Z mežikajočimi očmi mi je stiskal roko in venomer hitel govoriti nekaj drugega, nepotrebnega, češ: ne boj se, saj ne bom omenil, kako so te »dali«, raztrgali in razcefedrali. A iz oči se mu je smejala škodoželjnost, ki me je dražila tembolj, ker mu

nisem mogel začeti razlagati, da sem vzvišen nad tisto kritiko. In ko sem hodil okrog, povsod sami znanci, povsod sama škodoželjnost, a človek mora molčati in se konfuziti.

Razumel sem moža in mu rekel: uboge pare, vi slovenski pisatelji tam doli! Vseh teh muk jaz ne poznam. Jaz imam lahko idealne pojme o domovini. V spominu imam njeno krasno lego, njeno pametno, ukaželjno preprosto ljudstvo; živo se spominjam razgovorov, ki sem jih kot dijak na počitnicah vodil z znanjaželnimi kmeti. Nisem več doma, a najboljše, kar ima domovina: njena nada, njena bodočnost, njena mladina prihaja sama k meni, se družijo ob meni, mi sporočajo vse, kar opazuje doma edino njeno pozorno oko. Ko ugiblje o bodočnosti, ji prihajam jaz na pomoč z nauki preteklosti, ki jo proučujem, popisujem pravzaprav samo za to mladino.

In tako je nastala tudi moja zadnja knjiga.

III.

Bilo je v spomladi l. 1903., ko mi je pokojni dr. Vladimir Levcevic pisal v Petrograd iz švicarskega Freiburga, kamor je bil imenovan za izrednega vseučiliškega profesorja, ali bi hotel po njem prevzeti redakcijo Kersnikovih zbranih spisov. Jaz sem se izpočetka branil. Izdaja, ki je bila započeta popularno in ne kritično, me ni mikala. Drugič je imelo odločno težje poslednje delo pripasti meni: zbiranje pesmi, podlistkov, drobiža, zraven komentiranje in oprema zadnjega zvezka z biografskoestetičnim esejem, ki naj bi obsegal kake štiri tiskovne pole. In vse to za isti honorar (10 K za pol), za katerega je v prvih štirih zvezkih urednik pravopisno prirejal in prosto iz »Zvona« ponatiskoval večje Kersnikove

stvari. Ali končno sem se vendar vdal. Pridobil pa me je Vladimir Levcevic z objubo, da mi bo zagotovil pomoč svojega očeta dvor. svet. Franca Levca v tem zmislu, da se lahko obračam nanj za vsakojake informacije, ki bi mi mogle služiti pri mojem delu. Takrat mi je prvič švignila v glavo misel, da se bodo dale pri kulantnem založniku štiri pole biografije morebiti razširiti v cel sešitek.

Začel sem pisati življenjepis Kersnikov po načinu velikega svojega vzornika Tainea, upošteva je rodovni, pokrajinski, socialni in kulturni milijé, ki se je v njem oblikoval Kersnikov duh. Takrat sem res še mislil napisati samo biografijo. Pomanjkljivost naše kulturnozgodovinske literature o neposredno pretekli dobi me je prvič vrgla iz programa. O šestdesetih letih smo imeli takrat samo dr. Vošnjakove v podrobno stilih zanimive, a v poobčevanju in ocenjevanju dobe in oseb zelo nedostatne »Spomine«. (Lončarjev »Bleiweis« je bil še v tiskarni.) Pretrgal sem tekočo pripoved o Kersniku in na okroglo 60 strani očrtal »Šestdeseta leta v slovenski javnosti«. (Kersnik, I. str. 56—116.) Pozneje sem izprevidel, da tako skozi cela poglavja vendar ne morem puščati svojega opisovanca na strani; zato sem politično, literarno in kulturno zgodovino prvih sedemdesetih let začel vpletati med biografijo. To se mi je zdelo tem naravnnejše, ker se je v teh letih Kersnik že sam udeleževal javnega življenja.

Na tak način je že prvi del biografije narastel na 16 pol in tako štirikrat prekoračil obseg, ki ga je bil določil moj prednik s založnikom celemu esaju. Z bojaznijo sem mislil na drugi del. Na koncu prvega sem sicer zapisal, da mi bo v drugem v prvi vrsti pred očmi Kersnikovo delovanje. »doba njegova pa v toliko, v koli-

kor je sam sodeloval na njenem značaju. A kmalu sem začutil, da te obljube ne bom mogel držati. Sklicevati bi se bil moral glede osemdesetih in devetdesetih let na nekaj, česar naša generacija ni poznala in poznati ni mogla zato, ker ni eksistiralo: na napisano podrobno kulturno in politično zgodovino te dobe. Mudeč se ob priliki v Gorici, sem govoril o tej stvari s pokojnim drjem. Dermotom. V pogovorih ž njim sem spoznal, da so v krogih mlajše inteligence vzbudile v prvem delu Kersnika baš one kulturnopolitične digresije največ zanimanja. Dr. Dermota me je naravnost prosil, naj jih v drugem delu ne opustim, ampak celo razširim zlasti na socialno polje. Rekel je, da bi sam rad pisal knjigo »Ideja slovenskega naroda«, ko bi imel substrat, to je inventar naših prizadevanj iz prvih virov. Jaz sem se nahajal glede prvih virov v redkem položaju. V dvorni knjižnici sem imel pri roki vse naše časopise, ta diplomatarij vseh naših borb, zmag in porazov. Poželjivo so se sprejemali nekdanji časopisi od posameznikov, kot makulatura so se zametavali po izpolnitvi svojega posla, danes so za zgodovinarja naše pretekle javnosti skrajno redko zrcalo in edina diplomatska knjiga. Jaz sem previsel dneve, tedne, mesece in leta nad njimi. Rečem vam, to je bilo mukotrpno delo! Pred tabo leži folijant, a ti sediš pred njim, klečiš, sloniš in preobračaš list za listom, list za listom... Skozi puščavo peska mrtvih besed brodiš ure in ure. Naenkrat zadeneš ob svežo biljko, ob idejo, ki je zdavnaj vzniknila in je še danes živa, potem zopet ob krepko drevo, dva, tri, celo oazo modro formiranih pogojev, ki so vzrastli za narodom in bodo padli ž njim. Pogorišče je časopis, pepel in mrtvo oglje. Brskaš po njem, brskaš. Kar se ti

zasveti, včasih celo globoko doli med anonsno žlindro — iskrica, ki še danes tli. Razkrivaš dalje in zažari žrjavica. Samo pihnil bi današnji človek, pa bi zopet gorel zubelj, v katerem bi plamtela z našimi srca naših očetov in dedov...

Naposled mi je dala sreča v roke še druge vrste prve virov: korespondenco Kersnika s sodobniki, Dr. Levce ni mislil na njeno uporabo. Obrnil se je bil sicer na notarja Rahmeta s prošnjo glede literarne zapuščine. A ta mu je odgovoril, da Kersnik ni zapustil literarne ostaline. Jaz sem se zatekel k pisateljevemu sinu, drju. Janku Kersniku. In njegovi prijaznosti in umevanju literarnozgodovinskih zadač se imam zahvaliti za prebogati material, ki sem ga mogel prinesiti v javno zakladnico naše kulturne zgodovine. Privatna pisma! Koliko ovir, očitkov in psovok sem prestal zaradi njih! Vedel sem že vnaprej, česa bom deležen, a to me niti malo ni zadrževalo pri priobčevanju privatne korespondence. Zakaj? Kakor hitro sem se odločil, da posnamem časopise, torej eno diplomatsko knjigo naše preteklosti, in objavim njene še zdaj važne in aktualne dokumente kot inventar naših kulturnih prizadevanj, takoj sem čutil, da se mora poleg ta javni diplomatarij uvrstiti tudi drugi, privatni, intimni. To, kar se godi v javnosti in o čemer poročajo časopisi, to so samo rezultati, efekti. Njih geneza in razvitek leži za kulisami: v privatnih memoarjih ali sodobni korespondenci. Memoarna literatura naša je oskodna, zato so privatne prepiske takorekoč edini in po mojem mnenju neobhodno potrebni komentar ali tudi korektiv naše zgodovine, kakor je zasledujemo po javnem tisku. Ta komentar se bliža definitivnosti, ako so zgodovinarju na razpolago korespon-

dence vseh važnejših predstavite-
ljev javnosti. V tem slučaju se
jenljejo iz pisem samo značilna
mesta. Jaz sem imel na razpolago
samo Kersnikovo korespondenco.
In ker je bil ta zvezek zaključni
zvezek »Kersnikovih zbranih spi-
sov« in sem pisal vendarle tudi
Kersnikovo biografijo, sem obja-
vil pisma skoraj in extenso — kot
zgodovinski material, kot doneske
za arhiv slovenske kulturne
zgodovine polpretekle dobe. Naši
ljudje tega niso razumeli. Menili
so, da so vsa ta mnenja, ki jih spo-
ročajo dopisniki Kersniku o raz-
nih nekaterih še zdaj živečih so-
dobnikih, tudi moja, zgodovinarje-
va končna mnenja in označbe. To
je material. En sam primer: v prvih
osemdesetih letih govorita
Kersnik in Levec pogosto v pis-
mih o sebičnosti dr. Tavčarja.
Pozneje to preneha, ker sta pač
spoznala to, kar pri nas pozna
vsakdo, ki je prišel z omenjenim
možem kedaj v dotiko: neomejeno
radodarnost in požrtvovalnost
njegovo. A zakaj nisem izpustil
dotičnih mest iz korespondence?
Zato ker se v njih skriva eden iz
ključev do vzrokov ostrosti in ka-
kovosti tedanjih bojev. Jaz sem
torej objavil iz pisem vse, kar raz-
laga osebe in dogodke. Za objavo
tega materiala mi bo slednji zgo-
dovinar tem hvaležnejši, ker bi
sicer Kersnikovi dediči ne bili pu-
stili objaviti te stvari v kaki dru-
gi publikaciji. Kje bi se bilo to si-
cer tudi objavilo? Pri nas mora
marsikaj iti v knjigo, kadar je pri-
lika. Zato so naše knjige baš slo-
venske knjige, ne nemške. Iz mo-
jega Kersnika bi bil napravil Ne-
mec najmanj pet knjig. Glede
pisem pripominjam samo še, da
sem brisal iz njih direktne psvo-
ke, a puščal sem pogosto jako in-
vektivne karakteristike. Katerega
pametnega človeka bo to ženira-
lo, četudi se tiče njega. Za sedaj
itak vse to ne velja več. Dogodki

so preteklost in z dogodki tudi
iž njih izvirajoče sodobne sodbe.
Zgodovinar si bo delal druge, svo-
je zaključke. Kjer sem našel do-
volj raznovrstnega gradiva na
razpolago, sem delal take zaključ-
ke že jaz, kjer veriga dokazov še
ni sklenjena, tam sem izkušal pri-
spevati z materialom.

Na tak način sem torej pisal
knjigo in jo dovršil v šestih letih
in dveh mesecih.

Knjiga je kot knjiga seveda
slaba. Napisana je brez načrta, ni
ne biografija, ne politična, ne lite-
rarna zgodovina. Nekatera po-
glavja so dolga, druga so kratka,
nobene sorazmernosti ni v nji. To
sploh ni knjiga, kakor bi morala
biti, ampak je čisto navaden kon-
cept. Kot življenjepis pripoveduje
sicer marsikaj o Kersniku, a vse
to je razmetano; v drugem delu je
biografija takorekoč nameček.
Obsega sicer mnogo podrobnosti,
a malo onih intimnih črt, ki osebo
oživé. Čuti se nedostatek, da av-
tor Kersnika ni nikoli osebno
poznal in z njim občeval. V kul-
turnozgodovinskem delu so go-
spodarski pogoji slovenskega na-
roda še vedno premalo upošteva-
ni. V politiki bi se moralo organi-
ziranje tako važne stranke kakor
je bila klerikalna v začetku devet-
desetih let, opisati obširneje;
Krek, Šusteršič, Žitnik. V literatu-
ri se važni pisatelji niti ne ime-
nujejo. Mnogi se sicer omenjajo,
a njih ocene zastonj iščeš. Name-
sto slovenske literature osemde-
stih letih je kar komodno po pis-
mih popisano, kako je Levec ure-
jeval »Ljub. Zvon«. Povedano pa
ni, ali je Gregorčič res »goriški
slavček« ali ne, ali je Josip Stare
dober ali slab pisatelj, ali so bili
za kaj verzi Freuensfelda, Res-
mana, Gestrina, Medveda in O-
peke.

Moj Kersnik je sploh nekaj
drugega. To je doživljaj človeka,
ki je »bogve dosti zmišloval« nad

tujo in domačo kulturo, doživljaj njegov, ko je šel skozi gozd naše prošlosti in imel oči odprte na levo in desno, naprej in nazaj. Umetnosti sploh ni v tej knjigi, ker je kot vsak doživljaj organska, živa in nepreračunana. Po mojem mnenju obstoji pozitivna važnost njena v tem, da postane lahko učna knjiga vseh strank in struj slovenskih. Ta namen sem imel tudi pred očmi. Razodel sem ga dijaštvu dne 25. febr. 1910, ko sem predaval iz nje prvo partijo in dejal: »Jaz nisem proti nikaki stranki. Vse stranke tvorijo skupaj zanimivo in pestro življenje naroda; čim bolj je živo politično življenje, tem bolje znamenje je to, da je narodova kultura diferencirana.«⁴) S tega stališča mi imponira vsako odkrito, konsekventno in odločno prepričanje. Njegova dela tudi simpatično spremljam v knjigi. Zraven kažem polomijo hinavščine in cinčavosti. Odločnost in odkritost prepričanja stavi narod na trdne granitne temelje, hinavsko podrejevanje, kakor barbarsko nasiljevanje, pa ga vlačí v močarine propada. Druga zasluga moje knjige je zgodovina literarnih in političnih ter sploh duševnih struj na Slovenskem, prikazana sedaj enkrat po dokumentih. Estetično določam, katera dela in katere osebe so tvorile napredek v razumevanju lepega pri Slovencih; kulturno-zgodovinsko pribijam, s katerimi dejanji smo se razvijali v diferenciran organizem, kateri poizkusi so nas metali v kaos. Na vsaki strani pa kažem, da samo resnica in odkritost prepričanja žanjeta trajne vspehe. Spomina vredne so tudi karakteristike posameznih mož, ki bodo več ali manj obveljale: Bleiweisa, Levstika, Stritarja, (katerega sem jaz prvi pokazal v vseh njegovih fazah), Gre-

gorčiča, Šukljeta, Levca, Mahniča in končno Kersnika.

Ogledalo sem hotel podati narodu, da se samega sebe spozna in po tem uravna svoje prihodnje korake. Ali se bo narod kedaj gledal v njem, ne vem. Zaenkrat so stopili predenj samo naši kritiki. Toda o tem prihodnjič. O naukih, ki bodo iz vsega skupaj sledili, pa nazadnje.

Dr. Ivan Prijatelj,

Še nekaj k Prešernovi kitici:
»Luna sije...«

Z živim zanimanjem in zadoščenjem gledamo, kako vsestranski in podrobno je več mlajših slovstvenikov začelo raziskovati našo književnost, zlasti dela naših najboljših literatov, v prvi vrsti nesmrtno pesnitve Prešernove.

S posebno vnemo se je v Prešerna poglobil dr. A. Žigon ter napisal že lepo vrsto razprav in študij, čestokrat naravnost presenetljivih. Za enkrat naj opozorim samo na Žigonovo »študijo«¹ o kitici, v kateri je Prešeren spesnil toli ljubeznivo pesem: Pod oknom (»Luna sije...«). V tej razpravi dožene Ž. troje dejstev:

1. da je to kitico rabila že pred l. 1195 Heralda plem. Lansperška, v svoji zbirki himen »Hortus deliciarum«;

2. da je kitico že pred Prešernom rabil tudi Miha Kastelec, priobčivši v drugih bukvicah Kranjske Čelice (1831) prevod Fellingerjeve napitnice:

Natožite,
bratje, pite
čisto kapljo ko zlato!
Natožite,
izpraznite,
drage, kupico polno!

3. da je to kitico zlasti še rabil A. W. Schlegel v pesmi »Lob

⁴ Omladina, 1909/10, str. 182.

¹ Študija, Dom in Svet, 1914, št. 8.

der Thränen« in sicer kot zloženko dvojnico v štirih popolnih takih dvojnicah.

Kakor so ta dejstva nepobitna, prav tako so me iznenadili Žigonovi zaključki iz njih: da bi namreč bil Prešeren ravno pod vplivom Schleglove pesmi ne samo prišel do kitice »Luna sije...«, temveč da bi celo število Schleglovih dvojnic bilo vplivalo na število Prešernovih enojnic. Da bi potemtakem vsebina in dolgost Schleglove pesmi imela neposredni vpliv na obseg Prešernove pesmi. —

Žigonovo proučevanje je nadaljeval dr. V. Zupan v razpravi »Luna sije in drugo.«² Z. izpričuje, da se enaka kitica poleg Žigonovih navedeb nahaja tudi pri jezuitu Frideriku plem. Spee v njegovi »Trutznachtigall« (1649); potem v Herderjevi zbirki »Volklied« (V., št. 34) in sicer v ponemčeni francoski pesmi »Lied der Morgenröthe«, ki se pripisuje Henriku IV.; in razen tega pri Byronu (»Lines to Mr. Hodgson«). Končno še opozarja Z. na Murkovo primerjanje Brentanove pesmi »An eine Kranke« s Prešernovo »Luna sije«, na neko Plattenovo ter na nekatere bolj ali manj podobne kitice Vodnikovih, narodnih in drugih pesmi.

Najzanimivejše pa je Zupanovo poročilo, da se nahaja ta kitica že v starih latinskih himnah, pred vsem v himnah Tomaža Akvinca (1227—1274). Potemtakem bi se dalo domnevati, da je tudi opatinja Heraldal plem. Lansperška (še pred l. 1195) posnela svojo kitico po cerkvenih latinskih himnah. —

Čitajoč te razprave, sem se spomnil na poročilo, ki ga je pred leti prinesel neki časnik, menda »Slov. Narod«, da so v neki laški

cerkvi³ po Hajdrihovem napevu podoknice »Luna sija« z velikim uspehom peli — blagoslovn o pesem:

Tantum ergo
sacramentum
veneremur ceruni
et antiquum
documentum
novo cedat ritui;
praestet fides
supplementum
sensuum defectui.

Ta domislek mi je iznenada pojasnil Prešernovo kitico »Luna sije«.

Dr. Žigon je pač le po ugodnem naključju prišel do pesmi hollenburške opatinje. In ob vsej književni učenosti našega Čopa i Prešerna bi bilo, rekel bi, pravo čudo, da bi tudi onadva bila kaj izvedela o tej opatinji pa njenih pesmih in kiticah.

Na prvi pogled utegne biti menda jasno, da Prešernu ni bilo treba prav nič vedeti o opatinjinih in tudi ne o vseh drugih pesmih te vrste, ki jih navajata Žigon in Zupan, da pride do omenjene kitice. Saj je vendar izza mladih dni malone vsako nedeljo lahko slišal to kitico in se je navzel v cerkvi — v blagoslovni himni: »Tantum ergo...«

In po isti poti kakor najbrž Prešeren, je mogel pač tudi Schlegel dospeti do svoje kitice — po cerkveni himni »Tantum ergo«.

Kitici »Tantum ergo...« in »Genitori genitoque...« ste pa — del himne Tomaža Akvinca:

Pange lingua
gloriosi
corporis mysterium,

ktero dr. Zupan navaja samo v teh vrsticah prve kitice ter se tako nehote približa rešitvi vprašanja, ne da bi stvar dalje zasledoval.

² Nemara med beneškimi Slovenci (po vplivu pesnika Trinka?).

³ »Slovian«, 1914, št. 9.

Pomislimo, kako dolga, kako učena in kako težavna je pot do opatinje hohenburške pa do vseh drugih, kar jih navajata Žigon in Zupan, a kako blizu in pri roki je malone vsakdanja cerkvena kitica »Tantum ergo...«!

Čemu iskati na tujem,
kar nujna se samo doma!

In še nekaj pri tej priliki! Vneti raziskovalci naše književnosti naj uvažujejo rek: Ne quid nimitis! Ne predaletč! Menim, da bi to imelo veljati tudi za to ali ono izvajanje Žigonovo. Če dr. Ž. opozarja, da ima Schleglova pesem 4 dvokitice, Prešernova pa 3 pare enojnih kitic in mesto tretje dvokitice samo enojno, zaide pač malo predaletč. Da bi bil Prešeren prej v to svrhu preštel Schleglove kitice in po njihovem številu potem, nekako s šestilom v roki, uravnal svojo pesem, svoje kitice in njih število, to je pač za tako samostojnega in samoniklega pesnika — nemogoče! Število kitic zavisi zgolj od »gradiva«, ki ga ima pesnik za svojo pesem na razpolago.

Jaz domnevam, da se je Prešernu za njegovo podoknico vrnila kitica sama od sebe; nevede in nehote, morda celo za napevom kitice jo je lahko P. spesnil naravnost po kakem priljubljenem napevu. Zato pa je je tudi sama glasba, zato je vdihnila skladateljem toliko hvaležnih napevov ter je z napevi vred ponarodnela.

Za kitico »Luna sije...« torej ni bilo treba nič iskanja po dolgih, učenih in težavnih ovinkih, ki bi vodili tje do raznih pesnikov, katerim je istotako služila ta kitica. Kakor vsi drugi, jo je pač tudi Prešeren dobil v cerkvi ter jo porabil zato, ker je tako prikladna in priljubljena in ker je hotel peti v vseh primernih

svetovnih kriticah in stihih.⁴

Dr. Fran Mohorič.

Začetna poglavja iz slovenske srednješolske slovnice. Spisal prof. dr. A. Breznik (v „IX. izvestju knezoškof. privatne gimnazije v Št. Vidu nad Ljubljano o šolskem letu 1913/14. Založilo vodstvo zavoda sv. Stanislava“, str. 3-32).

Dr. Anton Breznik, zdaj profesor na priv. gimnaziji v Št. Vidu, je objavil v desetletju od l. 1904 do 1914 nekaj dobrih razprav o slovenščini:

1904 Pogreški pri nekaterih pripodah (Dom in svet). Slovarski navržki (Dom in svet). 1905 O stavi dopovednega glagola (Dom in svet). 1906 O tujkah in izposojenkah (Dom in svet). 1907 Kako je v naši pisavi s tujkami? (Dom in svet). 1908 Besedni red v govoru (Dom in svet). 1908/9 Kako se besede jemljejo (Mentor I.). 1909 Slovenske besede v slovenščini (Čas; tudi posebej). 1910/11 Zanimivosti iz našega štetja (Mentor III.). 1911 Naglas v šoli (Izv. gimn. v Št. Vidu). 1911 Die Betonungstypen des slavischen Verbuns (Archiv für slav. Philologie XXXII.). 1911/12 Besedni homunkulus (Mentor IV.). 1912 Izreka v poeziji (Izv. gimn. v Št. Vidu). 1913/15 Razvoj novejšje pisave pa Levčev pravopis (Dom in svet).

Kakor je razvidno iz naslovov, se tičejo njegovi spisi naglašanja, ortoepije, deblotvorstva, pravopisa, besednega zaklada in besedosledja.

⁴ Na poprišču genijevega ustvarjanja je težko govoriti o „dokazih“. Dokaz temu, v kolikor tukaj pač zaleže dokazovanje, so konfesije izvoljenih umetnikov o inspiraciji ali o tem, kar se imenuje furor poeticus. Zanimiva je v tem oziru Levstikova pesnitev „Umetelnik“. Moderna psihologija uči, da se je prav to, kar nam genij podaja najlepšega, najvišjega, najboljšega, v njegovi duši rodilo — „podzavestno“!

Op. ur.

Letos je pa priobčil v izvestju knezoškof. gimnazije prva poglavja svoje slovenske slovnice za srednje šole, ki jo je spisal na željo „Društva slovenskih profesorjev“.

Kar je dal natisniti za poskušnjo, je le del glasoslovja (manjka še nauk o izpremembah glasov, o naglašanju, razzlogovanju itd.). V 1. poglavju „Glasovi in črkopis“ je podal popis proizvajanja glasov (fonetiko) s kratko opombo o črkopisu. Drugo poglavje obravnava rabo vokalov v pisavi in izreki v temle redu: i, e, polglasnik, a, o, u, tretje pa dvoglasnike, ki jih dosedanja slovnica taji. V 4. poglavju razpravlja dr. Breznik o izreki in pisavi soglasnikov j, v, n, l in zlogotvornih soglasnikov r, l, lj, m, n, nj. Naposled je še odstavek „Pravopisje in pravorečje“, ki govori o raznih primerih etimološke (nefonetične) pisave.

Če bo vsa slovnica taka, kakršna so prva poglavja, bo z lahkoto izpodrinila sedaj uvedeno Janežič-Sketovo, ker jo v mnogih ozirih prekaša. — V glasoslovju se drži avtor principa, ki ga je bil zapisal Gregor Francke leta 1628. na koncu neke razprave: „In necessariis unitas, in dubiis libertas, [in omnibus caritas]!“ Zvest temu načelu, zahteva n. pr. pisavo poln in zametuje polen (kar še straši po naših listih), dopušča pa pri nekaterih besedah dvojno (tudi trojno) pisavo, ker se dá ena kakor druga motivirati in zagovarjati. Da je dr. Breznik zelo koncilijsanten, priča stavek na str. 27.: „Trči l (l) se govori v knjižni izreki ali kot dvoustnični v, oziroma soglasni u (u), ali pa, kakor je prišlo poslednja leta v navado, kot srednji l.“

V naslednjih vrsticah hočem omeniti nekatere reči, ki se mi v Breznikovi slovnici ne zdijo pravilne, in upam, da gospod avtor vsaj večino teh opazk prizna za upravičene.

Str. 3: Izraz grgavec za krhelj ali jabolko (Kehlkopi) ne bo umljiv nikomur, če ne kakeinu Rezijanu. — Str. 4: Pridevnika odzadnji in odsprednji nista priporočljiva, ker sta brez o d- dovolj dobra in splošno umljiva. — Str. 6.: »Plavni« glasovi za lat. liquidae ni nič prida. — Str. 7: Stavek »... da se v času... ni oziralo na vse glasove« ne bi smel biti natisnjen v slovenski slovnici, ker je to pogrešek zoper pravilo, da se povraten glagol (n. pr. čuditi se, smejati se, ozirati se...) ne sme rabiti v medijalnem položaju; n. pr. »man wunderte sich« se ne sme prevesti »čudilo se je«, marveč »čudili so se«. — Trditev: »Latinska abeceda je rabila že našim prvim pisateljem« ne odgovarja povsem dejstvom — saj sta se natisnili prvi dve slov. knjigi s frakturo (kakor Trubar pravi, »z nemskimi puhstabi«). — Pogrešen je tudi stavek: »Po njem se ta črkopis imenuje gajica, katero so sprejeli... Slovenci«; dr. Breznik je hotel reči: »Ta črkopis, ki se po njem imenuje g., so spr. Sl.« — Str. 8: V besedi malce ni i izpuščen, ker ga že prvotno ni bilo; mal(ice) je zmanjšano iz »malo« z obrazilom — ce kakor oken-ce, soln-ce, sr(d)-ce itd. — Ni res, da stoji i na nepravem mestu v besedah narečij, poglavij, marsikaj, marsikdo... ampak v prvih dveh je na pravem mestu, v drugih dveh tudi, samo pred s je izpuščen še eden i (mari + si + kaj). — Poleg »sinoči« dovoljuje B. tudi »snoči«; toda hrv. si-noć in ruski se-noči kaže, da je pisava snoči enakega kalibra kakor »v naš hiš«, »strit« (= storiti) i. dr. — Narobe pa bi se moralo v istem odstavku svariti pred pisavo sinaha, ki je kontaminacija iz snaha (= r. snohá, hrv. snáha, bōlg. snáha, sanskrtski snuśá, stgn. snura) in iz gorenjskega sinovlja, t. j. sinova žena. Taka zmes je

tudi staroruski synoha. — Str. 9: Kdo bi podpisal trditev, da so besede kakor modri, pravični, tuji... »s a m o s t a l n i k i, ki so bili prvotno pridevniki?« — Popisujoč tisti ozki ali zaprti **e**, kakršen se govori v besedah **vežem**, **vzeti**, **deset**... trdi Breznik, da se začenja »ponekod skoraj s slabim **i**,« o tistem zaprtem **e** pa, ki ga govorimo n. pr. v besedah **jesti**, **leto**, **lepa** i. dr., pravi, da se zvršuje »ponekod skoraj s slabim **i**.« V resnici pa ni tisti **i**, s katerim se glas **e** začenja, oziroma zvršuje, preveč slab — n. pr. pri Dolenjcih je prav krepak — in beseda »skoraj« je odveč. Pri znamenjih pod **e** je nekaj tiskovnih pomot (pika stoji namesto ključice pri zapeti — zapnem, žeti — žanjem...), — Na tej strani piše avtor ženjica in žnjica = Schmitterin; na str. 12. pa: ženjica, ženica in žnica — torej dopušča četverno pisavo? Prevelika prostost meji z anarhijo. — Na str. 9, 13 in 15 piše pisatelj »junska, podjunska dolina« — ta novotarija je tako kriva, kot če bi pisali: Julijske Alpe, tržaški zaliv, kanarski otoki itd. ! — Na str. 10 beri v 2. vrstici od spodaj: »V mnogih besedah« (ne pa: v mnogo besedah); v 6. vrsti od zgoraj beri: »Namesto prvotnega č pišemo **i**...« Črkostavec je napravil zmešnjavo s tem, da je nešteto krat del na **e** in **o** akcent $\hat{}$ (ki označuje dolgi potisnjeni naglas) namesto $\hat{}$ (ki znači široko ali odprto izreko); zl. na str. 10 in 14 — Na str. 10 piše avtor, da se mora pisati »z m e r a j, - e r o m«; gotovo ni pomislil, da sta ta dva prislova hlapčevska prevoda srednjegorenjemškega adverba s t a e t e s, ki je genitivska tvorba iz s t a e t e = stalen, miren, torej treba pisati z m i r a j, — o m. — Na str. 11 stoji »mečeln [ročaj]«, na str. 23 zopet tako in še zraven zemeljn, kvatrn, stebn...; vsi ti

pridevniki pa imajo v moškem spolu samo določno obliko, nedoločne pa ne. — Kdo neki piše današnji »molit e v s k a knjiga?« — Na str. 11, v. 10 od sp. manjkajo primeri za obr.-nje, gotovo po pomoti. — Na str. 12 beri: usèhlo, usahnem (nam. vs—) in popravi stavek v 17. od sp. takole: »Pri glagolih je prešel **a** iz s e d a n j i š k e g a debla v n e d o l o č n i š k o deblo.« Na isti str. čitamo sedanjik t e k è m (prvi **e** je polglasnik) od tkati; to je že osmi prezens tega glagola, ker jih našteva Pleteršnik (Slov. — n. slovar, II, 671) sedem: 1. t k à m na Kor. in Štaj., 2. t k à m na vzhodu, 3. t k à m — v Vel. Laščah in na Kor., 4. t č è m — Plužna na Goriškem, 5. t č è m na Ogrskem, 6. t č è m okrog Preddvora na Gorenjskem, 7. t k è m (na Dol.). Pleteršnik hoče v knjižnem jeziku tkám, tčém, v oklepih pa še dopušča tčém in tkém, konstatira pa, da je zadnja oblika najnavadnejša (izpodrinila je vse druge, kakor je žgemo, žgeš... zmagało nad žžemo, žžeš...) — Dr. Breznik je tako generozen, da dovoljuje pisave lahek, lehek, lahák in lehák. Levec pa dopušča samo lahek in legák. — Dobro bi bilo omeniti, da je treba govoriti in pisati snaha (ne pa sneha). Ne vem, zakaj priporoča Pleteršnik pisavo snèha, ko vendar govore Dolenjci, Notranjci, Kraševci i. dr. snaha. Morda meni, da je stvar pri Slovencih taka kot pri Čehih, ki so si v 19. stoletju izposodili hrvaško besedo in jo zdaj rabijo v obliki snacha? Kdor piše sneha (po panonskem narečju), bi moral zavoljo doslednosti pisati tudi meša, den, ves (= vas), pesji itd. Na str. 13 čitaj v vrstici 13: »Namesto polglasnika se piše **o**, **u**, **i**; lobanja, bučela nam. bečela, dihur.« Da stoji v besedi blagor **o** za polglasnik in v besedah kogar, česar **a** namesto $\hat{}$, — to trditev

je težko podpisati. — Str. 15: Da ni pisava dihur zgolj ostanek stare pisave po dolenjski izreki (kakor gospud, Bug, uni, nus), vidimo iz dejstva, da se govori na Krasu in na Notranjskem dihyr, dihür. — O tistem ozkem o, ki se govori v besedah moka, mož, goba..., pravi dr. Breznik, da »se začenja ponekod skoraj s slabim u«; ta u po Dol. in Notr. ni tako slab, saj se sliši guoba, muož... Tudi popis onega o, kakršen je v besedah kokoš, pokora, kost..., mi ne ugaja; pisatelj namreč piše, da »se zvršuje ponekod skoraj z u.« a v dolenjskih in notr. ustih je ta glas kar naravnost u: kokuš, pokura, kust..., kakor se je tudi pisalo nad 250 let. — Breznik trdi, da piše Pleteršnik besedo gos s ključico spodaj; v resnici jo pa piše (z izpeljankami vred) s piko zdolaj, ker se govori v dol. in notr. narečjih g^oš. — Avtor trdi, da sta slov. mož in nemški Menge sorodni besedi. To je zelo negotovo, ker ni verjetno, da bi bila beseda Menge (gotški managei) izpeljana iz Mann (gotški manna); prim. Kluge, Etym. Wörterbuch d. deutschen Spr., 7. izd. p. 301, in Walde, Latein. etym. Wb., 2. izd., str. 368 in 454. — Bolj gotovo pa je, da je prastaro sorodstvo med slov. mož in n. Mann in pa med sl. mnog (stsl. mьnogъ) in n. manch (gotški manags), Menge. Na isti strani navaja pisatelj med besedami, ki se izgovarjajo s Pleteršnikovim o s piko spodaj, (= dolenjskim u), tudi sirota in dobrota. Našli se bodo dijaki, ki bi radi vedeli, zakaj se govori le v nekaterih besedah na -o ta tisti ozki (zaprti) o z dolgim potisnjenim (= padajočim) naglasom, v drugih pa, ki jih je dosti več, se sliši široki ali odprti o z dolgim potegnjenim (= rastočim) akcentom — torej n. pr. zakaj dobrota (Dol., Notr., Kras) poleg lepóta? Podoben po-

jav je tudi v hrvaščini in ruščini; sanskrtskemu obrazilu -tâ, ki tvori abstraktne samostalnice, kakor n. pr. nagnâ-tâ = nagota, Purnâ-tâ = polnota, grškemu -της (της) (ἀγρῆς της), ki je pretvorjen iz -τι (Brugmann, Grundriss d. vgl. Gr. d. indogerm. Spr., II. 1, p. 225. s.), latinskemu -ta (senec -ta), gotškemu -tha (niuji -tha = novota), starogorenjenemškemu -da (fulli -da = polnota), ngn. -de (Freude) in litvanskemu -tâ (sveika -tâ) odgovarja namreč v ruščini [kakor v praslovanščini, čakavščini in bolgarščini -tâ] — tâ (lěpotâ i. dr.), v srbohrvaščini ta (lěpôta i. dr.) in v slovenščini ta (lepóta i. dr. s širokim, potegnjenim naglašenim o, nekakim o^e); toda manjše število takih izpeljank ima drugačen naglas: ruski — ôta (pěhóta, zlôta, mokróta = Schleim i. dr.), srbohrvaški — ota (Döbrota, Ljěpota i. dr. kot lastna imena), čakavski — ôta in ota (dobróta; srâ-mota...) in slovenski — ota z ozkim, potisnjenim poudarjenim o (dobrota, sirôta, gorkta, rabôta, ponekod tudi topl —, mokr —, mehk —, lehkôta; v Ziljski dol. tožilnik sirôto, nasprotinominativu sirôta, ki ima široki o). Povoljno razlago nam je dal za slovenščino Škrabec v »Cvetju«, III., 1882. št. 11; in XIII., 1894. št. 11; sprejel jo je Valjavec (Rad Jugosl. akad., 132 zv., str. 177 in 202). —

Na str. 16 piše avtor: »V mnogih primerih se piše u namesto polglasnika (n. pr. ... zaduhel, poleg zatohel...)« ter pristavlja pod črto: »za... zadehel«. — V resnici pa nimata zadehel (zaduhel) in zatohel nič skupnega (razen skoraj enakega pomena).⁴

⁴ Pravi in prvotni pomen glagola zaduh-nôti je suffocari, zadušiti se; (za-)tôh-nôti pa = humore vitari, situm redolere, dišati po gnilobi, plesneti.

kakor nam pričajo vsi sorodni jeziki: v slrv. se razlikujeta zadahnuti in tuh-ljiv, ruski zádhlyj in túhlyj, češki zadchly in stuch-lý, poljski zatchnać (etimološko zadchnać) in stęchly, zachnać; staroslovenski bi bila prva beseda za -dъh-lъ, druga pa za -tъh-lъ. Breznikov »poleg« bi gotovo vzbudil pri dijakih domnevo, da so zatohel, zadehel in zaduhel le različne pisave za eno besedo. — Na str. 18 in 20 trdi Breznik, da se izgovarja v v množini grmovje (die Büsche) kakor pravi ustnično - zobni v, a v skupnem imenu grmovje (das Gebüsch) da se govori bilabijalni w, torej ow, ou. Omenjeni plural pa ne eksistira v knjižnem jeziku. — Ne verujem, da je nastala oblika možgani (iz možjani, to pa iz mozg-jani) ravno tako kakor na vzhodu gečmen, getra, gezditi; vplivala je gotovo beseda mozg s svojim g — torej je analogijska tvorba, kar se ne more trditi o prej navedenih vzhodnih oblikah. — V odstavku o soglasniku j ne bi smela manjkati svarilna opomba, da se ne sme pisati ojster, gojzd, ujzda, plajšč ..., a tudi narobe: da ne smemo niti govoriti niti pisati graščak, graščina, ker se glasi pridevnik samó grajski (grad: grajski = Bled: blejski = Brda: briski, Bric = Gropada: gropajski = mlad: mlajši); ako pritaknemo besedi grajski obrazili — ina, -jak, ne moremo dobiti drugega nego grajščina, grajšček. —

Na str. 20 čitamo pridevnik »trezav« (kot primer dvoglasnika a^u); toda prava pisava je menda le trezev. — Na isti strani pravi avtor, da se mora predlog v s sledečim v združiti (v izreki) v dvojnati ali podaljšani v, n. pr. »v vas« naj se govori kakor vvas. Ali naj bo s tem obsojena jako navadna izreka »u v a s«? — Na str. 22 piše dr. Breznik; german (z malim g) in Bernad

(brez r); ali sta to zgolj tiskovni napaki? — »Brhko deklet« (to pisavo dopušča B.) se mi zdi enako hudo gorenjsko kakor n. pr. svahko vino, hkati (= tkati), hkalec, oh tebe, ohtrgati itd. Mislim, da bi bilo prav edino le brdek ali brdak, brdka, brdko. Absurdna je misel nekega klasičnega filologa, ki je napravil iz tega adjektiva dva: brdek in brhek, prvi naj bi bil izposojenka iz srednjegorenje-nemškega baerdec = primeren, prikladen, drugi pa iz srgn, berht = jasen, svetel, bleščoč! (Archiiv f. sl. Philol., XXXIV., 1912, p. 32—33). Take etimologije pričajo, da se njih avtorju niti ne sanja o elementih slovanske fonetike. — Na str. 23 je velika zmešnjava v tistem odstavku, ki uči, kedaj se piše pri l, lj, m, n, nj polglasni e in kdaj ne; n. pr. v vrstici 14 od spodaj se čita: »Če stoje za zlogotvornimi soglasniki, se piše polglasni e« — sledijo pa primeri z nezlogotvornim r in l! — Na str. 24 čitaj v 2. vrstici: »Slovenščina ima trojen n« (namesto: trojni). — Breznik pravi: »Ned o s l e d n o pišemo: slednji... toda dosleden;... naslednji, pa naslednik...; srednji, toda neposreden...;« To razlikovanje je pa prav dosledno; kakor razločujejo Čehi med poslednji in dosledný, Hrvati med posljednji in naslednik, prednji in napredan i. dr., tako diferenciramo tudi mi v zgoraj navedenih in podobnih primerih; opozarjam na jasno razliko med »prednja noga« in »napredna misel«, »poslednja volja« in »dosledna ortografija« itd. — Na str. 25. piše B. sužnjost (poleg sužnost); ker je pa gotovo, da se je priteknilo obrazilo — ost pridevniku sužen, — žna, — žno, ne pa samostalniku suženj (saj se sploh ne pritika samostalnikom), moramo pisati sužnost. — Množino samostalnika panj piše dr. B. panjje (z dvema j; panj + skloni-

lo — je); toda v knjižnem jeziku se glasi plural samó panji in panjovi. — Besede škatula (kakor piše avtor na str. 26) sploh ni v knjižni slovenščini! — Na str. 27 se čita o »soglasnem u«; jaz bi dejal »soglasniški u«, ker rabimo »soglasen« le v pomenu einstimmig. — Na str. 28 navaja B. besedi prelec in prebivalec med tistimi, v katerih se piše l (ne v) zato, ker so »imena oseb, ki so kaj storile ali trpele« (umrlec, prišlec, pogorelec i. dr.); toda prebivalec še zdaj prebiva in prelec še zdaj prede! — Trditev, da je velnica iz večjalnica in selnica iz sejalnica, je kriva; saj imamo poleg vejati tudi veti (v istem pomenu) in veter (kar gotovo ni iz vejater!), besede seme, setev, gostosevci i. dr. pa pričajo, da smo imeli poleg sejati tudi seti, kakor je staroslov. sěti, trpni deležnik sěti in sěti, opisovalni del. sěti itd. — Na str. 29 piše B.: «Pravilen je l pri izvedenkah iz dovršnih glagolov, n. pr. dopolnilen, zadostilen... Vendar pišemo zveličaven, redko zveličalen... Nasprotno pišemo ubogati namesto l bogati, kar je iz nemškega folgen.» Kje je tukaj kakšno pra-

vopisno »nasprotje«? Ni ga — in vrhu tega prav za prav ne pišemo ubogati namesto l bogati, ker je postalo iz nemškega folgen najprej bohgati, potlej bogugati, (bugati,) in še le tale u je stopil izza b pred b. Krivo je vulgarno mnenje, da je ubogati dovršnik, napravljen s predponko u — iz nedovršnika bogati kakor u-smiliti se iz smiliti se. Da je to mnenje krivo, je razvidno iz dejstva, da se rabita bogati in ubogati brez razločka v dovršnem kakor tudi v nedovršnem pomenu, kar je deloma ugotovil že Pleteršnik. — Na strani 31 se čita, da je pravilno pisati »lesti, toda hribolaztvo«; zadnje je odločno napačno, tako s fonetičnega, kakor z etimološkega stališča (prim. francoski!) — Nekoliko niže trdi avtor, da se morajo besede kakor vzšlo, brezžičen, obrazček... izgovarjati wššlo, brezžičen, obrašček... Ali ni ta predpis nekoliko pretiran? — Izmed mnogih tiskovnih pogreškov naj omenim še enega iz zadnje vrstice zadnje strani: namesto vžagati čitaj vžgati!

Ivan Košičal.

Filozofija, psihologija, pedagogika.

Problem sreče v Cankarjevem delu »Potepuh Marko in kralj Matjaž.«¹

Občečloveško hrepenenje po sreči nastaja navadno iz nezadovoljnosti z razmerami, v katerih živimo. Toda če je hrepenenje le brezdelno, še ne pomeni sreče, skušati ga moramo udejestviti. A tudi tu moramo vpoštevati važen faktor: sreča mora biti stalna, ne-

minljiva! In te nam ne more nuditi le zunanost, ki je spremenljiva, nestalna. Sreča ni še v hrepenenju, ker to je nemirno in nestalno, tudi ni v zaželjenem predmetu samem na sebi, ampak v našem notranjem razmerju do njega, v ljubezni do njega. Srečni smo tedaj, ko se vse naše notranje življenje in hrepenenje zlije v harmonično celoto z doseženim idealom.

Ta problem sreče rešuje Cankar v svoji pravljici, a ne enostransko, z ozirom le na eno ose-

1) Na literarnem večeru goriške podružnice „Društva slov. profesorjev“ predaval A. Ivančič.

bo, ampak tudi na narod, čigar reprezentant je tu ravno Marko s svojo okolico. Marko je sinteza narodovih lastnosti in misli. Bogat, mlad, lep, globokočuteč, močan v hrepenenju in iskanju posebej vse moči, ki ležijo v narodu raztresene. Je največji veseljak, najbrezskrbnejši zapravljevec, nestanovitnež — a je tudi najbolj obdarovan s silo duha in spoznanja. Ravno vsled te obilice telesnih in duševnih darov ne more ostati v navadni sredi, ampak sili navzgor k sreči, k najvišjemu, najlepšemu. On je apoteoza silne narodne moči in Cankar je tu poveličevatelj iste. Pesnik rešuje tu problem posameznikove in narodove sreče. In v tem tiči ravno veliki kulturni pomen Cankarjeve pravljice.

Marko ima vse podlage za srečno in zadovoljno življenje, a vendar hrepeni po nečem boljšem. Zaenkrat išče tega v brezskrbnem uživanju. Toda to je nestalno, ker odvisno od zunanosti. Marko gre po svetu, tu se mu začnejo odpirati oči. Kmetje, ki se zbirajo pri njegovi botri, pač hrepenijo po sreči, a to hrepenenje samo skeli in boli, ker je nemo, brezdelno. Ne skuša se udejstviti. Zato so nezadovoljni sužnji svojega dela. Marko spozna to in tu postane njegov problem iskanja sreče pereč, življenjsko spoznanje ga krsti k nadaljnemu razvoju. Toda je li sreča le v udejstvovanju hrepenenja, v doseženju zaželenega predmeta in naj je pot do njega kakršnakoli? Ali - paševi sužnji se dvignejo zoper svojega tlačitelja, s kruto silo si hočejo prisvojiti srečo. Res se jim to trenutno posreči, a kmalu se pokaže, da ni sreče v sami zunanosti, da ni uspeha pri delu, ki izvira iz sovraštva. Biriči jih povežejo in jih ženejo v sužnost nazaj. — Toda tudi tu Markova misel še ni izkristalizirana. Otrok je tega naroda, gonijo ga iste tendence. Po svoji silni moči in spo-

znanju čuti sicer, da niso prave, a jasnega cilja vendar še nima pred očmi. Le toliko je spoznal, da hrepenenje samo, pa naj se tudi skuša udejstviti, še ni prava sreča. Imamo tu drugo, višjo stopinjo reševanja problema sreče, obenem problema, ki sega v našo zgodovino in jo nam osvetljuje. Kaj je bila posledica takšnih kmetijskih puntov? Popolna resignacija, smrt! Marko pride v mrtvo vas, k dobri teti Agati, kjer leži nad vso pokrajino mrtvaški prt, poganja po stenah mah in diši po plesnobi. Še bolj ostro je naglašeno tu, da je ni sreče v materialnem uživanju. Problem se nahaja na vrhuncu svojega razvoja, sam ob sebi se mora razrešiti. Dvoje perspektiv se nam odpira tu. Ali naj pustimo hrepenenje po sreči in gremo doli v mrtvo vas, ali naj iščemo še tiste zadnje zmeti, ki nam odpre v kraljestvo sreče? Saj sreča mora biti nekje, odkod sicer ono močno hrepenenje po nji. Marko napravi zadnji korak, k temu ga tira silna sreča starca, ki ljubi svojo zemljo in delo na nji. V nje naročju je preživel svojo mladost, v nje naročju umre. Tu spozna Marko globoko resnico. Sreča je v ljubezni! Kakor preludij h globokemu, krasnemu, življenja polnemu razvitku problema vpliva nanj dogodek s starcem, ki ljubi delo in umrje srečen v ljubezni do njega. Tedaj zaspri Marko in najde v sanjah kralja Matjaža. Le v sanjah! In še tu je Matjaž, simbol komodne, nezaslužene, od drugod prinesene sreče, mrtev! Odpovedati se moramo tainim, a silnim željam po sreči v lahkem uživanju. A obenem začutimo in spoznamo z Markom do konca zdravo, življenja polno resnico: sreča je le v popolni ljubezni do predmeta, ki si ga izbere človeško srce! Simbolično razreši Cankar ta problem. Marko najde svojo srečo v ljubezni do lene ciganke, ki ga prevzema popolnoma

in vsega in je potreba njegove notranjosti.

Cankar je torej problem sreče v svoji pravljici razrešil pozitivno in s tem pokazal, da globoko in resno pojmuje naše življenje — in če že ne z drugimi, si je s tem delom zaslužil ime narodovega učitelja.

† Theodor Lipps.

Dne 17. oktobra 1914 je umrl eden izmed vodilnih duhov nemške filozofije in psihologije, Theodor Lipps, bivši profesor teh predmetov na Münchenskem vseučilišču, v 63. letu svoje dobe. Njegov nadarjeni učenec A. Fischer je učitelja lepo naslikal z besedami: »Prenehalo je življenje, ki je bilo, če se tudi le zdaleka ozreš nanj, nekaj redkega po svoji usodi, svojih učinkih in uspehih, umrl je mož, čigar ogromno izsledovalno in učiteljsko delo bo v zgodovini filozofije dalje živelo in učinkovalo brez prestanka, celotna, trdna in neodvisna osebnost, ki je mnogobrojnim prijateljem, učencem in občudovalcem bila več nego pa zgolj filozofski izsledovalec.«

L. se je z velikim uspehom udeleževal zlasti na torišču psihologije, etike in estetike ter spisal celo vrsto knjig, ki razpravljajo te vrste vprašanja. Ena izmed najznamenitejših je ona z naslovom »Vom Fühlen, Wollen und Denken« (1902).

L. je vzgojil veliko filozofskega naraščaja, dasi ni ustvaril svoje »šole«. Tudi on bi namreč lahko vzkliknil z našim Župančičem:

Kdor iščeš lastnih cest,
ti meni, jaz tobi ostanem zvest!

»Kajti L. ni maral učencev v pomenu slepo vernih ponavljalcev in oznanjevalcev izročeni resnic; njegovi učenci bi se marveč naj pred vsem s strogim metodičnim

urjenjem usposobili, kar se da samostojno in temeljito proučevati filozofske probleme, vsak po svoji nadarjenosti, sposobnosti in moči.« (A. Pfänder).

Veda o nečem, česar ni vredno vedeti.

»Ta knjiga je nastala iz skrbi za stari vek, ki ga v srednji šoli pačijo kot pedagogičen dodatek in ki smo na visoki šoli bili obsojeni, v njem gledati predmet brezupnega analitičnega dela, ki propada samo od sebe in ki se mu vseposodi zapira pot do življenja pa do učinka.« S temi besedami je znani prof. Ostwald lepo označil vsebino knjige »Veda o nečem, česar ni vredno vedeti«, ki je lani izšla že v drugem natisu.

Bilo bi torej odveč, se spuščati v vsebinski del knjige. Rad bi marveč samo onemu čitatelju, ki je imel kedaj opravka s tistim zakrknjenim tipom filologov - dlakopcev, nekaj pošepetal v uho: da bo imel, beroč, par uric pristnega užitka ob šegavem načinu, kako je dal duška svoji sveti jezi nad ugrabljeno mladostjo L. Hatvany, ta martyr Musarum, ki se je bil zakopal v filološke knjige, da bi najprej dosegel naslov in dostojanstvo dr. phil. — »dalje študent filozofske fakultete ne sme misliti« — in pozneje, da bi postal vseučilišni docent.

Samo dvoje mest naj navedem iz pisateljevih zapiskov, za pokušnje!

a) 1. predavanje. 14. okt. 1906. »W o e p k e začne z razlago pesnitve, v kateri Katul opisuje igračkanje svoje prijateljice s svojim najljubšim vrbcem. Profesor

¹ Die Wissenschaft des nicht Wissenswerten. Ein Kollegienheft von Ludwig Hatvany. Zweite vermehrte und veränderte Auflage. München 1914. — Obseg: 114 str. Cena: 1 M.

govori zlasti o tem, da vrabec pri Rimljanih ni bil tako zaničevan ptič, kakor pri nas. To trditev podpre s 5. vrsto iz IV. prizora v 5. dejanju Plautovih Captivi. Prečita nam tudi 64. stran iz Huschkejevih Annal. Liter., kjer avtor skuša ob različnih mestih dokazati, da je izraz *passer* = vrabec pri rimskih zaljubljenih bil čestokrat rabljeno ljubkovalno ime. Sledijo izvajanja o »važnih« stvareh: relativno rabljeni zaimek v drugi vrsti (»gl. o tem v Kühnerjevi slovnici str. 399, v Neujevi slovnici vol. II. str. 231«), zanesljivost teksta, možnost različnih besedil...

»Ne zapisujem dalje, saj ne morem paziti. Kako neki! Zakaj, moti me Katul na predavanju o Katulu!« (Str. 4).

b) V filološki seminarju. »Ura se bliža koncu. Na prošnjo profesorjevo čita tovariš pismo svoje z nekim docentom novoporočene sestre, ki sta na ženitovanjskem potovanju. Dama obljublja, da mu pošlje odtiske lepih, novih inskripcij. Sporoča mu tudi pretresljivo vest, da so pri izkopavanju našli posodo, ki bi jo njen soprog najrajši smatral za ψυκτηρ, za hladilnico vina. Ta posoda drži po priliki toliko kot tista, ki se omenja v Simposiju, 20 kotulov, 8 litrov, s čimer je pač pobito napačno mnenje, da je Agathon ψυκτηρ bil kdo ve kako velik!...

In vse to meseca maja... pod grškim solncem... na ženitovanjskem potovanju z mladim docentom, ki ima postati drugi Woepke...

To so ljudje!« (Str. 59). —

Mislím, dragi bralec, da se ti je oglasil tek. Torej vzami in beri in ne boš se hudoval name!

»Šolska občina« — v ljudski šoli.

Dični naš »Popotnik« naznanja v I. št. tega leta, da »bo od sedaj naprej, dokler ne nastopijo zopet normalne razmere, izhajal le vsak drugi mesec, toda v pomnoženem obsegu.« Veselim se pomnoženega obsega, a žal mi je raztegnjenih presledkov! In to tem bolj, ker je naš pedagoško - znanstveni list z januarjevo številko na zelo prikupljiv način debutiral za l. 1915, oznanjajoč pred vsem — *evangelij dela!* Le poglejte si njegove članke, novi oddelek »Iz šolskega dela« in pa bogati »Razgled!«

Zlasti pa je vzbudil mojo pozornost Flerétov članek: Naša »Šolska občina«.

»Šolska občina« (school-city, Schulgemeinde) je ameriška rastlina, ki nas je na kontinentu z nje idejnimi sokovi seznanil globokomumni pedagog Fr. W. Foerster. Jedro vzgojeslovnega amerikanizma, ki je dobil ime »šolska občina« in ki je — »a new system of moral and civic training« (nov način nra ve in državljanske vzgoje), se da na kratko označiti z besedo: vzgajanje k odgovornosti.

Foerster ima pač prav, trdeč, da je čustvo odgovornosti »najvažnejši nositelj družabne in državne kulture«. Zato pa bi se naj mladina že zgodaj vadila »izpolnjevanja odgovorna zaupna mesta, vadila točno se pokoriti zaupnikom, ki jih je sama izvolila, in pa samodejno sodelovati pri izvrševanju urejenih razmer.« Koli ko priložnosti za tako vajo, za »samovlado (self-government) učencev« nudi vzdrževanje v šoli potrebnega redu, k čemur bi se z največjim uspehom dale pritegniti samotvorne sile, ki tle v mladinskih dušah! Učiteljev ugled pa pri tem ne riskira prav ničesar. »Dostojanstvo avtoritete se le poveča,

ako vodilni osebi ni treba igrati vloge detektiva za vse malenkosti in vsakdanjosti pri vzdrževanju redu.«

Ameriške šole so s samovlado učencev dosegle naravnost imenitnih uspehov. In »Mr. Gill, začetnik tega sistema, ni vedel drugega sredstva zoper politično korupcijo in politično nebriznost, nego da se mladina že zgodaj začne v najožjem krogu vaditi državljske odgovornosti in dostojnega sodelovanja pri javnem redu.«

Nisem za to, da bi kar na slepo proslavljali in proizvajali vsak izveličavno se glaseči recept iz Amerike. Miselno nit »šolske občine« pa bi morda vendar bilo vredno podrobneje preizkusiti tudi po naših šolah. In to tem bolj, ker so se prvi poizkusi osobito v Švici in na Nemškem, pa tudi pri nas v Avstriji bojda obnesli, in

zlasti še zato, ker se zdi, da ima stvar za se i psihologični pravorek.¹

In zanimivo je pač slišati, oziroma čitati v l. št. letošnjega »Popotnika«, da je tudi v eni izmed slovenskih ljudskih šol že drugo leto vpeljana »šolska občina«: agilni šolnik, nadučitelj P. Flerè tamkaj poroča, da je v svojem razredu organiziral »samoupravo učencev«, kakor pravi — »sebi in otrokom v veselje in v občo korist.« In Flerè ob enoletnem izkustvu izrecno trdi, da je z uspehi zadovoljen!

K. O.

¹ Natančneje te o tem lahko pouči n. pr.: Foerster, Staatsbürgerliche Erziehung. Grundfragen politischer Ethik und politischer Pädagogik, zlasti poglavje: Vzgojevanje k odgovornosti (str. 105, 2. izd.).

Narodoznanstvo.

»Zeitschrift für österreichische Volkskunde« in slovensko narodoznanstvo.

(Ob dvajsetletnici).

Meseca decembra leta 1894 se je ustanovilo na Dunaju društvo »Verein für österr. Volkskunde«, ki je kmalu začelo izdajati svoje znanstveno glasilo »Zeitschrift für österr. Volkskunde«,¹ ustvarilo narodoznanški muzej na Dunaju ter priredilo nekoliko javnih predavanj. V muzeju kakor tudi v časopisu je stalo društvo na mednarodnem stališču.² Da je v ome-

njenem strokovnem organu več spisov o Nemcih kot pa o Slovanih (Lahi in Furlani niso zastopani),³ ima svoj naravni vzrok v dejstvu, da so si ustvarili nekateri slovenski narodi svoja posebna narodoznanška glasila: Čehi svoj »Český lid« (v Pragi, urednik dr. Č. Zíbrt), Poljaki »Wislo« (v Varšavi, ur. dr. J. Karłowicz) in »Zbiór wiadomości« (v Krakovem, izd. akadem.

so: dr. Rešetar na Dunaju, dr. Franko v Ljavovem, prof. Šuchevyč istotam, ravnatelj R. Zawilinski v Tarnovem, dr. L. Niederle v Pragi, ravn. Fr. Bulić v spletu, ravn. Ivan Šubic v Ljubljani — torej strokovnjaki iz vseh slovenskih narodov. — Škoda, da je razmeroma tako malo Slovacov med naročniki društvenega organa! Vse hvale pa je vredno, da se pošilja »Zeitschrift f. öst. Volksk.« mnogim srednjim šolam brezplačno.

¹ Vendar pa Rumini.

¹ Urejuje ga od začetka do danes dr. M. Haberlandt, prof. etnografije na dunajski univerzi.

² To nam kažejo tudi imena društvenih funkcionarjev: Čeh baron Helfert je bil predsednik do l. 1908, dr. Jagić je l. podpreds.; med odborniki

znanosti), Rusini svoj »Etnografični zbirnik« (v Levovem, izd. Ševčenkova družba, ur. dr. M. Hruševskij) in »Žytije i slovo« (istotam, ur. dr. I. Franko), Srbohrvati »Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena« (izdaja Jugoslav. akademija znanosti i umjetnosti v Zagrebu) in »Srpski etnografski zbornik« (izd. Srbska akad. v Belgradu) in Bolgari »Zbornik za nar. umotvorenija, nauka i knjižnina« (izd. naučno ministarstvo v Sofiji).⁴

Ker je praznovalo Društvo za avstr. narodoznanstvo mes. decembra 1914 dvajsetletnico svojega plodonosnega delovanja in je tudi XX. letnik društvenega organa že končan, se mi zdi umestno, da podam kratek pregled tistih spisov v »Zeitschrift für österr. Volkskunde«, ki se tičejo slovaških narodov. (Letnike sem označil z rimskimi številkami v oklepajih).

A. O. Slovincih: Vraže in pregovore je objavil Viljem Urbas, tedaj prof. v Gradcu (III. in IV. letnik), Simon Rutar je pisal o koncu sveta (po nazoru slov. ljudstva) in o Sreči v svečeniški obleki (IV.), Jos. Šuman o kolinah in pogrebnihi običajih v Slovenskih Goricah (II.), dr. L. Moser (v Trstu) je podal v nemškem prevodu spis I. Navratila »Kres ali Ivanje« v Letop. Slov. Mat. za l. 1887 (XI.), dr. K. Toldt je popisal božjo pot na

Zaplazu pri Vel. Loki (IX.), Franc Kraus (na Dunaju) je priobčil pripovedke o krajskih jamah ali votlinah (II.), dr. K. Moser popisuje Slovence okrog Proseka in Kontovelja (XV.), Ivan Koštiál je priobčil kakih 140 narodnih primerjav z nemškim prevodom (XII.) in sedem »zagovorov« (za razne bolezni) z Goriškega (XVII.), dr. O. Jauker piše o narodoznanskih zbirkah na Kranjskem: v Stari Loki, Kamniku in Ljubljani (X.), Fr. Franziszipa o t. zv. roglju pri Ziljanih [to je povabilo k pojedini terilj in teračev] (III.), R. Waizer o »Berhtribabi« in o praznovanju dni sv. Jurija in sv. Marjete pri koroških Slovencih (II.) in dr. Štefan Brassloff, (prof. pravne zgodovine starega veka na dunajski univerzi) o antičnem ženi-tovanskem običaju pri koroških Slovencih (XX.) — List je prinesel tudi referate o knjigah in spisih, ki se tičejo slovenskega narodoznanstva: o Soških pripovedkah, ki sta jih objavila J. Kenda in A. Gabršček (referira dr. Jiří Polívka, I. in II. letnik), o Štrekljevi zbirki nar. pesmi, Pletteršnikovem slovarju, Baudouinovih Rezijanskih tekstih in o slov. časopisih (ref. dr. M. Murko, III. l.), o Haruzinovih monografijah, tikajočih se goreniske kmetske hiše (ref. dr. I. Mrhar, prof. v Trstu; X.), o Goldmannovi knjigi »Einführung der deutschen Her-zogsgeschlechter Kärntens in den slovenischen Stammesverband« (ref. dr. Jauker imenuje to delo »ein ganz unhaltbares Hypothesengebäude«, IX. letnik), o Šmidovem spisku »Krainische Volkskunst auf der Wiener Ausstellung« in o Westrovih in Šmidovih spiskih, ki se nanašajo na slikane končnice krajskih panjev (ref. dr. Jauker, XII.; referatu je pridejanih 13 ilustracij, ki predočujejo pisanice ali piruhe, rezljane žlice

⁴ Pri tem treba omeniti, da objavljajo omenjena znanstvena glasila v Sofiji, Varšavi in Belgradu narodoznanske spise tudi o Bolgarih, Poljkih in Srbohrvatih, ki prebivajo v naši monarhiji, kakor je izšel pred kratkim tudi v »Zeitschr. f. österr. Volkskunde« spis o velikoruski vasi v novgorodskem ujezdu. — Slovenci nimamo podobnega časopisa, a lepo število narodoznanskih prispevkov so prinesli razni listi, kakor Izvestja Muz. društva, Carniola, Časopis za zgodovino in narodopis in pa belestrični mesečniki.

i. dr.) in pa o spisku J. Leciejewskega »Pierwiastki starożytnie w pieśniach ludowych slowińskich« (ref. E. Blümmel, VII.)⁵ Deseti letnik pa je prinesel iz peresa našega premarljivega bibliografa dr. J. Šlebingerja »Biographie der sloven. Volkskunde von 1898—1904.«

B. O Srbohrvatih. Dr. O. Hovorka (okr. zdravnik v Janjini) piše o dalmat. porogljivih pripovedkah (I., II.), vzdevkih (= Spitznamen, V.), kako zagovarjajo »poganico«, t. j. vsako bolezen, katere vzroki so ljudstvu nedoumni (VI.), kako je nastala »guba«, t. j. gobavost, na otoku Mljetu (III.), in o vražah glede na kače, strahove in duhove na polotoku Pelješcu (III.). Vid Vuletić - Vukasović (v Dubrovniku) je priobčil zapiske o šakalu in volku po naziranju ljudstva na Korčuli (III.), o viteški igri »moreški« istotam (VIII.) in o »lastovici« pri južnih Slovanih (III.). Znamenita je razprava, ki jo je spisal Em. Lilek, prof. v Sarajevem: »Rodbinsko in narodno življenje v Bosni in Hercegovini« (VI.). Dr. M. Udziela (bivši okrajni zdravnik v Kotorvarošu) je poslal prispevek k narodnemu živinozdravništvu v Bosni (VIII.), L. Fischer popisuje nošo Čičev okoli Motovuna (s 34 podobami; II. letn.), dr. Čiro Truhelka, kustos bos. dež. muzeja, piše obširno o »irigijskih« kapah, ki se nosijo okrog Srebrenice v Bosni (z 10 ilustr., II. l.), dr. I. Mrhar obravnava hrv. pripovedko o gradbi »Artskega mostu« (IX.) in o postanku Čepiškega jezera (VIII.), Lj. Pečo (v Travniku) piše o »krsni slavi« pri Srbih (XIX.), dr. L. Moser o Hrvatih v Istri in na Kvarnerskih otokih

(XV.), E. Blümmel o t. zv. »Bienenzauber« v Slavoniji in Bosni (V.), dr. J. Polivka a navaja srbohrvatske verzije znane grške pripovedke o kralju Midi (III. in IV.) in H. Schürer razpravlja o nekem pecivu pri Srbohrvatih in drugih narodih (XX.).

Poročila nas informirajo: o Krausovi knjigi »Zeugung bei den Südslaven« (V.), Hangijevi »Die Moslimes in Bosnien - Herc.« (refer. dr. Haberlandt, XIII.), o dr. Daneševi »Bevölkerungsdichtigkeit der Hercegovina« (ref. dr. Jauker, IX.), s dr. Meringerjevi »Die Stellung des bosnischen Hauses« (ref. urednik, VIII.), o knjigi Natalije Bruckove »Dalmatien und seine Volkskunst« (ref. urednik, XVII., s krasnimi podobami, ki predstavljajo piruhe, skrinje, nagrobne križe, vezenine, noše i. dr.), o velikem delu Hrv. inžen. društva »Hrv. gradijevni oblici« (ref. A. Dachler, višji inženir na Dunaju; X. in XVIII.), o listu »Wissensch. Mitteilungen aus Bosnien und Hercegovina« (s podobami mošej ali džamij in tetoviranih Bošnjakov), o knjigah Milene Mrazovičeve »Bosn. Volksmärchen« in »Bosn. Skizzenbuch« (o vseh teh poročila urednik v VI., X. in XI. letniku), o »Zborniku za narodni život i običaje južnih Slavena. II.« (ref. dr. Polivka, III. l.) Iako poučen je referat dr. M. Murka o raznih hrv., srbskih in bolg. muzejih (XVI.).

C. O Malorusih (Rusinih, Ukrajincih): dr. J. Javorskij v Levovem je objavil notice o hovancih ali hišnih genijih (III. letnik), o »tolstem korenu« ali mandragori (II. in III.), o maltuzijanskem čaranju z menstrualno krvjo (IV.) in o maloruskih vzporednicah ali varijantah pripovedke o doktorju Vsezalu (IV.). Prof. avstr. zgodovine na vseučilišču v Črnovcih dr. R. Kaindl, ki je že spisal mnogo o Rusinih, je

⁵ V I. letniku je priobčil dr. Murko bibliografijo slov. narodoznanstva za leto 1894.

priobčil v »Zeitschr.« doneske k narodoznanstvu prebivalcev vzhodnih Karpatov (VI.) in »opazke k novejši literaturi o Huculih« (VIII.). Posebno zanimivi pa so spisi drja. Ivana Franka v Levovem, mnogostranskega rusinskega učenjaka; tu piše o najstarejši maloruski narodni pesmi, ki poje o vojvodi Štefanu (XIII.), in o etnološki ekspediciji v deželo Bojkov, ki žive med Sanom in Lomnico (XI., z mnogimi interesantnimi podobami). A. Kochanowski na Dunaju popisuje rusinske pirihe, zlasti huculske (V., z večjim številom slik), dr. I. Polek, knjižničar v Črnovcih, avtor obširnega dela o Lipovcih, piše o tej ruski sekti jako zanimivo v II. letniku (govoré sicer velikoruski, a ker žive poleg Rusinov v Bukovini, pač smiem omeniti spis o njih v tej zvezi); Gr. Kupčanko (na Dunaju) razlaga, kako si predstavljajo Malorusi postanek svetá (VII.), K. Romstorfer v Črnovcih nam je popisal »rožno slavnost« ob Prutu (IV.), R. Eder nekatere rus. šege okrog Tarnopola (XVIII.), Vladimir Bugiel maloruske vraže (I.) in L. Schinnerer narodno rusinsko tekstilno umetnost (I., s 4 podobami).

Zelo informativna so poročila o knjigah in spisih, tikajočih se rusinskega narodoznanstva, in sicer; o »Etnografičnem zborniku« [zl. o pravljicah, ondi objavljenih] in o Rozdolskega »Galiških nar. novelah« in »Gal. pravljicah« (referira dr. Polívka, VII. in VIII.), o delu Vl. Hnatjuka in Tarasevskega »Geschlechtsleben des ukrain. Volkes«, o Frankovih študijah glede na maloruske nar. pesmi, o Voznjakovih razpravah, ki se tičejo maloruskih božičnih pesmi i. dr., o Korševih metričnih študijah, o dr. Svjencickega spisu, ki se tiče nabožnih pesni itd. (ref. dr. Z. Kuziela, asistent vseuč. bibl. v

Črnovcih, XVI.), o časopisu »Žytije i slovo«, ki ga urejuje dr. Franko (ref. Vl. Bugiel v Parizu; II. letnik), o Kaindlovi knjigi »Ansiedlungswesen in der Bukovina« (ref. dr. Jauker, VIII. I.), o Kuzielovili etnolog. spisih (ref. K., XVI.) in o Suchevyčevi krásni knjigi »Huculščyna« (velezanimiv referat drja. Franka v VIII. I., okrašen z mnogimi podobami, ki nam predočujejo huculske noše, orodje, posode, pipe, hiše, izbe, plesje i. dr.). V I., III., IV. in VIII. I. je objavil dr. Polek bibliogr. pregled bukovinskega (tudi maloruskega) narodoznanstva od l. 1894. do 1900.

Č. O Poljakih čitamo v »Zeitschr.« toliko kot nič, ker se objavlja skoro vse v »Wisli« in »Zbióru«. Tu pa tam je priobčil prof. L. Mlynek (v Buczaczu) kako drobtinico: o raznih ljudskih veselicah (IV., VI., VII., VIII.), o kultu živali (XI.) in kako rezljajo sol rudarji v Wieliczki (IX.), Severin Udziela (okr. šolski nadz. v Podgórzju) popisuje »krakovske pasove« (VI.; pridejanih je 12 podob) in Jenny Goldsternova piše o Twardowskem, poljskem pendantu nemškega Fausta (XVIII.) Tudi literarnih poročil je zelo malo; dr. Polívka je ocenil Cerchove »Bisli ludowe«, to so pravljice (III.), Malinowskega »Powieści ludu polskiego na Śląsku« (V.), Gonetove pripovedi iz Andrychovega (VII.) in »Materjaly antropol. — archeologiczne i etnograficzne« (III. in V.), E. Mlynek neko knjigo o nar. nošah (»Ubiory«, XI.), urednik sam publikacije »Družbe za upor. poljsko umetnost« (X.) in inž. A. Dachler Puzetove študije o poljskih lesenih stavbah (X.). Bibliogr. pregled poljskega narodoznanstva v Galiciji za 1894 je sestavil dr. Jan Goldberg (I.), za 1895—96 pa R. Zawilński (V.).

D. O Č e h i h i n S l o v a k i h : Prof. Edvard Domlúvil (v Valaškem Mezifíci) nam je vsestransko popisal življenje »valaških« ovcarijev na Moravskem; njih praznovestvo (XIII.), planšarsko orodje (XVI.), sklepece (nože; XVI.), treske in skodle (XVI.), rovaše in zareze (X.), pipe in »obušky«, t. j. palice s sekirami (VII.), priprave za predenje in obdelovanje lanú (XVI.). Ravnatelj Jos. Zahradník (v Uh. Hradišti) opisuje piruhe, kakršni se slikajo v Novi vasi pri Ogrskem Gradišču (VII.), dr. W. Hein (znan semitist, tajnik Antropol. družbe na Dunaju) znamenja [»Marterln«] na Moravskem (III.), nadučitelj Jos. Blau (v Šumavi) narodno nošo Chodov pri Domažlicah (s podobami, XII.) in pletenje čipek v Šumavi (X.) in František Kretz (urednik »Slováckých Novin« v Uh. Hradišti) mrežasto pletenje Slovakinj na Mor., Ogrskem in Nižjem Avstrijskem (VII.). Mat. Václavek v Všetínu piše o moravskih »Vala-hih«, njihovem kraju, narečju, noši, umetnosti, hrani itd. (z ilustracijami; II.), dr. P ř i k r y l (župnik v Soběchlebech) o moravskem Záhoří⁶ in tamošnjem prebivalstvu (I.), Jos. T v r d ý, prof. drž. gimn. v Vyškovem, o »toufarjih« ali mor. majolikarjih, ki so bili tako imenovani po prekrščevalcih, (XVIII.) in o početku t. zv. hábanske keramike (od haban = lonec) (XVIII.), Benj. K r o b o t h (nadučitelj, Chorvatská Nová ves, N.-Avstr.) o prebivalcih Poštorne in Hrv. Nove vasi na Nižjem Avstr. (III. in VII., s podobami), o piruhih (VII.), o pesmi za sv. tri kralje istotam (VI.) in o narodoznanskih predmetih iz omenjenih vasi (IV.) in Mat. B e n a (na Dunaju) o slovaškem Černoknažniku (»črnem

popu«; XVII.) Dr. W. Hein poroča o Češkem narodopisnem muzeju v Pragi (II.), urednik o narodop. razstavi v Pragi (I.) in T v r d ý o keramični izložbi v Brnu (XX.)

Referati: Dr. Polívka ocenjuje Václavkove pripovedke in pravljice (IV.) Tillejevo izdajo pravljic Božene Němčeve (X.), Elplove zbirko pripovedek in pravljic iz Líšně pri Brnu (XI.) Charvatovo »Z českého jihu« (IV.) in Buřkove Moravske prip. & pravljice (IV.), J. Blau mnogo narodoznanskih spisov drja. Č. Zíbrta XVI., XVII., XVIII.), delo M. Smolkove in R. Bibove o čipkarstvu (XVI.) in katalog keramične razstave v Vyškovem (XVIII.). Dr. I. baron Helfert je referiral o knjigah skriptorja F. Menčíka »Vánoční hry« in »Velikonoční hry« (I.), o Zíbrtovi »Jak se kdy v Čechách tancovalo« (I.), »Národop. sborníkú okresu Hofického (II.) in obširno o P ř i k r y l o v i »Záhořski kroniki« (V.), dr. Hein o Niederlovem »Kažipotu po Češkem narodop. muzeju« (II.), E. Blümmel o Slámovi analizi legende o bl. Neži (VII.), dr. Haberlandt o Jurkovičevi knjigi »Práce lidu našeho« [o slovaških stavbah, stanovanjih in ročnih delih] (XI.), — a — o Fr. Kretza knjigi »Moravskoslovaške avbe« (VIII.) in dr. Jos. Karásek o raznih popisih češkega ženitovanja (I.).

Naposled mi je še omeniti J. Blaua bibliogr. pregled etnoloških spisov, ki sta jih priobčila »Český lid« 1900—1908 (X.; XVI.) in »Časopis vlast. spolku muzejního v Olomouci« 1884—1904, in drja. J. Polívke pregled enakih spisov in knjig, objavljenih leta 1894 — 1896 (letnik I.—III.)

E. O R u s i h : Razen že omenjene razprave o Lipovanih čitamo v »Zeitschr.« samo še interesantno študijo drja. E. S c h n e e - w e i s a (realnega prof. v Svi-

⁶ kraju med Bečvo in Bystřico na s.-vzh. Moravskem.

tavi) »o ruski vasi v staronovgorodskem ujezdu« (s 24 podobami, XIX) in tri recenzije: urednik ocenjuje A. Bobrinskega delo o ruskih narodnih lesenih izdelkih (XX.), A. Sperberjeva Löwisovo razpravo »Der Held im deutschen und im russischen Märchen« (XIX.) in A. Dachler Rhammovo knjigo »Germ. Altertümer aus der slav.-finn. Urheimat« (XVI.; razpravlja o ruskih hišah, izbah i. dr.)

F. Spisi, ki razpravljajo o več kot enem slovanskem narodu; dr. J. Polivka navaja slovanske vzporednice stare pripovedke o doktorju Vseznalu (I.) in slov. paralele raznih ljudskih povestic in anekdot (XI.); isti piše o etimologiji besede »vampir« (VII.); Viktor Lebzelter (na Dunaju) je zbral rezultate znanstvenih preiskav o fizični kakovosti slovanskih in drugih avstrijskih narodov (XX.); ta razprava je velike vrednosti za vsacega, ki ne utegne preštudirati obširnih antropoloških del Weisbachovih, Toldtovih, Zuckerkandovih, Matiejkovih, Kopernickega, Czekanowskega i. dr. — Dr. L. Moser popisuje istrske Hrvate, Slovence in poslovanjene Rumune, ki jih je bilo videti v znanem slavnostnem izprevodu l. 1908. na Dunaju (XV.), Ivan Koštiál piše o evfemijskih kletvicah raznih slovanskih (in drugih) narodov (XIII.) in o izrazih za tresirepko, netopirja, žlico, gnoj in otavo v slovanskih [in nekaterih neslov.] jezikih (XVIII.); Jos. Strađner obravnava Srbohrvate, Slovence, Rumune in Lahe v Istri (III., z dobrimi podobami). Leta 1909 je izšla (kot suplement XV. letn.) Dachlerjeva karta »Karte der österr. Bauernhausformen«, iz katere je razvidno, da so kmetske hiše na Slovenskem⁷ večji del posnete po frankovskih, a na Ko-

roškem in deloma na Gorenjskem po bajuvarskih oblikah (tipih), belokranjske in primorske hiše pa da so »Rauchstubenhäuser« kakor rusinske, poljske in srbohrvatske hiše. Dr. R. Meringer misli drugače; bolje nas informira o »dualizmu« slovanskih hiš dr. Murko v svoji korentni razpravi »Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslaven« v »Mitteilungen der Anthropolog. Gesellsch. in Wien, Bd. XXXVI., p. 13 ss. Omeniti moram še Dachlerjev članek o etnografskih muzejih v Zagrebu, Sarajevu, Belgradu, Levovem, Črnoveh in Budimpešti (XV.) Letos je izšla lepa knjiga dr. J. Pipreka (slavista iz ruske Slezijske) »Slavische Brautwerbungs- und Hochzeitsgebräuche« kot suplement k XX. letniku; ocenjena je v 4. številki »Vede«.

Ivan Koštiál.

Otomanska Azija in armensko vprašanje.

L. 1910 je imel Viktor Bérard na pariški Politični šoli predavanje o »Otomanski Aziji«, Danes, t. j. ob času, ko je razglašena sveta vojna Muhamedancev, so ta izvajanja dobila svojo aktualnost. Otomansko cesarstvo je sestavljeno pravzaprav iz treh držav, iz evropske z glavnima mestoma Štambul in Jedren, iz anatolske s stolicami Brusa, Smirna in Konja ter arabske s stolicami Damask, Bagdad in Meka. Anatolija šteje 12.000.000 prebivalcev; kar se tiče Arabije, je pa otomansko ljudsko štetje nekoliko nezanesljivo — računata se 3 do 6 milijonov duš. Otomani so pristaši petih ali šestih ver, pripadajo kakim dvajset rasam ter dvajset do trideset narodnostim. Ves državni organizem ima v armadi svojo glavno opo-

⁷ Kakor tudi češke in slovaške hiše.

ro. Uradniki so podnajemniki vladarjevi in vladar je najemnik božji. Turki so ostali stari nomadski narod, kakor da živijo še danes pod šotori. Gospodarsko in občansko življenje ni za njih, rojeni so vladarji. V tem so povsem sorodni svojim krvnim rojakom Madžarom. Stara uprava je bila skozi in skozi fevdalna; zemlja in posestvo daja uradno oblast. Novejša uradniška uprava je nosila znak občne demoralizacije. Uradniki niso dobivali iz Carigrada plače, živeti so morali od korupcije. Del Anatolije, Mesopotamija, je ena najplodovitejših pokrajin na svetu. Sedaj ne bivajo tam niti trije milijoni prebivalcev, a ta dežela bi mogla hraniti petdeset milijonov ljudi. Turčija ni bila sposobna, da bi kultivirala to najstarejšo kulturno zemljo, poskusiti morajo to pač drugi. Mala Azija je pusta v svoji sredini, na zapadu, jugu in severu so pa žive in plodovite doline. V mestih s svojimi antičnimi tradicijami se steka grški in armenski življenjski kot predstavitelj trgovine in meščanstva. V zapadni Mali Aziji prevladujejo Grki, v iztočni pa Armenci. V obeh življenjskih ima nomadski, leni, telesni užitek udani, v gospodarskem oziru nepodjetni in topi Turek nevarnega konkurenta.

Anatolija in Arabija sta skoraj štirikrat tako veliki, kakor Francija. Od pamtiveka sta dve cesti bili glavni prometni žili teh dveh pokrajin: velika Kalifova in velika Sultanova cesta. Na Kalifovi cesti so potovali romarji v Mekko. Dandanašnji bi naj bila to železniška proga, ki veže stolico cesarstva z Mekko. Sultanova cesta je pa vojaška cesta, ki pelje do Bagdada in perzijskega zaliva preko Angore, Diarbekira in Mosula. Po tej progi bo šla bagdadska železnica, katero zidajo Nemci. V severno - iztočnem delu, kakor tudi v centru Anatolije, živijo Armenci,

katerih usoda nas mora živo zanimati.

O Armencih poroča Adolf Grabowski v 4. zvezku letošnje »Zeitschrift für Politik«. Kompaktno živijo v vilajetih Erzerum, Van in Bitlis, nadalje pa še v Harputu, Diarbekiru in Sivasu. Njih število znaša okrog 2 milijona, v Rusiji jih je pa še 1 milijon. Vsakdo, ki čita časnike, je slišal o pokofjih Armencev. Turki štejejo Kurde, da bi Armence povsem iztrebili. Rusija se je pa zavzela za Armence. Iz sebičnih strateških ozirov je znala Rusija preprečiti zidanje železnic na armenskem ozemlju, kajti železnice bi mogle koristiti ob času vojne turški armadi. V Armeniji besni dandanes rusko - turška vojska. Armenci govorijo obično mnogo jezikov, jako sposobni so za trgovino in obrt, v velikih turških mestih igrajo važno vlogo, v Carigradu jih ni nič manj, ko 160.000. Velevlasti so se že dolgo bavile z avtonomijo Armencev. Akutno je postalo to vprašanje, ko je l. 1909 mladoturško vojaštvo insceniralo pogrom, kateremu je padlo kot žrtev 20.000 Armencev. Glede armenskih reform je sklenila Turčija z Rusijo 8. februarja 1914 pogodbo in Turčija je izdala 14. julija irado, s katero sta bila imenovana dva generalna inspektorja za armenske vilajete, in sicer je eden Holanec, drugi Šved. Po rusko - turški pogodbi se deli Armenija v dva distrikta z evropskima generalnima inspektorjema, ki imata pravico, nadzorovati upravo, pravosodje in policijo. Pravico imata, podrejene uradnike imenovati in odstavljati ter predlagati sultanu višje uradnike, oziroma predlagati, da se odstavijo. V vsaki sekciji se izdajajo zakoni v deželnem jeziku, razsodbe sodišč pa v turškem jeziku s prestavno v deželnem jeziku. Pripadniki raznih konfesij smejo snovati šole

brez zaprek; l. 1903 je bilo v Turčiji 818 armenskih šol z 82.000 učenci in učenkami. Vsak vilajet ima svoj generalni svet. V vilajetih Van in Bitlis imajo Muhamedanci polovico in kristjani drugo polovico zastopnikov. Generalni sveti se imajo baviti v prvi vrsti z budgetom provincije. Grabowsky misli, da ta »reforma« ne bo imela nikakega uspeha, radi tega, ker ostane stara vilajetska uprava nedotaknjena. Treba je ustvariti enotno armensko ozemlje. To izvesti bi bila naloga Nemčije, ki je dosegla, da se ji je poverila bagdadska železnica. Armenci bi morali dobiti nekako avtonomijo po moravskem uzorcu. Izid svetovne vojne bo odločil tudi za armenski narod, tega velikega trpina, ki pa je najnaprednejši živelj turškega cesarstva.

B. V.

Iz uredništva.

Za poštenje.

V »Vedi« l. 1914, V. in VI. št., str. 458 se govori o meni, češ, da sem nekaj proti svojemu prepričanju, po osebnem nagibu, da bi se maščeval nad svojimi nasprotniki, »ščitil« neko novo literarno združbo. — Na to odgovarjam: Jaz sem svoje žive dni v vsem svojem literarnem, političnem in zasebnem življenju ravnal zgolj in edino po svojem poštemem prepričanju. To naj bi se mi vendar pustilo!

V Aspangu, dne 1. febr. 1915.

Jos. Stritar.

Južno-štajerska hranilnica v Celju

ustanovljena leta 1889

sprejema **hranilne vloge** in jih obrestuje po $4\frac{1}{2}\%$ od dneva po vložitvi do dneva dviga ter pripisuje obresti polletno h kapitalu.

Rentni davek plačuje hranilnica sama ter ga ne odteguje vlagateljem.

Za varnost hranilnih vlog jamčijo sodnijski okraji

Gornjigrad, Sevnica, Šmarje, Soštanj in Vransko.

Stanje { hranilnih vlog 4.295.213 K
splošnega rezervnega zaklada 340.702 K.

NB. Sprejema istotako hranilne knjižice **drugih**, tudi neslovenskih denarnih zavodov in jih obrestuje, ne da bi se pretrgalo obrestovanje.

Uradije vsak delavnik od 8. do 12. ure

v

**NARODNEM DOMU
v CELJU.**

**Vse gg. naročnike, ki niso poravnali
naročnine, prosimo, da nemudoma
storè svojo dolžnost.**